

ISSN 2522-4077 (Print)
ISSN 2522-4085 (Online)
DOI: 10.32782/2522-4077-2024-211

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА**

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

**Серія:
ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ**

Випуск 4 (211)

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

Наукові записки. Серія: Філологічні науки. Випуск 4 (211). Кропивницький: Видавничий дім «Гельветика», 2024. 120 с.

До Наукових записок увійшли статті, присвячені дослідженню актуальних питань історії української та світової літератури, теорії літератури, компаративістики, проблемам українського та зарубіжного мовознавства в аспекті лінгвокультурології, лінгвокогнітивістики, етнолінгвістики, дискурсології й психолінгвістики, теорії та практики перекладу й прикладної лінгвістики, розвитку та функціонування мов у поліетнічному та полікультурному просторі, значущих аспектів фахової підготовки сучасного вчителя-філолога, перекладача та фахівця з прикладної лінгвістики. Збірник розрахований на наукових працівників, викладачів, аспірантів, студентів факультетів української філології, іноземних мов, учителів-словесників, перекладачів.

Збірник зареєстровано в міжнародних наукометричних базах Index COPERNICUS, Google Scholar, Academic Journals, Research Bible, WorldCat та Index NSD (the Norwegian Register for Scientific Journals, Series and Publishers).

РЕДКОЛЕГІЯ:

Михида Сергій Павлович (головний редактор), доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української філології та журналістики, Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, Україна;

Білоус Олександр Миколайович, кандидат філологічних наук, професор, професор кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики, Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, Україна;

Громко Тетяна Василівна, доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри української філології та журналістики, Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, Україна;

Ніца Давидовіч (Nitza Davidovitch), доктор наук, професор, професор, завідувач кафедри освіти, завідувач відділу оцінювання якості освіти та академічного навчання, керівник програми підготовки викладачів, Аріельський університет (Ariel University), Ізраїль;

Залужна Ольга Олексіївна, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології, Донецький національний університет імені Василя Стуса, Україна;

Кирилюк Ольга Леонідівна, доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української філології та журналістики, Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, Україна;

Клочек Григорій Дмитрович, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української філології та журналістики, Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, Україна;

Лелека Тетяна Олександрівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики, Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, Україна;

Поліщук Володимир Трохимович, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури та компаративістики, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Україна;

Фока Марія Володимирівна, доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри лінгводидактики та іноземних мов, Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, Україна.

Ухвалено до друку Вченою радою Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка (протокол № 8 від 23.12.2024 року).

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа:

Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1396 від 25.04.2024 року.

Періодичність: 4 рази на рік.

Офіційний сайт видання: journals.cusu.in.ua/index.php/philology

Видання «Наукові записки. Серія: Філологічні науки» включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з філологічних наук (спеціальність 035 Філологія) відповідно до Наказу МОН України № 491 від 27 квітня 2023 року (додаток 3).

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl

ISSN 2522-4077 (Print)
ISSN 2522-4085 (Online)
DOI: 10.32782/2522-4077-2024-211

**MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
VOLODYMYR VYNNYCHENKO CENTRAL UKRAINIAN
STATE UNIVERSITY**

RESEARCH BULLETIN

**Series:
PHILOLOGICAL SCIENCES**

Issue 4 (211)

Publishing house
"Helvetica"
2024

УДК 08(477.65):80

НЗ4

Research Bulletin. Series: Philological Sciences. Issue 4 (211). Kropyvnytskyi: Publishing House “Helvetica”, 2024. 120 p.

Research Bulletin. Series: Philological Sciences publishes articles devoted to current issues of history of Ukrainian and world literature, theory of literature, comparative studies, Ukrainian and foreign linguistics in terms of cultural linguistics, cognitive linguistics, ethnolinguistics, discourse studies and psycholinguistics, theory and practice of translation and applied linguistics, development and functioning of languages in a multicultural space, significant aspects of professional training of a modern philology teacher, translator, and specialist in applied linguistics. The journal is intended for academic and research staff, postgraduate and undergraduate students of the faculties of Ukrainian philology and foreign languages, philology teachers, and translators.

The Collection is registered in international catalogues of periodical and database Index COPERNICUS, Academic Journals, Reserch Bible, WordCut and Index NSD (the Norwegian Register for Scientific Journals, Series and Publishers).

EDITORIAL BOARD:

Mykhyda Serhii Pavlovych (Chief Editor), Doctor of Philology, Professor, Professor at the Department of Ukrainian Philology and Journalism, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Ukraine;

Bilous Oleksandr Mykolaiovych, PhD in Philology, Professor, Professor at the Department of Translation, Applied and General Linguistics, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Ukraine;

Hromko Tetiana Vasylivna, Doctor of Philology, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Ukrainian Philology and Journalism, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Ukraine;

Nitza Davidovitch, DSc, Professor, Head of the Department of Education, Head of the Department of Education Quality Assessment and Academic Instruction, Manager of the Teacher Training Program, Ariel University, Israel;

Zaluzhna Olha Oleksiivna, PhD in Philology, Associate Professor, Head of the Department of English Philology, Vasyl' Stus Donetsk National University, Ukraine;

Kyryliuk Olha Leonidivna, Doctor of Philological Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Ukrainian Philology and Journalism, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Ukraine;

Klochek Hryhorii Dmytrovych, Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of the Department of Ukrainian Philology and Journalism, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Ukraine;

Leleka Tetiana Oleksandrivna, PhD in Philology, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Translation, Applied and General Linguistics, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Ukraine;

Polishchuk Volodymyr Trokhymovych, Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of the Department of Ukrainian Literature and Comparative Studies, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine;

Foka Mariia Volodymyrivna, Doctor of Philology, Associate Professor, Professor at the Department of Linguodidactics and Foreign Languages, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Ukraine.

Recommended for printing by the Academic Council of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University (Minutes № 8 dated December 23, 2024).

Registration of Print media entity: Decision of the National Council of Television and Radio Broadcasting of Ukraine: Decision No. 1396 as of 25.04.2024.

Periodicity: 4 times a year.

Official web-site: journals.cusu.in.ua/index.php/philology

According to the Decree of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 491 (Annex 3) dated April 27, 2023, the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category “B”) on philological sciences (035 Philology).

Articles are checked for plagiarism using the software StrikePlagiarism.com developed by the Polish company Plagiat.pl

ISSN 2522-4077 (Print)
ISSN 2522-4085 (Online)

© Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, 2024
© Design “Publishing House “Helvetica”, 2024

ЗМІСТ

БАГАЦЬКА О. В., САННИКОВА В. Є. ІКОНІЗМ У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ МОДИ ТА ЙОГО ЛІНГВІСТИЧНІ ПРОЯВИ.....	7
БОНДАРЕНКО К. Л., БУЛГАКОВА К. В. ВАРІАТИВНІСТЬ ТЕРМІНОЛОГІЇ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В КОНТЕКСТІ ЛОКАЛІЗАЦІЇ.....	14
БРОВАРСЬКА І. А. ПОЛІТИЧНИЙ НАРАТИВ ЯК СПОСІБ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ КОНЦЕПТІВ.....	20
ВАРВАРУК І. В., ЛАДА О. В., ТХІР М. Б. МОВА ЯК ІНСТРУМЕНТ ПЕДАГОГІЧНОГО БРЕНДИНГУ: АНАЛІЗ КОРПОРАТИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ.....	28
ДВОРЯНКІН В. О. ВІДОБРАЖЕННЯ ЛЮБОВІ ДО ЗЕМЛІ ЯК МЕНТАЛЬНОЇ РИСИ УКРАЇНЦІВ У СХІДНОСТЕПОВОМУ ГОВІРКОВОМУ ТЕКСТІ	35
ДЕМЕШКО І. М. СТРАТИФІКАЦІЯ МОРФОНОЛОГІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ДЕВЕРБАТИВІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ	42
КОВАЛЬОВА І. О. РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ФАХОВА УКРАЇНСЬКА МОВА».....	51
КРИЧУН Л. П., НЕСТЕРЕНКО Т. А. ДО ПИТАННЯ ГЕЙМІФІКАЦІЇ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	58
КУЦЕЛА М. М., ВІРСТЮК О. Д. ПЕРСОНАЛІЗОВАНЕ НАВЧАННЯ ЧЕРЕЗ ІНТЕГРАЦІЮ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТУ: ПРАКТИКА УСНОЇ ТА ПИСЕМНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	63
LELEKA T. O. NON-EQUIVALENT VOCABULARY AS A TRANSLATION PROBLEM	69
ЛЕЩЕНКО Г. А., МЕГРЕЛІШВІЛІ М. О. ЛІНГВОКУЛЬТУРНА ІНФОРМАЦІЯ В АНГЛІЙСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМАХ ІЗ КОНЦЕПТАМИ HEART I MIND.....	76
МИХИДА С. П., ЗАМОРОЗ Є. О. СОМАТИЧНІ МАРКЕРИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ПОРТРЕТУ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ (НА МАТЕРІАЛІ МАЛОЇ ПРОЗИ).....	85
ОЛІЙНИК В. В. ДІАЛЕКТИ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ: МОВНА ПАЛІТРА КРАЮ.....	91
ОСТАПОВА Л. В. МІФОПОЕТИКА У ПОСТМОДЕРНОМУ РОМАНІ ІЛЛАРІОНА ПАВЛЮКА «Я БАЧУ, ВАС ЦІКАВИТЬ ПІТЬМА».....	99
ПЕРШИНА Л. В., КОЗЯРУК Ю. Ю. ВИКОРИСТАННЯ ОСВІТНІХ ІНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГІЙ ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ	105
СУНЬ ЦЗЯЇ. КОНЦЕПТИ «ДОРОГА», «ШЛЯХ», «ПУТЬ» У КОМПАРАТИВНІЙ ДИСКУРСИВНІЙ ПАРАДИГМІ.....	111
ХОМА К. М. ХУДОЖНЯ РЕЦЕПЦІЯ КРИМУ У ТВОРЧОСТІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ ТА АДАМА МІЦКЕВИЧА.....	117
ШМІЛИК І. Д. ВАРІАНТНІ ВІДМІНКОВІ ФОРМИ ПРИСВІЙНИХ ТА ВКАЗІВНИХ ЗАЙМЕННИКІВ У ПРИЖИТТЄВИХ ПОЕЗІЯХ ІВАНА ФРАНКА.....	124

CONTENTS

BAHATSKA O. V., SANNIKOVA V. YE. ICONISM IN CONTEMPORARY ENGLISH-LANGUAGE FASHION DISCOURSE AND ITS LINGUISTIC REALIZATION.....	7
BONDARENKO K. L., BULHAKOVA K. V. VARIABILITY OF SOFTWARE TERMINOLOGY IN THE CONTEXT OF LOCALIZATION.....	14
BROVARSKA I. A. POLITICAL NARRATIVE AS A MEANS OF MOLDING POLITICAL CONCEPTS.....	20
VARVARUK I. V., LADA O. V., TKHIR M. B. LANGUAGE AS A TOOL FOR EDUCATIONAL BRANDING: ANALYSIS OF CORPORATE COMMUNICATION.....	28
DVORIANKIN V. O. REFLECTION OF LOVE FOR THE LAND AS THE MENTAL FEATURE OF THE UKRAINIANS IN THE EASTERN STEPPE DIALECT TEXT	35
DEMESHKO I. M. THE STRATIFICATION OF MORPHONOLOGICAL TRANSFORMATIONS OF DEVERBATIVES IN THE UKRAINIAN LANGUAGE	42
KOVALOVA I. O. DEVELOPMENT OF STUDENTS' COMMUNICATIVE COMPETENCE DURING THE TEACHING OF THE COURSE "PROFESSIONAL UKRAINIAN LANGUAGE".....	51
KRYCHUN L. P., NESTERENKO T. A. ON THE ISSUE OF GAMIFICATION IN UKRAINIAN LANGUAGE LESSONS.....	58
KUTSELA M. M., VIRSTIUK O. D. PERSONALIZED LEARNING THROUGH TECHNOLOGY INTEGRATION IN EDUCATION: PRACTICE OF ORAL AND WRITTEN COMMUNICATION IN ENGLISH.....	63
LELEKA T. O. NON-EQUIVALENT VOCABULARY AS A TRANSLATION PROBLEM	69
LESHCHENKO H. A., MEHRELISHVILI M. O. LINGUACULTURAL INFORMATION IN ENGLISH IDIOMS WITH CONCEPTS "HEART" AND "MIND".....	76
MYKHIDA S. P., ZAMOROZ YE. O. SOMATIC MARKERS OF THE PSYCHOLOGICAL PORTRAIT OF OLGA KOBYLIANSKA (BASED ON SHORT PROSE MATERIAL). 85	
OLIINYK V. V. DIALECTS OF KHMELNYTSKYI REGION: THE LINGUISTIC PALETTE OF THE AREA.....	91
OSTAPOVA L. V. MYTHOPOETICS IN ILLARION PAVLYUK'S POSTMODERN NOVEL «I SEE YOU ARE INTERESTED IN DARKNESS».....	99
PERSHYNA L. V., KOZIARUK YU. YU. THE USE OF EDUCATIONAL INTERNET TECHNOLOGIES IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING.....	105
SUN TSZIAI. THE CONCEPTS «ROAD», «WAY», «PASSAGE» IN THE COMPARATIVE DISCUSSION PARADIGM.....	111
KHOMA K. M. ARTISTIC RECEPTION OF THE CRIMEA IN THE WORKS OF LESYA UKRAINKA AND ADAM MITSKEVYCH.....	117
SHMILYK I. D. VARIANT CASE FORMS OF POSSESSIVE AND DEMONSTRATIVE PRONOUNS IN IVAN FRANKO'S LIFETIME POETRY.....	124

УДК 811.111+339.138'33

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-211-1>

ІКОНІЗМ У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ МОДИ ТА ЙОГО ЛІНГВІСТИЧНІ ПРОЯВИ

ICONISM IN CONTEMPORARY ENGLISH-LANGUAGE FASHION DISCOURSE AND ITS LINGUISTIC REALIZATION

Багацька О. В.,

orcid.org/0000-0002-4443-1385

Web of Science Researcher ID: JYP-3868-2024

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри англійської філології та лінгводидактики

Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

Саннікова В. Є.,

orcid.org/0009-0001-1751-3588

магістрантка кафедри англійської філології та лінгводидактики

Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка

У статті здійснено комплексний лінгвістичний аналіз іконічних репрезентацій у англійськомовному дискурсі модних інтерв'ю. Теоретико-методологічним підґрунтям дослідження слугує концепція іконізму як семіотичного феномену, що встановлює відношення ізоморфізму між знаками та їхніми денотатами. У фокусі дослідницької уваги перебуває функціонування іконічних механізмів у модному дискурсі як інструменту трансляції соціокультурних смислів та естетичних концептів. На основі системного аналізу емпіричного матеріалу встановлено, що вербальні метафоричні конструкції та символічні репрезентації в текстах модних інтерв'ю генерують складні візуально-семантичні комплекси, які корелюють із модою як формою візуального мистецтва. Метафоризація ідентифікована як домінуючий лінгвокогнітивний механізм реалізації іконічності, що забезпечує формування нових концептуальних зв'язків у семантичному просторі модного дискурсу. Дослідження демонструє, що символічна складова іконічних процесів охоплює широкий спектр семіотичних ресурсів – від матеріальних атрибутів моди до абстрактних концептуальних конструктів, які функціонують як медіатори соціополітичних та культурних значень. Особливу увагу приділено аналізу візуалізації як ключового етапу матеріалізації іконічних смислів у комунікативному просторі модної індустрії. Встановлено детермінуючий вплив культурного контексту на конфігурацію іконічних репрезентацій та їхню роль у відображенні соціальних ідеалів. Отримані результати розширюють теоретичні уявлення про природу іконічності в модному дискурсі та мають практичну значущість у сферах лінгвістики, культурології та маркетингових комунікацій.

Ключові слова: іконічність, метафорична концептуалізація, символічні репрезентації, візуалізація образів, модний дискурс, лінгвосеміотика, англійськомовна комунікація.

The article presents a comprehensive linguistic analysis of iconic representations in English-language fashion interview discourse. The theoretical and methodological foundation of the research is grounded in the concept of iconicity as a semiotic phenomenon that establishes isomorphic relations between signs and their denotata. The research focuses on the functioning of iconic mechanisms in fashion discourse as instruments for transmitting sociocultural meanings and aesthetic concepts. Through systemic analysis of empirical data, the study reveals that verbal metaphorical constructions and symbolic representations in fashion interview texts generate complex visual-semantic complexes that correlate with fashion as a form of visual art. Metaphorization is identified as the dominant linguo-cognitive mechanism for implementing iconicity, facilitating the formation of novel conceptual connections within the semantic space of fashion discourse. The research demonstrates that the symbolic component of iconic processes encompasses a broad spectrum of semiotic resources – ranging from material fashion attributes to abstract conceptual constructs that function as mediators of sociopolitical and cultural meanings. Particular attention is devoted to analyzing visualization as a key stage in the materialization of iconic meanings within the communicative space of the fashion industry. The study establishes the determining influence of cultural context on the configuration of iconic representations and their role in reflecting social ideals. The findings expand theoretical understanding of

iconicity's nature in fashion discourse and hold practical significance for the fields of linguistics, cultural studies, and marketing communications.

Key words: iconicity, metaphorical conceptualization, symbolic representations, image visualization, fashion discourse, linguistic semiotics, English-language communication.

Постановка проблеми. У сучасній лінгвістиці особливої актуальності набуває дослідження специфічних дискурсивних практик, серед яких модний дискурс посідає особливе місце як складний семіотичний конструкт, що інтегрує вербальні та невербальні компоненти у багаторівневу систему культурної комунікації. Мова моди становить собою унікальний лінгвокультурний феномен, який не лише забезпечує інформаційний обмін у відповідній сфері, але й виступає потужним інструментом формування соціокультурних патернів, трансляції естетичних цінностей та конструювання стилістичних парадигм у глобалізованому комунікативному просторі.

Центральним аспектом цієї проблематики постає феномен іконізму – специфічного семіотичного механізму, через який мова набуває здатності не просто передавати фактуальну інформацію, а створювати складні абстрактні образи, що корелюють із естетичними концептами, стильовими маркерами та індивідуальними модними наративами.

Теоретико-методологічним підґрунтям дослідження слугують фундаментальні праці з семіотики та лінгвістики моди. Зокрема, варто відзначити концептуальний внесок Чарльза Пірса, який розробив тріадичну модель знаків (ікони, індекси, символи) та запропонував деталізовану типологію іконічних знаків [1, с. 275–299]. Революційні ідеї Роланда Барта, викладені в праці «Система моди» [2], заклали основи розуміння моди як складної знакової системи, де символічні значення конструюються через взаємодію вербальних та візуальних кодів.

Особливої уваги заслуговує концепція ізоморфізму, розвинута Рафаелем Сімоном, згідно з якою певні лінгвістичні та візуальні репрезентації в модному дискурсі можуть бути декодовані виключно крізь призму іконічного взаємозв'язку між формою та змістом [3, с. 153–171]. Ця теоретична позиція підкреслює важливість дослідження механізмів створення та функціонування іконічних знаків у модному дискурсі.

Водночас, попри наявність ґрунтовних теоретичних розвідок у галузі семіотики моди, спостерігається певна лакунарність у дослідженні конкретних лінгвістичних механізмів репрезентації іконічності в модному дискурсі, особливо в контексті сучасних комунікативних практик. Зокрема, недостатньо вивченими залишаються питання вербальної реалізації естетичних концептів, лінгвістичної маніфестації стильових характеристик та мовної об'єктивації модних тенденцій крізь призму іконічності. Це зумовлює *актуальність нашого дослідження*, яке спрямоване на заповнення означеної теоретико-методологічної прогалини та розширення наукового розуміння лінгвістичної природи іконізму в сучасному англomовному модному дискурсі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний науковий дискурс демонструє зростаючий інтерес до проблематики іконізму в модній індустрії, зокрема до його взаємозв'язку з процесами формування індивідуальної та колективної ідентичності. Комплексне дослідження Мелоді Хефнер [4] розкриває трансформативну роль незалежних модних блогерів у конструюванні етико-моральних парадигм модної спільноти. Особливу увагу авторка приділяє механізмам артикуляції ідентичності через одяг та способам її вербалізації в блогосфері. Примітно, що блогери виступають не лише як транслятори персональних наративів, але й як активні агенти формування іконічних конструктів через синергію візуальних та текстуальних засобів, встановлюючи каузальні зв'язки між індивідуальним стилем та культурною репрезентацією.

Фундаментальне значення для розуміння феномену іконізму має концепт імітації, ґрунтовно проаналізований у роботі Бенджаміна Уальда [5] крізь призму класичних теорій Т. Веблена

та Г. Зіммеля. Дослідник аргументовано доводить, що імітативні практики відіграють визначальну роль у процесах формування споживчих преференцій та популяризації модних брендів. Особливо важливим є висновок про те, що бренди, асоційовані з медійними особистостями, трансформуються в об'єкти колективного прагнення через механізми соціальної імітації. Бенджамін Уальд [5] розвиває концепцію «ідентичних міфів», які створюються іконічними брендами та слугують інструментами самовираження споживачів, особливо в періоди соціальних трансформацій.

Медійний вимір формування модних тенденцій отримав ґрунтовне висвітлення у дослідженні Емми Уісінк [6], яке фокусується на ролі журналу *Vogue* у конструюванні модних канонів та іконічних образів. Авторка проводить детальний аналіз еволюції текстових структур та риторичних стратегій видання, демонструючи їх вплив на формування домінантних модних наративів. Це дослідження переконливо доводить визначальну роль медіа у створенні та легітимації іконічних модних трендів.

Актуальним напрямом сучасних досліджень є також аналіз впливу екологічного дискурсу на трансформацію модної індустрії [7]. Зростаюча популярність концепції стійкої моди в соціальних мережах відображає фундаментальні зміни в аксіології споживання, де естетичні преференції інтегруються з екологічною відповідальністю. Це уможливорює виникнення нової парадигми іконізму, яка синтезує естетичні та етичні імперативи.

Теоретико-методологічний фундамент нашого дослідження конститується концепцією іконізму в моді, що розглядає культурні та соціальні символи як детермінанти формування модних дискурсів та ідентичностей. Цей підхід базується на класичних працях Веблена та Зіммеля про імітативні практики та споживчу поведінку, які розкривають діалектику взаємозв'язків між модою, суспільними цінностями та індивідуальним самовираженням [8]. Теорія соціального конструювання реальності Бергера та Лукмана [9] надає концептуальний інструментарій для аналізу медіатизації модних практик та їх впливу на колективні уявлення про моду. Ця теоретична рамка забезпечує методологічну основу для комплексного аналізу функціонування іконічних брендів, соціальних мереж та блогосфери в сучасному модному дискурсі.

Мета дослідження. Представлене дослідження має на меті здійснити лінгвістичний аналіз механізмів іконізації в англomовному модному дискурсі, зокрема в текстах інтерв'ю з представниками фешн-індустрії. Дослідницький фокус спрямовано на виявлення та систематизацію засобів вербалізації абстрактних концептів у модному дискурсі, дослідження їхньої ролі у створенні візуально-естетичних образів та встановлення кореляції між мовними конструктами та соціокультурною перцепцією моди як багатовимірного феномену сучасності.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких дослідницьких завдань:

- ідентифікація та класифікація лінгвістичних маркерів іконізації в англomовних інтерв'ю;
- аналіз лексико-семантичних та стилістичних засобів вербалізації абстрактних модних концептів;
- встановлення кореляції між лінгвістичними структурами та соціокультурними аспектами модного дискурсу.

Методологічний інструментарій дослідження базується на інтеграції лінгвістичного та дискурсивного аналізу, що дозволяє розкрити багаторівневу природу текстів англomовних інтерв'ю з провідних модних видань (*Vogue*, *Elle*, *Harper's Bazaar*). Застосування семіотичного аналізу уможливорює декодування іконічних процесів у мовних конструкціях та виявлення імпліцитних механізмів передачі візуально-естетичної інформації.

Емпіричною базою дослідження слугує корпус англomовних інтерв'ю з визнаними дизайнерами та впливовими персоналіями індустрії моди, які репрезентують сучасний модний дискурс та відображають актуальні тенденції у вербалізації модних концептів. Такий підхід до формування дослідницького матеріалу забезпечує репрезентативність вибірки та валідність отриманих результатів.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному аналізі лінгвістичних механізмів іконізації в англomовному модному дискурсі та встановленні кореляції між мовними засобами та соціокультурними аспектами репрезентації моди в сучасному комунікативному просторі.

Виклад основного матеріалу. У нашому дослідженні дискурс моди ми визначаємо як сукупність вербальних та невербальних комунікативних практик, за допомогою яких мода як соціокультурний феномен конструюється, репрезентується та інтерпретується [10]. Дискурс моди охоплює не тільки мову, що використовується в модних журналах, рекламі чи модних показах, але також візуальні коди, стилістичні рішення, символіку та контексти сприйняття модних образів, оскільки згідно з Роландом Бартом, мода є «системою знаків», де кожен елемент стилю виконує роль комунікативного засобу, що має символічну цінність і передає певні культурні та соціальні значення [2].

Іконізм (або іконічність) є семіотичним поняттям, що стосується явища, коли знак (образ, слово чи символ) безпосередньо нагадує або відображає об'єкт чи явище, яке він репрезентує. Це явище засноване на певній подібності або аналогії між формою знака і тим, що він означає. В основі іконічності лежить ідея, що форма знака відповідає його змісту, створюючи візуальний або змістовий зв'язок між знаком і його референтом [3, с. 88]. Згідно з Чарльзом Пірсом, іконічні знаки поділяються на три типи: зображення (об'єкти, що відтворюють подібність до реальних об'єктів), діаграми (знаки, які відтворюють відносини між об'єктами) і метафори (більш абстрактні подібності між двома об'єктами) [1].

Одним із найбільш репрезентативних лінгвістичних засобів у досліджених нами англomовних текстах інтерв'ю є **метафора**. Так, наприклад, у висловлюванні дизайнера Кельвіна Моралеса (*Vogue PH*, серпень 2024) фраза “*Energy and vibration form and a color story*” використовується для опису процесу створення одягу як перетворення абстрактних понять (енергії та вібрації) у візуальні форми через колір. Метафора “*color story*” натякає на те, що кольори можуть бути не просто естетичним вибором, а засобом вираження емоційного або концептуального стану. Візуалізація енергії через колір допомагає читачеві осмислити процес творчості не як механічний, але як складний емоційний і духовний акт.

Так само, інтерв'ю з дизайнеркою Торі Берч у *Harper's Bazaar* (вересень 2024) містить метафоричний вислів “*Fashion is about tension*”. Тут лексема “*tension*” (напруження) викликає образ внутрішньої боротьби між традицією і новаторством, стабільністю та зміною. Це дозволяє сприймати моду як динамічний процес, який не лише відображає зовнішні тренди, але й внутрішні конфлікти та протиріччя. Ця метафора сприяє перенесенню абстрактного поняття «напруги» на більш конкретну площину емоцій та експериментів у моді.

Модні автори часто використовують метафори для привнесення виразності та візуалізації до своїх описів. Наприклад, піджак можуть описувати як “*armor*”, що передає відчуття сили чи захисту тому, хто його носить, або сукню як “*liquid gold*”, щоб акцентувати як візуальну, так і тактильну плинність тканини. Така метафоричність мови додає модним образам глибини, допомагаючи читачеві сенсорно відчувати одяг.

Так, американська актриса та режисерка Аннабель Аттаназіо в інтерв'ю журналу *Coveteur* 11 листопада 2019 року, коли її запитали про жакет CHANEL (рис. 1): “*How do you feel that clothing can empower women?*” відповіла:

“*To me, clothes can act as comfort and clothes can act as armor, and they do kind of inspire the way you feel. So for me, shooting in Montana, I wore a lot of Patagonia and a lot of really comfortable, really practical clothes because of the environment and because I wanted to feel comfortable, and I didn't really want to be looked at, but then as a director promoting my film, to wear suits or to wear clothes that are really classic and timeless, and it made me feel like a boss. It informs the way I feel on the inside*” (Team C, 2019).

У наведеному прикладі Аннабель використовує метафору «одяг як броня» для імплікації сили та захисту, що їх може надавати одяг. Ця метафора ілюструє, як одяг впливає на внутріш-

ній світ людини, створюючи відчуття впевненості та безпеки. Саме поняття «броня» додає багатомірності опису: воно не тільки вказує на фізичний захист, а й на психологічний комфорт, який допомагає Аннабель відчувати себе впевненою у різних життєвих ситуаціях, таких як зйомки фільму або промоція своєї роботи.

Наведений приклад, на нашу думку, є яскравим проявом іконізму, оскільки «броня» символізує силу, яку можна порівняти з тим, як одяг створює видимий бар'єр між людиною та світом. Одяг функціонує не лише як предмет, але і як емоційний стимулятор, змінюючи внутрішні відчуття. Акторка прямо говорить про те, що її стиль впливає на її емоційний стан: комфортний одяг допомагав їй не привертати увагу під час зйомок, тоді як класичні костюми надавали їй відчуття владності під час публічних заходів.

Важливим елементом іконізму в інтерв'ю є також створення яскравих **візуальних образів**, які допомагають читачеві сформувати уявлення про абстрактні ідеї. У висловлюванні Піа Вурцбах-Джонсі *“I began to like the boldness in experimenting with avant-garde fashion...”* лексема *“boldness”* (сміливість) створює конкретний образ ризикованих і експериментальних модних рішень. У той час як сама мода за своєю природою є чимось матеріальним, поняття *“avant-garde fashion”* та *“boldness”* викликають асоціації з революційними змінами, що дозволяє читачеві уявити дизайнерку як людину, яка виходить за межі загальноприйнятих стандартів і втілює в життя щось нове і непередбачуване.

Цей прийом часто використовується для побудови емоційного зв'язку між читачем та суб'єктом інтерв'ю. Опис буденних речей, наприклад, як у спогадах Піа про своє скромне походження *“I come from a very humble background”*, створює сильний візуальний образ її дитинства, що асоціюється з боротьбою та прагненням до успіху. Це допомагає читачеві побачити у зірці не просто ідеал, а реальну людину, з якою можна ідентифікувати себе.

Для ілюстрації інших лінгвістичних засобів репрезентації іконізму сучасного англomовного модного дискурсу, зокрема в текстах інтерв'ю з представниками фешн-індустрії, розглянемо наступні приклади.

Рис. 1. Аннабель Агтаназіо в жакеті CHANEL для журналу Coveteur (Team C, 2019)

1. **Ономатопія** – звуконаслідування в модних описах: деякі модні журналісти використовують ономатопію, щоб втілити енергію та емоції, пов'язані з певним образом або колекцією. Наприклад, словосполучення *“the swish of silk”* не лише описує тканину, але й імітує звук, який вона видає, надаючи читачеві сенсорний досвід. У японській модній культурі вирази, як-от *“doki-doki”* (звук серця, що шалено стукотить у грудях), використовуються для відображення збудження у відповідь на сміливий або інноваційний образ, підсилюючи емоційний зв'язок між читачем і модним виробом.

2. **Модний сленг і неологізми:** сучасні англomовні модні журнали послуговуються різноманітними сленговими виразами, які стали іконічними в індустрії. Наприклад, термін *“It Bag”* (рис. 2) позначає сумку, яка є особливо трендовою та бажаною, а її лаконічність викликає відчуття ексклюзивності та миттєвого впізнавання.

“Defining an ‘It’ bag is a little like finding love, it’s something that you just feel in your gut,” Libby Page, ринковий директор у *Net-a-Porter (De Klerk, 2023)*.

Подібним чином, лексеми на кшталт *“athleisure”* вербалізують ідеї спортивного стилю та повсякденного комфорту, набуваючи нової семантики через злиття слів, що описують еволюцію сучасних тенденцій способу життя.

Отже, аналіз лінгвістичних засобів репрезентації іконізму в інтерв'ю сучасних англomовних модних журналів свідчить про те, що метафори, символізм і візуальні образи є ключовими засобами передачі абстрактних понять. Завдяки використанню цих прийомів, тексти інтерв'ю не лише інформують про професійні досягнення зірок і дизайнерів, але й надають можливість читачеві відчути їхній внутрішній світ, зрозуміти складність творчих процесів та ідентифікуватися з ними на емоційному рівні. Таким чином, інтерв'ю стають багатовимірними текстами, що поєднують в собі вербальні та візуальні елементи для побудови комплексних образів.

Висновки. Проведене нами дослідження засвідчило значущу роль іконічних процесів у текстах англomовних модних інтерв'ю та їхній визначальний вплив на концептуалізацію моди як полівалентного мистецько-культурного феномену. Емпіричні результати дослідження дозволили виявити комплексну систему вербальної репрезентації модних об'єктів, де лінгвістичні засоби функціонують як потужні інструменти візуалізації, використовуючи розгалужену мережу метафоричних і символічних конструкцій для створення багатовимірних візуально-емоційних образів. У процесі дослідження встановлено, що метафоричні конструкції виконують подвійну функцію: з одного боку, вони забезпечують візуальну конкретизацію дизайнер-

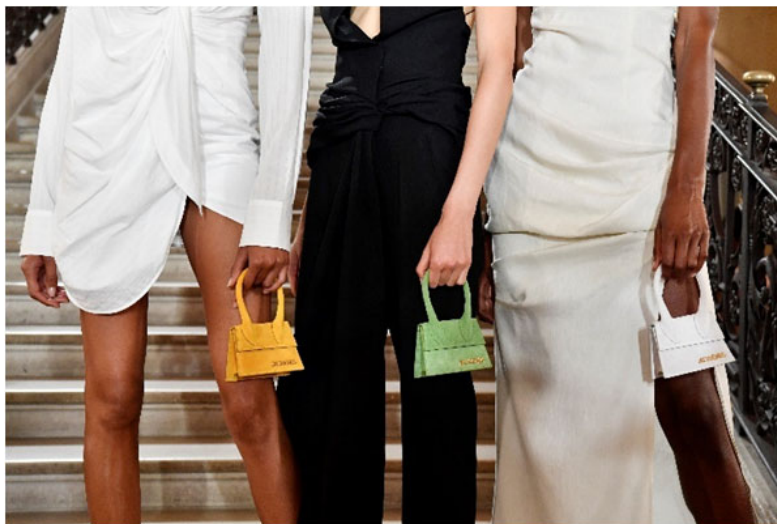

Рис. 2. Приклад *“It Bag”* від Jacquemus, представлений у журналі *Harper's BAZAAR (De Klerk, 2023)*. Фото Bertrand Guay

ських концепцій, а з іншого – слугують медіаторами для декодування глибинних культурних смислів, закладених у модні об'єкти. Виявлено, що іконічні елементи в досліджуваних текстах характеризуються високим ступенем культурної детермінованості, що відображається у варіативності символічних значень та інтерпретацій модних феноменів у різних соціокультурних контекстах.

Теоретична значущість отриманих результатів полягає у поглибленні розуміння механізмів вербальної іконізації в англomовному модному дискурсі та їхньої ролі у формуванні соціокультурних уявлень про моду. Практична цінність дослідження реалізується у можливості застосування виявлених закономірностей у подальших міждисциплінарних розвідках на перетині лінгвістики, культурології, семіотики моди та маркетингових комунікацій. Перспективним напрямком подальших досліджень також убачається розширення емпіричної бази за рахунок залучення мультимодальних текстів та компаративного аналізу іконічних процесів у різних типах англomовного модного дискурсу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Peirce Charles S. Collected Papers of Charles Sanders Peirce. 1994. Electronic Edition. URL: https://www.academia.edu/7410217/The_collected_papers_of_charles_sanders_peirce_2904s
2. Barthes Roland. The Fashion System. Los Angeles: University of California Press, 1990. 303 p.
3. Simone Raffaele. Iconicity in language. Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 1995. URL: https://books.google.com.ua/books/about/Iconicity_in_Language.html?id=5uLSpmgeWp8C&redir_esc=y
4. Heffner M. C. Dressing their best: independent fashion bloggers and the complexities of ethos. Thesis. Georgia State University, 2012. URL: https://scholarworks.gsu.edu/english_theses/128/
5. Wild B. Imitation in fashion: Further reflections on the work of Thorstein Veblen and Georg Simmel. *Fashion, Style & Popular Culture*. 2016. V. 3(3). P. 281–294.
6. Wissink E. S. The evolution of fashion discourse: examining vogue magazine's role as fashion authority. Thesis. 2018. URL: http://vital.seals.ac.za:8080/vital/access/manager/Repository/vital:33883?site_name=GlobalView
7. Orminski Jeanette, Tandoc Edson C., Detenber B. A Conceptual Framework for Sustainable Fashion Discourse on Twitter. *Environmental Communication*. 2020. T. 15. P. 115–132. <http://doi.org/10.1080/17524032.2020.1802321>.
8. Ruling C. C. Management Fashion Adoption. Sensemaking and Identity Construction in Individual Managers' Adoption Accounts. Springer Fachmedien Wiesbaden: GmbH. 2022. 277 p. URL: [https://www.google.com.ua/books/edition/Management_Fashion_Adoption/J0wjBgAAQBAJ?hl=ru&gbpv=1&dq=R%C3%BCling,+C.+C.+Theories+of+\(management%3F\)+fashion:+The+contributions+of+Veblen,+Simmel,+Blumer,+and+Bourdieu.+%E2%80%93+HEC+Gen%C3%A8ve,+2000.&pg](https://www.google.com.ua/books/edition/Management_Fashion_Adoption/J0wjBgAAQBAJ?hl=ru&gbpv=1&dq=R%C3%BCling,+C.+C.+Theories+of+(management%3F)+fashion:+The+contributions+of+Veblen,+Simmel,+Blumer,+and+Bourdieu.+%E2%80%93+HEC+Gen%C3%A8ve,+2000.&pg)
9. Berger P., Luckmann T. The social construction of reality. 2011. URL: https://www.google.com.ua/books/edition/The_Social_Construction_of_Reality/Jcma84waN3AC?hl=uk&gbpv=1&dq=inauthor:%22Thomas+Luckmann%22.
10. Владимірова К., Хеннінгер С. Е., Алосаїмі С. І., Бріджес Т., Чопані Х., Ханлон М., Іран С., Маккормік Х., Чжоу С. Exploring the influence of social media on sustainable fashion consumption: A systematic literature review and future research agenda. *Journal of Global Fashion Marketing*. 2023. 23 p. <https://doi.org/10.1080/20932685.2023.2237978>.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

1. Ghanem K. The Power of Fashion: How Clothes Make a Statement. *Vogue Arabia*. 2024. 23 липня. URL: <https://en.vogue.me/fashion/the-power-of-fashion/>.
2. Team C. Keke Palmer supports Tribeca Chanel Women's Filmmaker program. *Coveteur: Inside Closets, Fashion, Beauty, Health, and Travel*. 2019. 11 листопада. URL: <https://coveteur.com/2019/11/11/keke-palmer-tribeca-chanel-womens-filmmaker-program/>.
3. De Klerk A. What defines an 'It' bag today? *Harper's BAZAAR*. 2023. 26 січня. URL: <https://www.harpersbazaar.com/uk/fashion/a42657638/what-is-an-it-bag/>.

УДК 811.111'25-051

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-211-2>

ВАРІАТИВНІСТЬ ТЕРМІНОЛОГІЇ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В КОНТЕКСТІ ЛОКАЛІЗАЦІЇ

VARIABILITY OF SOFTWARE TERMINOLOGY IN THE CONTEXT OF LOCALIZATION

Бондаренко К. Л.,*orcid.org/0000-0002-2964-5123**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики**Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка***Булгакова К. В.,***orcid.org/0009-0004-8439-8008**магістр кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики**Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка*

У статті досліджується важливість термінології для локалізації програмного забезпечення, зокрема для позиціонування продуктів на ринку. Аналізуються термінологічні розбіжності в поштових сервісах Microsoft Outlook і Google Gmail. Було висунуто гіпотезу про те, що термінологічна варіативність у межах одного продукту може розглядатися як вада. Водночас використання різної термінології для позначення схожих понять у різних продуктах може бути частиною маркетингової стратегії, спрямованої на створення унікального мовного образу кожного продукту. Хоча функції обох продуктів подібні, відмінності в термінах, які позначають елементи інтерфейсу, є свідомими рішеннями виробників. Google орієнтується на користувачський досвід, уникаючи формалізму в термінах. Microsoft, навпаки, дотримується більш традиційних принципів термінотворення. Результати аналізу термінології в оригінальних і локалізованих версіях Google Gmail та Microsoft Outlook не засвідчують брак уваги до термінів з боку розробників або локалізаторів. Очевидно, що компанії прагнуть створити унікальний термінологічний портрет своїх продуктів, тому, незважаючи на схожість функцій, кількість однакових термінів для однакових понять незначна, а відсоток монолінгвальної термінологічної варіативності суттєвий. Незважаючи на подібний функціонал поштових клієнтів, частка однакових англomовних термінів, що використовуються для однакових понять, є відносно невеликою і здебільшого охоплює загальноприйняті ІТ-терміни. Значно більшу частку становлять випадки, коли однакові поняття позначені різними термінами як в оригінальній (англійською), так і в адаптованій українською версіях продукту. Зіставний аналіз англomовної та україномовної версій довів, що українська термінологія здебільшого відповідає стандартам стилю, прийнятим розробниками, забезпечуючи необхідну ясність і точність.

Ключові слова: термінологія, термінологічна варіативність, локалізація, користувачський досвід, настанови зі стилю, термінологічний відповідник.

The article examines the importance of terminology in software localization, particularly for product positioning in the market. It analyzes the terminological differences in Microsoft Outlook and Google Gmail mail services. A hypothesis was proposed that terminological variability within a single product could be seen as a flaw that should be addressed. At the same time, using different terminology to denote similar concepts in different products may be part of a marketing strategy aimed at creating a unique linguistic image for each product. Although the functions of both products are similar, the differences in terms describing interface elements are deliberate choices by the developers. Google focuses on user experience, avoiding formality in its terminology, whereas Microsoft adheres to more traditional principles of term creation. The results of the terminology analysis in the original and localized versions of Google Gmail and Microsoft Outlook indicate no lack of attention to terminology from the developers or localizers. It is evident that the companies aim to create a unique terminological profile for their products, so despite functional similarities, the number of identical terms for identical concepts is minimal, and the percentage of monolingual terminological variability is significant. Despite the similar functionality of the email clients, the

proportion of identical English terms used for the same concepts is relatively small and mainly covers commonly accepted IT terms. A much larger share comprises cases where identical concepts are labeled with different terms in both the original (English) and the localized (Ukrainian) versions of the product. A comparative analysis of the English and Ukrainian versions confirmed that the Ukrainian terminology generally adheres to the style guidelines established by the developers, ensuring the necessary clarity and accuracy.

Key words: terminology, terminological variability, localization, user experience, style guide, terminological equivalents.

Постановка проблеми. Лідерами галузі програмного забезпечення, адаптація продуктів яких, зважаючи на популярність серед користувачів, закладає підвалини національної термінології у відповідних локалях, є компанії *Microsoft* і *Google*. Враховуючи це, термінологія, що з'являється в локалізованих українською продуктах, потребує особливої уваги, зважаючи на специфіку факторів, що впливають на процес виходу продуктів на ринок. Термінологія, яка використовується у популярних продуктах компаній, у тому числі, поштових клієнтах *Microsoft Outlook* та *Google Gmail*, які стали предметом нашої наукової розвідки, становить зразок динамічного мовного феномена, який перебуває в процесі постійного удосконалення, як з огляду на розвиток самих продуктів, так і з огляду на реакцію тих, хто безпосередньо користується продуктами. Варіативність термінології в межах одного чи обох продуктів може становити проблему для користувача, який може хибно декодувати ту чи іншу функцію в одному продукті чи вагатися щодо значення терміну в інтерфейсах різних продуктів. Зауважимо, однак, що не будь-яку варіативність варто вважати помилковою [1]. За нашою гіпотезою, термінологічна варіативність в межах одного продукту може вважатися вадою, що потребує усунення, натомість в межах різних – елементом маркетингової стратегії, метою якої є максимально відмінний «лінгвальний портрет» продукту.

Актуальність статті полягає в необхідності визначення термінологічних відмінностей у локалізації програмного забезпечення через потенційний вплив на ефективність взаємодії користувача з продуктами. Коректна термінологія в продуктах ІТ стає критично важливою для забезпечення зрозумілості та зручності користування продуктами, зокрема, адаптованими для різних локалей. Дослідження також має значення для міжнародних компаній, які прагнуть адаптувати свої продукти для локальних ринків, враховуючи культурні особливості та потреби користувачів [2–5].

Аналіз досліджень і публікацій показує, що термінологія в локалізації програмного забезпечення привертають значну увагу в науковій спільноті [6]. Предметом уваги українських науковців ставали підходи до адаптації інтерфейсів різних платформ, подекуди – неузгодженість термінології у нових галузях науки і техніки [7].

Мета статті полягає в аналізі термінологічних відмінностей поштових клієнтів *Microsoft Outlook* і *Google Gmail*, у тому числі, в контексті їхньої локалізації для українських користувачів. **Завдання:** встановлення обсягів варіативності термінології; визначення причин варіативності термінології та потенційного впливу на процес локалізації.

Виклад основного матеріалу. Термінологія забезпечує чітке й однозначне розуміння між фахівцями. Використання узгоджених і згармонізованих термінів дозволяє уникнути двозначності й непорозуміннь у різних галузях знань, наприклад у юриспруденції, медицині, програмному забезпеченні тощо [8]. Однозначне називання й опис понять дозволяє зосередитися на дослідженні та вирішенні складних проблем. В контексті нашого дослідження зауважимо, що якісно зроблена термінологічна робота має чимале значення не лише для фахівців, а й для пересічних користувачів продуктів, функціонал яких описано за допомогою термінів [9].

Матеріалом для нашого аналізу слугувала термінологія двох поштових клієнтів (*Microsoft Outlook* і *Google Gmail*), видобута з оригінальної (англійської) та локалізованої (української) версії продуктів. Робочим визначенням варіативності термінології слідом за Л.Бель, уважатимемо явище, коли на позначення одного поняття існує кілька термінів або варіацій одного

терміна [10]. Дослідження ґрунтувалося на припущенні про принципову порівнюваність термінології двох продуктів через схожість їхнього функціоналу. Враховуючи те, що поняття в обох продуктах переважно однакові, можна говорити не лише про міжмовну, а й про внутрішньомовну термінологічну варіативність. На першому етапі було досліджено внутрішньомовну поліпродуктову варіативність на матеріалі вихідної (англійської) термінології продуктів двох виробників, загальна кількість якої становила 360 термінів (183 термінів у *Google Gmail* і 177 у *Microsoft Outlook*), а згодом варіативність було простежено в порівнянні з українською терміносистемою.

Термінологічна варіативність у досліджуваних продуктах майже не фіксувалась, коли йшлося про номінації базових, усталених для поштових клієнтів, як-от: *Inbox* ‘the section of an email application where incoming messages are stored and displayed before being read or processed’, відповідником для якого в обох продуктах є *Вхідні*; *Drafts* ‘a folder where incomplete or unsent email messages are saved, allowing users to finish and send them later’ в обох продуктах названо *Чернетки*; *Sent* ‘a folder that contains all emails that have been successfully sent to recipients’ у *Google Gmail* та *Microsoft Outlook* номіновано *Надіслані*; *Search* ‘a tool that allows users to find specific emails, contacts, or information within their inbox by typing relevant keywords or filters’ відтворено терміном *Пошук*; *Archive* ‘a feature that allows users to move emails out of the inbox without deleting them, for the purpose of clearing clutter while still keeping the emails available for future reference’ відтворено як *архівувати*; *Calendar* ‘a tool integrated into email applications for managing appointments, events, and reminders in a time-based format’ в українській версії *Календар*; *Filter* ‘a set of conditions applied to incoming messages to automate email organization’ у *Google Gmail* і *Microsoft Outlook* позначено як *Фільтри*; *Import/Export* ‘functions that allow users to bring in data (such as contacts or emails) from external sources (Import) or to save data out of the email system for external use (Export)’ в українській версії продуктів номіновані як *Імпорт/Експорт*; *Block* ‘a feature that stops receiving emails from specific senders or automatically moves them to the spam or junk folder’ має відповідник *заблокувати*. Оскільки електронна пошта наразі стала стандартним засобом комунікації, значна частина термінів усталені. Переважна більшість – результат переносу із дотичних сфер комунікації, наприклад, звичайної пошти (терміни *лист*, *чернетка*, *надіслані* тощо), або вже давно відомого програмного забезпечення (*блокувати*, *фільтри*, *архівувати* тощо). У більшості випадків однакоvim англійським термінам в обох продуктах були відповідні однакові українські.

Зауважимо, що в деяких випадках відповідниками однакових для обох продуктів англійським термінам були різні українські. Згідно з Настановами зі стилю компанії Microsoft, терміни мають бути у формальному, корпоративному стилі, водночас компанія Google прагне до спрощеного інтерфейсу, орієнтованого на клієнта [1; 2–4; 9; 11–12], що зумовлює використання зрозумілішого пересічному користувачеві терміна. Більшість таких незбігів українських відповідників зумовлені саме цією причиною. Так термін *Contacts* у значенні ‘a section in email applications where users can store, organize, and manage email addresses and personal details of people they communicate with’ відтворено як *Контакти* (*Google Gmail*) і *Люди* (*Microsoft Outlook*). *Settings* зі значенням ‘the menu where users can customize and configure various aspects of their email experience, such as notifications, themes, or account settings’ відповідає *Налаштуванню* (*Google Gmail*) і *Параметрам* (*Microsoft Outlook*). Відповідниками терміну *Forwarding* ‘the action of sending a received email to another recipient’ є *переадресація* (*Microsoft Outlook*) і *пересилання* (*Google Gmail*), з яких останній – прозоріший за внутрішньою формою, відтак – зрозуміліший для користувачів. Відповідниками англійському терміну *Delegation* у значенні ‘the act of granting someone else access to manage your email account on your behalf’ є *доступ до облікового запису* (*Google Gmail*) і *делегування* (*Microsoft Outlook*). У термінології *Google Gmail* поняття передано словосполученням, що, однак, сприяє системності термінології через зв'язок із дотичним терміном “обліковий запис”, по-друге, уможливорює однозначність тлумачення, нео-

чевидну в продукті *Microsoft Outlook*, де делегування може тлумачитися як передача обов'язків чи повноважень іншій особі що, очевидно не те, що усвідомлено планує зробити користувач. У більшості випадків творці українських термінів-відповідників англійським послуговувались Настановами зі Стилю відповідних компаній, отже вважати запропоновані варіанти помилковими не варто.

Зауважимо, що незважаючи на певну кількість однакових у обох терміносистемах термінів, кількість відмінних (на позначення ідентичних понять) значно більша. Прагнення створити максимально унікальний лінгвальний профіль продукту певною мірою суперечить логіці термінологічної роботи, однак вбачається розробниками ефективним засобом позиціонування продукту на ринку. Варіативність термінології відпочатку закладена в лінгвальний супровід продуктів і рекомендована в Настановах зі Стилю для локалізаторів, і зумовлена різними стратегіями компаній до врахування користувачького досвіду, адже *Google* рекомендує максимально спрощений і дружній для пересічного користувача стиль, у тому числі, й максимально просту термінологію [11], натомість *Microsoft* надає перевагу термінам, максимально застосовним у професійних колах розробників. Так, наприклад, *a feature for managing and tracking personal or professional tasks*) в *Google Gmail* названо *Task List*, а в *Microsoft Outlook* *To-Do List*, де *Google* підкреслює *Task* як частину процесу, а *Microsoft* використовує більш повсякденне *To-Do*, що є ширшим і розмитим за змістом. Поняття *'Optional software extensions that provide additional features'*, номіноване в *Microsoft Outlook* як *integrations*, у *Google Gmail* названо *add-ons*, що, на думку розробників, передає ідею простих, додаткових елементів, які можна інтегрувати в систему для покращення її функціоналу. Інколи такої варіативності бракує системності, як-от: *'a folder where deleted emails are temporarily stored before being permanently removed from the system'* у *Google Gmail* називається *Trash*, а в *Microsoft Outlook* – *Deleted Items*; натомість папку *'a folder where unwanted, unsolicited, or potentially harmful emails are automatically filtered to prevent them from cluttering the inbox'* у *Google Gmail* номінують *Spam*, а в *Microsoft Outlook* *Junk*, який дуже нагадує термін *Trash*, використаний *Google Gmail* на позначення іншої функції, що може викликати проблему розуміння, особливо для тих користувачів, що користуються одночасно обома продуктами. Інколи відмінність від конкуруючого продукту підкреслюється графічними одиницями, що номінуються відповідними термінами, як-от зірочками у *Google Gmail* (з відповідним терміном *starred*) та прапорцями в *Microsoft Outlook* (з відповідним терміном *flagged*).

Як правило, дотичні поняття двох продуктів, по-різному номіновані англійською, зберігають відмінність і в українській термінології. Так, наприклад, *Trash* (*Google Gmail*) і *Deleted Items* (*Microsoft Outlook*) у значенні *'a folder where deleted emails are temporarily stored before being permanently removed from the system'* мають такі два українські відповідники: *Кошик* (*Google Gmail*) і *Видалені* (*Microsoft Outlook*). «*Кошик*» асоціюється з певним фізичним предметом, а «*Видалені*» позначає абстрактне місце, де зберігаються відповідні листи, сповіщення тощо, відтак перша пара відповідників *Trash* – *Кошик* в термінології *Google* звучить зрозуміліше. Схожа тенденція зберігається в термінопарі *Labels*– *Ярлики* (*Google Gmail*) на противагу *Categories* – *Категорії* (*Microsoft Outlook*) у значенні *'a system for organizing emails*. Образ *Labels* як листка паперу з ідентифікацією зрозуміліший пересічному користувачеві, який умовно «наліплює» ярлики на листи різного змісту. Ще одним прикладом може бути поняття *'optional software extensions that provide additional features'*, номіноване як *add-ons* – *доповнення* (*Google Gmail*) та *integrations* – *надбудови* (*Microsoft Outlook*). *Add-ons* – *Доповнення* передають ідею простих, додаткових елементів, які можна інтегрувати в систему для покращення її функціоналу, а *integrations* – *надбудови* формально відображають концепцію розширення базової платформи через суттєві або складноструктуровані інтеграції, що “надбудовуються” над основними можливостями.

Поняття *'the action of creating a new email message'* може номінуватися як *compose* – *написати* (Google Gmail) і *new email* – *створити повідомлення* (Microsoft Outlook), з яких останнє – заформалізоване. Схожі тенденції фіксуємо в парах відповідників поняттю *'a smart inbox that automatically sorts emails into important (priority or focused) and less important categories'*: *Priority Inbox* – *Пріоритетні* (Google Gmail) та *Focused Inbox* – *Основні* (Microsoft Outlook); поняттю *'a feature that allows users to cancel the sending of an email after clicking "Send"'* відповідні *undo send* – *скасувати надсилання* (Google Gmail), а в Microsoft Outlook зазначено термін *recall* – *відкликати лист* (Microsoft Outlook).

Інколи, незважаючи на загальною однакові поняття, при створенні першопочаткових термінів фахівці беруть до уваги різні характеристики понять, як-от у термінах на позначення *'a way of grouping related emails together as a single "conversation" so that users can see the entire back-and-forth exchange in one place'*, коли в *Thread* – *Ланцюжок листів* (Google Gmail) і *Conversation View* – *Розмова* (Microsoft Outlook) акцентується на різних характеристиках: перша пара буквально вказує на низку взаємопов'язаних повідомлень у межах однієї теми, натомість а друга акцентує природність розмови між учасниками листування.

Важливою є взаємодія іконографічної та вербальної складової, як-от позначення *'a feature that allows users to mark important or priority emails for quick reference'* знаком зірочки і термінами *starred* – *із зірочкою* в Google Gmail і прапорцями і термінами *flagged* – *з прапорцем* в Microsoft Outlook. Очевидно зірочка сприймається як дружніший до користувача символ, в той час, коли прапорець частіше асоціюється з позначкою важливого елементу в бізнес-структурах.

В деяких випадках зберігати корпоративні настанови при підборі українських відповідників не вдається, як-от у парах *Vacation Responder* (Google Gmail) – *Автоматична відповідь* і *Automatic Replies* – *Автовідповідь* (Microsoft Outlook) зі значенням *'a feature that automatically sends a pre-set email reply when the user is unavailable, such as when on vacation'*. Інколи образніший варіант може поступатися зрозумілішому, як-от в позначенні поняття *'a folder where unwanted, unsolicited, or potentially harmful emails are automatically filtered to prevent them from cluttering the inbox'* у парах *Spam* – *Спам* (Google Gmail) та *Junk* – *Небажані* (Microsoft Outlook). Функція *'a feature that stops further notifications or emphasis on a particular email thread without deleting the messages'*, номінована англійською як *mute* (Google Gmail) та *ignore* (Microsoft Outlook), в українській версії представлена як *ігнорувати* й *пропустити*.

Висновки. Як засвідчив аналіз термінології програмного забезпечення в вихідній та локалізованій версіях поштових клієнтів Google Gmail та Microsoft Outlook переважно не свідчить про відсутність належної уваги до термінології розробників чи локалізаторів, нехтуванням вимог до термінів, які містяться в Стандартах до термінологічної роботи. Очевидно, що розробники намагаються створити максимально унікальний і впізнаваний термінологічний портрет свого продукту, в тому числі, за рахунок термінології. Незважаючи на те, що функціонал поштових клієнтів здебільшого збігається, кількість однакових англійських термінів на позначення однакових понять відносно невелика, переважно це усталені для ІТ поняття і терміни. Значно більша кількість термінів – це однакові поняття, позначені різними термінами як у вихідній (англомовній), так і в локалізованій (україномовній) версіях продуктів. Зіставний аналіз термінології в англійській та українській версіях продуктів довів високий рівень відповідності української термінології Настановам зі Стилю компаній-розробників, зокрема в питанні ясності і точності запропонованих термінів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Харламова О. Лінгвістичний аспект локалізації програмних продуктів. *Теоретичні й прикладні проблеми сучасної філології*. 2019. Вип. 9(1). С. 149–155.
2. Бондаренко О.С. Метафоричні терміни сфери інформаційних технологій: до питання перекладу українською мовою. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2019. Вип. 175. С. 694–698.
3. Бондаренко К.Л., Бондаренко О.С. Професійний профіль перекладача-локалізатора в українських програмах підготовки перекладачів. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2023. Вип. 204. С. 13–22.
4. Бондаренко К.Л., Булгакова К.В. Розвиток української IT-термінології в процесі локалізації (на прикладі поштових клієнтів “Microsoft Office Outlook” та “Google Gmail”). *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2014. Вип. 210. С. 58–65.
5. Biel Ł. Variation of legal terms in monolingual and multilingual contexts. In *Handbook of Terminology*. 2014. P. 90–92.
6. Jiménez-Crespo M.A. Conventions in localisation: a corpus study of original vs. translated web texts. *Jostrans: The Journal of Specialized Translation*. 2009. Vol. 12. P. 79–102.
7. Ponomarevskiy A. Variability of artificial intelligence related terms used in translation from English into Ukrainian: Doctoral dissertation : Kauno technologijos universitetas). Kaunas, 2022. 60 p.
8. Гінзбург М.Д. Термінологічне забезпечення науково-наукової та виробничої діяльності і світлотехніки. *Світлотехніка та Електроенергетика*. 2013. Вип. 4 (Листопад). С. 14–29.
9. Gonçalves V., Gonçalves B.F. Software localisation to help terminological accuracy. *18th Iberian Conference on Information Systems and Technologies*. June 2023. P. 1–4.
10. Рицар Б. Засади унормування української фахової термінології. *Стандартизація, сертифікація, якість*. 2001. Вип. 1. С. 30–32.
11. Google Developer Documentation Style Guide. Вебсайт. URL: <https://developers.google.com/style> (дата звернення : 14 жовтня 2024 р.).
12. Microsoft language guides. Вебсайт. URL: <http://www.microsoft.com/language/en/us/download.msp> (дата звернення : 14 жовтня 2024 р.).
13. Handbook of Terminology Management. Вебсайт. URL : <https://books.google.com.ua> (дата звернення: 11 жовтня 2024 р.).
14. Orengo A. Localising news: Translation and the ‘global-national’ dichotomy. *Language and Intercultural Communication*. 2005. Vol. 5(2). P. 168–187.
15. Schmitz K.D. Terminology and localization. *Handbook of terminology*. 2015. Vol. 1. P. 452–464.

УДК 81'373.4:32]:165.194-042.4(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-211-3>

ПОЛІТИЧНИЙ НАРАТИВ ЯК СПОСІБ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ КОНЦЕПТІВ

POLITICAL NARRATIVE AS A MEANS OF MOLDING POLITICAL CONCEPTS

Броварська І. А.,*orcid.org/0000-0002-4434-7351**аспірантка кафедри ділової іноземної мови та перекладу**Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна;**викладачка кафедри сучасних практик викладання англійської мови**Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*

У цій розвідці, виконаній на перетині когнітивної, політичної та медійної лінгвістики, пропонується теоретичний аналіз політичного нарративу як інструменту формування й актуалізації політичних концептів. Основними темами статті є характеристика політичного нарративу та визначення особливостей політичного нарративного концепту. Традиційно, термін «нарратив» застосовують у літературознавчих студіях на позначення художнього тексту як оповіді, або історії, що має фабулу і сюжет, представлений послідовністю подій. Нарративний поворот, який відбувся у соціальних науках, зумовив «вихід» нарративу у міждисциплінарну царину і змістив фокус уваги дослідників зі структурної організації власне нарративних текстів-історій на вплив, здійснюваний цим текстом на широку аудиторію. У політичній сфері нарратив розуміють як певним чином організований зміст, який транслюється вербальним текстом і який формує політичні концепти і категорії. Політичний нарратив визначається як «гіпертекст», що відображає багатоголосся учасників політичної боротьби, має різних оповідачів і, відповідно, різноманітні раціональні та емоційні оцінки. Нарративний політичний концепт (термін С. А. Жаботинської) – це ментальний образ, що містить конкретну політично значущу інформацію, трансльовану численними текстовими повідомленнями, зокрема медійними. Як когнітивний конструкт, цей образ, що відбиває ключові упередження суб'єктів стосовно світу та взаємодії з іншими учасниками політичних процесів, формується завдяки акцентуванню певної інформації (agenda-setting), способу її подання (framing), апелювання до емоцій споживачів політичного контенту та укоріненню в їхній пам'яті шляхом праймінгування (priming), або встановлення необхідних стійких асоціацій, пов'язаних із визначеними політичними реаліями. Формування світоглядно важливих концептів за допомогою медійних політичних нарративів визначає ставлення громадськості до політичних процесів усередині країни та поза її межами. Представлені у статті теоретичні положення є засадничими для подальшого дослідження особливостей конструювання нарративного політичного концепту DEMOCRACY IN UKRAINE / ДЕМОКРАТІЯ В УКРАЇНІ в американських ЗМІ.

Ключові слова: нарратив, політичний нарратив, політичний нарративний концепт, образ-конструкт, теорія порядку денного, фреймінг, праймінг.

This study, conducted at the intersection of cognitive, political and media linguistics, offers a theoretical analysis of the political narrative as a tool for the formation and manifestation of political concepts. The main thematic foci of the article are the ingerent properties of the political narrative and a narrative-based political concept. Traditionally, the term 'narrative' is used in literary studies to refer to a literary text as a story that has the fabula and the plot represented by a sequence of events. The narrative turn that took place in the social sciences caused the 'entry' of narrative into the interdisciplinary field and shifted the focus of researchers' attention from the structural organisation of the narrative text to the influence that this text exerts on the audience. In politics, the narrative is understood as a particularly arranger content which is shaped by a verbal text and which molds political concepts and categories. The political narrative is defined as a 'hypertext' that reflects the multiple voices of political battles, has different narrators and, accordingly, different rational and emotional assessments. A narrative-based political concept (the term coined by S. Zhabotynska) is a mental image, which contains specific politically significant information transmitted by numerous texts, including media messages. As a cognitive construct, such image, which reflects the subjects's biases in general and one's interactions with the political actors in particular, is formed via salience of the intended information (agenda-setting), its framing, appealing to the consumers' emotions, and the emtrenchment of the message in their minds through priming, or

establishing the necessary stable associations related to certain political realities. The formation of ideologically important concepts through media political narratives determines the public's attitude to political processes within the country and abroad. The theoretical premises presented in this paper are relevant for our further research focused on the construal of the narrative-based political concept DEMOCRACY IN UKRAINE, as it is represented in American media.

Key words: political narrative, narrative-based political concept, construal, agenda theory, framing, priming.

Постановка проблеми. У статті схарактеризовано політичний нарратив як спосіб формування й актуалізації політичних концептів. Термін «політичні концепти» застосовують на позначення низки понять, що є важливими для політичної теорії, втілюють її основоположні принципи та ідеї і є базовими та необхідними для осмислення політичного життя. Прикладами політичних концептів є AUTHORITY / ВЛАДА, DEMOCRACY / ДЕМОКРАТІЯ, FREEDOM / СВОБОДА, JUSTICE / СПРАВЕДЛИВІСТЬ тощо [1, с. 1]. Оскільки політичні концепти є ідеологічними та світоглядними за своєю природою, їхнє застосування для опису політичної ситуації у світі часто спрямоване на формування оцінного ставлення та налаштування аудиторії на певне сприйняття політичних процесів [1, с. 2]. Для досягнення необхідного ефекту такі поняття формуються й передаються не словом, а нарративом – «історією, що розповідається не однією людиною (політиком), а багатьма (ЗМІ), як історії, що розповідається багаторазово, з різним ступенем повноти та верифікованості, з різними оціночними конотаціями» [2, с. 31]. Політичний медійний нарратив, що реалізує у певний спосіб зміст політичного концепту, є **об'єктом** цієї лінгвістичної розвідки.

Актуальність дослідження зумовлена важливістю політичних нарративів як для формування внутрішньодержавного політичного ландшафту, так і сфери міжнародних відносин. Нині студювання політичної комунікації, зокрема політичних повідомлень, що продукуються ЗМІ для громадськості й формують її картину світу, впливають на її рішення і поведінку, набуває особливої значущості, зважаючи на те, що у світі назріває глобальне протистояння між авторитарними та демократичними державами, яскравим проявом якого стала російсько-українська війна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Політичний нарратив є об'єктом дослідження у численних роботах українських науковців. Так, зокрема, Г. Почепцов (мол.) розглядає політичний нарратив як «типовий інструментарій з точки зору соціального інжинірингу» [3]. Г. Лещенко фокусує увагу на політичному нарративі в епоху пост-правди [4], Н. Стеблина [5] пропонує підходи до вивчення політичних нарративів у найбільш цитованих статтях із бази даних Web of Science. О. Мельникова-Курганова характеризує пропагандистські нарративи часів російсько-української війни [6]. О. Кобзева [7] аналізує структуру та функції політичного нарративу «Вибори Президента», а М. Яцимірська досліджує емотивний аспект у творенні та сприйнятті політичних нарративів [8].

Методологічні засади студювання політичних нарративів запропоновані у низці праць С. Жаботинської [2; 9; 10; 11; 12; 13], яка увела до наукового обігу термін «політичний нарративний концепт», зазначивши, що він «включає інформацію, представлену у множинних даних – текстових повідомленнях на конкретну політично значущу тему, назва якої стає іменем концепту» [2, с. 30; 32]. Лінгвокогнітивна методика відтворення і стрктурування інформації, репрезентованої в політичних нарративних концептах, спирається на розроблену С. Жаботинською теоретичну концепцію, яка отримала назву «семантика лінгвальних мереж» [2, с. 35–36; 9, с. 367–368; 11, с. 18].

Метою нашої розвідки є визначення особливостей політичного нарративу і створюваного ним політичного нарративного концепту, трансльованого ЗМІ для широкої громади.

Виклад основного матеріалу. Нарративом у власне лінгвістичному сенсі є нарративний текст, або «оповідь, опис серії подій». Такий текст, що фігурує у різних типах дискурсу – художньому, освітньому, політичному, рекламному, побутовому тощо, вивчається насамперед наратоло-

гією. Окрім історії, значення та функцій окремих (груп) наративів, вона досліджує їхні спільні ознаки, а також установлює систему правил, за якими створюється і опрацьовується наратив [14; 15].

У наратології виокремлюють чотири основні підходи до трактування наративів: 1) темпоральний, за яким "нاراتив" є послідовною в часі репрезентацією подій; 2) каузальний, за яким «нاراتив» є причинно-наслідковим ланцюгом подій; 3) мінімальний (запропонований Ж. Женеттом), за яким будь-яке твердження про дію або подію є наративом, оскільки воно спричиняє перехід або трансформацію з одного стану в інший; 4) трансакційний, що розглядає «нاراتив» як спосіб прочитання тексту [16, с. 169]. Зважаючи на ці підходи та їхні обмеження, Б. Річардсон визначає наратив як репрезентацію причинно пов'язаної серії подій [16, с. 170].

Під наративним текстом розуміють також текст, у якому агент або суб'єкт «розповідає» адресату історію, використовуючи різні знаки – такі як мова, візуальні образи, звуки або їхнє поєднання. Наративний текст має тришарову структуру: власне текст, виражений через певну знакову систему (як матеріальне втілення історії); історія, що є змістом тексту, розгорнутому в його сюжеті; фабула – ланцюг логічно і хронологічно пов'язаних «позатекстових» подій, спричинених або пережитих дійовими особами. Причому події, які конструюють фабулу, розвивають її в часі і просторі відповідно до законів логіки [17, с. 5–7]. Якщо сюжет передбачає авторське розташування зображуваних подій, то фабула презентує їхню хронологічну, природну послідовність. Порівняння сюжету й фабули дозволяє визначити задум письменника, особливості його втілення, своєрідність змалювання образів [18].

Суттєвим є те, що події в оповіді подаються під певним кутом зору. Таке суб'єктивне забарвлення фабули визначається як *фокалізація* і передбачає наявність *фокалізатора* (точки, з якої розглядаються події), який може бути як всередині (утілений у персонажі), так і зовні фабули. Фокалізатор інтерпретує образ об'єкта, що сприймається, і задана перспектива цього сприйняття, водночас, надає інформацію про сам фокалізатор. Зокрема, адресат має з'ясувати, що і з якою метою акцентує фокалізатор, визначити своє ставлення до фокалізованого об'єкта та встановити, хто фокусує цей об'єкт в оповіді [17, с. 134–137].

Вважається, що наративи мають силу переконання та здатні впливати на поведінку індивіда і його ставлення до дійсності. Ця особливість наративу зумовлена швидкістю його опрацювання (*processing fluency*) та його ідентифікацією (*identification*). Швидкість опрацювання наративу пов'язана із суб'єктивним відчуттям легкості або складності, яке може супроводжувати сприйняття нової інформації. Завдяки своїй добре організованій структурі репрезентації змісту наративи стають зручною формою передавання інформації та формування погляду індивіда на представлені події [19, с. 1–3]. Ідентифікація, з іншого боку, ґрунтується на ідеї, що адресат може прийняти точку зору персонажа на проблеми, представлені в наративі. Психологічна ідентифікація з персонажем зменшує критичну оцінку індивідом оповіді і робить її сприятливою для переконання, виховання та інших впливів на свідомість адресата [19, с. 1–3].

Виокремлення вищезазначених характеристик наративів створило передумови для переосмислення їхньої ролі та функцій у суспільстві, завдяки чому у 80-тих роках ХХ ст. відбувся так званий «нاراتивний поворот», коли наратив почали активно досліджувати у царині гуманітарних та суспільних наук як спосіб пізнання та як особливу форму комунікації [20, с. 6].

У дослідженнях когнітологів наратив – це не просто оповідна структура, а саме той особливий тип ментальних репрезентацій, яким послуговуються індивіди для уявної організації та координації своїх власних та спільних дій [21, с. 4]. Визнання наративу способом пізнання передбачає, що в процесі навчання та здобуття досвіду когнітивні структури індивіда напружують більш складні ментальні репрезентації інформації – організовані певним чином інформаційні блоки. Тим самим в опрацюванні даних замість опрацювання окремих фрагментів відбувається їхнє групування, що пришвидшує обробку нової інформації [21, с. 3]. Чим складніші ментальні репрезентації здатен використовувати індивід, тим гнучкіше він орієн-

тується в навколишньому середовищі та організовує власні когнітивні дії. Тобто, ментальні репрезентації, трансльовані нарративними текстами, відіграють вирішальну роль в інформаційній навігації. [21, с. 4]. Важливо те, що за допомогою вербально заданих та ієрархічно структурованих ментальних репрезентацій суб'єкти можуть покращувати ефективність своїх дій, навчати і вчитися у інших, брати участь у спільній діяльності тощо [21, с. 4].

Наратив, будучи особливою формою комунікації, стає основним засобом надання сенсу або осмислення дійсності. Як зазначає Дж. Брунер [22], ми інтерпретуємо соціальний світ через побудову нарративів. Сам процес творення історій пов'язує індивідуальну свідомість із соціальною реальністю, з її конкретними культурними та політичними умовами, адже продукування історій відбувається на рівні не лише індивідуальної психології, а й соціальної психології. Суспільно значущі оповіді, що існують не лише в індивідуальній свідомості, матеріалізуються, до прикладу, на сторінках шкільних підручників і втілюються в культурній практиці, як от у святкуванні пам'ятних дат. Суспільство взаємодіє з цими колективно сконструйованими історіями через власну участь [23, с. 78].

С. Грот у своєму дослідженні політичних нарративів стверджує, що вони є багатозадачними, оскільки виконують низку функцій [24, с. 2–3]:

- допомагають представити складні політичні процеси у форматі легко доступних історій;
- посилюють або підтверджують уявлення про політичну систему та визначають ставлення до неї;
- допомагають доносити політичні меседжі до опонентів та розвивати власні політичні ідеї;
- формують політичні процеси відповідно до поглядів тих, хто визначає і "контролює" нарратив;
- впливають на громадську думку і можуть придушувати певні політичні тенденції;
- слугують потужною ідеологічною формою пояснення соціокультурних і політичних реалій;
- конструюють колективні ідентичності, які виключають чужинців і нав'язують есенціалістські категорії національності та раси;
- мотивують та організовують колективні дії.

Зважаючи на індивідуальний й колективний рівні продукування смислів, втілених у нарративі, політичні психологи визначають його як *осмислену – інтерналізовану або екстерналізовану – організацію думки за допомогою мовних засобів, яка сприяє створенню відчуття особистої цілісності та колективної солідарності, а також легітимізує колективні переконання, емоції і дії*. Наратив нерозривно пов'язаний із колективною пам'яттю, соціальними уявленнями про історію суспільства та колективною ідентичністю. Наратив – це глибинний процес, який пов'язує індивідів із політичним контекстом. Утворені за участі наратива переконання набувають мотиваційної сили завдяки наявності в ньому емоційного компоненту [23, с. 78].

Важливим теоретичним положенням, розробленим в межах політичної психології є залучення нарративу до формування політичних концептів і категорій [23, с. 79]. Поняття нарративного концепту спирається на широке розуміння нарративу, закріплене в соціальних науках, де ним вважають насамперед спосіб організації значення, активованого вербальним текстом [9, с. 365]. Концепти відіграють визначальну роль у когнітивній та комунікативній діяльності індивіда, а саме у його здатності сприймати, запам'ятовувати, обдумувати та обговорювати предмети, явища та події [25, с. 1]. У лінгвістичній площині концепти визначають як мінімальні структурні одиниці знання [26, с. 38]; одиниці значення [27, с. 7], що можуть бути об'єктивовані окремим словом, словосполученням, фразеологізмом, реченням і цілим текстом чи низкою текстів [26, с. 40]. Політичний нарратив якраз і слугує тим «гіпертекстом», що втілює багатоголосся учасників політичної боротьби, має множинність оповідачів і, відповідно, множинність раціональних і емоційних оцінок. Кожен з оповідачів виокремлює у своєму тексті ті або інші події, часто залишаючи поза увагою якісь інші факти, по-своєму структурує

відповідну канву подій, конструюючи у такий спосіб у своїх текстах оригінальну політичну картину світу [28]. Тож наративний політичний концепт є ментальним образом, що містить інформацію, надану в множинних текстових повідомленнях (зокрема, медійних) на конкретну політично значущу тему [2, с. 32–33].

Вплив, здійснюваний образами, створеними наративом, вивчається нині в теорії образів та перцепцій (*Theory of Images and Perceptions*) [9; 13], поширеній у психології, політичних науках та когнітивній лінгвістиці. У назві цієї теорії термін «перцепції / сприйняття» стосується процесів, які екстраполюють інформацію із зовнішніх енергетичних патернів на органи відчуття [29, с. 1]. Термін «образи» позначає результат перцепції, зсвоєний досвід [30, с. 6]. Образи є спрощеними моделями явищ навколишньої дійсності, що уможливають розуміння занадто об'ємного, складного і мінливого навколишнього світу [31, с. 16]. Як наслідок, вчинки індивіда продиктовані не його конкретними знаннями про щось, а його образами (pictures), сконструйованими або самостійно, аби кимось іззовні [31, с. 25].

К. Боулдінг у праці “*The Image: Knowledge in Life and Society*” визначає образ (image) як добре структурований фрагмент інформаційного капіталу, що розбудовується, з одного боку, за рахунок збільшення або зменшення обсягів зовнішньої інформації, а з іншого боку – за рахунок внутрішнього саморегулювання. Повідомлення ззовні можуть залишити образ без змін, внести дл нього незначні модифікації або ж значно його реорганізувати. Зміна образу впливає на подальшу поведінку індивіда [30, с. 6–7]. За Боулдінг, суб'єктивна структура знань складається не лише з фактуальних, а й з оцінних образів. Оцінний образ рангує сутності нашого образу світу на шкалі «краще / гірше». Оцінна шкала змінюється відповідно до вхідної інформації так само, як змінюється образ світу. Оцінна шкала індивіда чи організації відіграє ключову роль у визначенні того, який вплив матиме повідомлення ззовні на загальні уявлення про світ [30, с. 12].

Запропонована К. Боулдінгом концепція стала основою його теорії національних образів (1959), відповідно до якої образи, важливі в системі міжнародних відносин, є образами, які нація сформувала про себе й інших учасників її міжнародного оточення. У цій теорії основними категоріями образу є сприйняття ворожості / дружелюбності, а також сили / слабкості. Вважається, що образ «себе» та «інших» впливає на ухвалення стратегічних рішень і є базою для вивчення ключових установок суб'єкта [32, с.120–122]. Отже, у політичному контексті образ – це концептуальний (когнітивний) конструкт, що є основою для вивчення ключових упереджень суб'єктів стосовно навколишнього світу й, особливо, стосовно його інших акторів [33, с. 286]. Структура образу «іншого» охоплює інформацію не лише про нього (зокрема, про те, що є для нього важливим, яку позицію він займає у певному регіоні, як функціонує його економіка чи політична система), а й інформацію про себе у контексті спільності цілей з іншим [33, с. 287].

За продукування і поширення політичних наративів нині здебільшого відповідальні ЗМІ, які слугують для більшості громадян основним джерелом усвідомлення спільного минулого (історії) та теперішнього соціального становища. Медіа, що є транслятором спогадів й індикатором поточного стану справ країни, ідентичності її народу, можуть також надавати інформацію для орієнтації індивіда і суспільства в майбутньому. ЗМІ значною мірою формують сприйняття і визначення соціальної реальності та нормативності задля досягнення цілей спільного соціального життя. Вони є основним джерелом стандартів, моделей і норм [34, с. 73]. ЗМІ формують порядок денний (*agenda-setting*), повідомляючи громадськості про те, що є важливим. Забезпечуючи різну інтенсивність висвітлення конкретних питань, ЗМІ здатні формувати у людей уявлення про їхню значущість. Формування порядку денного, за висловом В. Ліппмана, означає базову відповідність між висвітленням ЗМІ «зовнішнього світу» і «образами в наших головах» [35, с. 2].

Теорія встановлення порядку денного межує з теорією фреймінгу (*framing theory*), започаткованою І. Гоффманом (1974; 1986) [36], який вивчав медійні фрейми, що демонструють не лише акценованість, проміантність політичних проблем, а й указують споживачам медіа контенту як їх слід вирішувати. За Р. М. Ентманом, фреймінг – це вибір деяких аспектів сприйнятої реальності та їх подання у тексті у спосіб, що сприяє певній постановці проблеми, її причинно-наслідковій інтерпретації, моральній оцінці та інтендованому ставленню адресата до об'єкта опису [37, с. 52]. Фрейм у медіа може створюватися фразою, зображенням, аналогією чи метафорою, вжитими для передавання суті події. Фрейм як концепт узагальнює базові характеристики висвітлюваної теми [35, с. 7]. Фреймінг відбувається одночасно на макро- та мікрорівні. На макрорівні це спосіб презентації певних фактів у тому світлі, що резонує з наявними когнітивними схемами споживачів контенту й у такий спосіб спрощує його сприйняття. На мікрорівні фреймінг є поданням інформації про певну сутність чи подію у спосіб, що сприяє формуванню інтендованого враження про неї [38, с. 12]. У політичній комунікації виокремлюють два етапи фреймінгу: створення фрейму (*frame-building*) і введення його у новинний сюжет та власне насадження фрейму (*frame-setting*) – його «споживання» аудиторією з подальшим застосуванням для інтерпретації явищ суспільного життя та ухвалення відповідних рішень [39, с. 115–116].

Насадження фрейму здебільшого відбувається через активацію емотивного компоненту. Емотивне наповнення наративу створюється через фокусування на почуттях – позитивних чи негативних. Позитивне ставлення зазвичай проектується на «Я», тоді як негативне ставлення приписується «Іншому / Чужому». Емоції набувають особливої ролі у сприйнятті складних та суперечливих соціальних і політичних реалій. У політиці емоції – інструмент здобуття необхідної підтримки, впливу на громадську думку або просування порядку денного [13, с. 92]. Серед різних засобів, залучених до емоціоналізації політичного наративу, провідну роль відіграє емотивний лексикон, до складу якого входять [13, с. 93–94]:

– **ціннісно навантажені слова** (*value-loaded words*), значення яких зазвичай сприймаються всією мовною спільнотою як позитивне або негативне за своє суттю (наприклад, *війна, стихійне лихо, грабувати*).

– **емотивно навантажені слова** (*emotively-loaded words*), що зображують сутності (речі та їхні властивості), оцінювані позитивно або негативно конкретним мовцем. До цієї групи належать (а) емотиви (*emotives*) – терміни «добре» і «погано» з їхніми численними синонімічними відповідниками, а також назви емоційних станів людини; (б) конотативи (*connotives*) – назви емоційно оцінених сутностей, які є або системними, або контекстно зумовленими. Поряд із власне конотативами виокремлюють їхні специфічні групи, як-от випадки вживання так званих «слів-ярликів» (*labeling*), прийомів перебільшення та применшення (*exaggeration and minimalization*), евфемізмів та дисфемізмів (*euphemism and dysphemism*), аналогії та метафори (*analogy and metaphor*).

Вербальне конструювання змісту політичного концепту, супроводжуване емотивним компонентом та неодноразово повторюване в різних формах, створює ефект праймінгу, або першочерговості застосування відповідного образу в процесі опрацювання інформації, що надходить. Концепція праймінгу базується на особливостях роботи пам'яті, зокрема на тому, як концепти, її структурні одиниці, пов'язані між собою, як такі зв'язки утворюються, посилюються та зникають. Медіаконтент у цій теорії представлений як інструмент, що активує певні концепти (до прикладу, *VIOLENCE*) або посилює зв'язки між концептами (*VIOLENCE* та *RACE*) й у такий спосіб впливає на соціальні установки, громадську думку та поведінку суспільства [40, с. 1]. Медіапраймінг тісно пов'язаний із застосуванням когнітивних ярликів (*cognitive shortcuts*), які дозволяють громадськості докладати мінімум когнітивних зусиль для опрацювання політичної інформації. Пам'ять, замість активування всього масиву релевантної інформації, послугову-

ється спрощеним та універсальним образом певної сутності (конструктом). Такий конструкт може створюватися ЗМІ, які активно застосовують його у своїх матеріалах. Акцент новинних сюжетів на певних політичних аспектах (до прикладу, безробітті) збільшує ймовірність того, що саме вони стануть вирішальними для оцінки діяльності політичних лідерів [41, с. 181; 191].

Висновки. Отже, дослідження політичних наративів як способу формування політичних концептів є важливим для розуміння того, як медіа змальовують політичну реальність та визначають громадську думку. Політичні концепти, такі як демократія, свобода, справедливість тощо, через наративи набувають конкретного змісту й оцінок, що впливає на світоглядні орієнтири суспільства. За допомогою політичного наративу, що є історією, створюваною багатьма оповідачами, медіа здатні не тільки передавати інформацію, а й маніпулювати її сприйняттям через механізми формування порядку денного, фреймування інформації та її емоціоналізації. Укорінення вербально сконструйованих політичних концептів у свідомості аудиторії забезпечується їхніми численними відтвореннями в медійних текстах. Такі відтворення створюють ефект праймінгу – першочергового застосування концепту (часто ярлика-стереотипу) в опрацюванні реципієнтом інформації про політичні реалії. Наративні політичні концепти формують світогляд аудиторії та визначають колективну ідентичність. Вивчення механізмів творення таких концептів сприяє глибшому розумінню вербального впливу медіа на громадську думку, яка, своєю чергою, є рушійною силою поведінки суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Norberg J. Concepts, Political. *The Encyclopedia of Political Thought* / ed. by M. Gibbons. 2015. P. 1–2.
2. Жаботинська С. А. Наративні політичні концепти: методика лінгвокогнітивного аналізу. Концепти і контрасти: монографія / ред. Н. В. Петлюченко. Одеса, 2017. С. 30–40.
3. Почепцов Г. Наратив як інструментарій: від літературознавства до боротьби з тероризмом. *Політичний менеджмент*. 2008. № 4. С. 3–11.
4. Лещенко Г. Політичний наратив у епоху постправди. *Соціальні та гуманітарні технології: філософсько-освітній аспект: матеріали X міжнародної науково-теоретичної конференції* (м. Черкаси, 21–22 березня 2024 р.). / упоряд.: О. І. Астапова-Вязьміна; відп. ред. проф. А. І. Бойко. Черкаси: ЧДТУ, 2024. С. 66–67.
5. Steblyna N. O. Narrative in the field of political communications: The approaches of most cited papers on Web of Science. *Політичне життя*. 2019. № 3. P. 95–100. <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2019.3.15>
6. Мельникова-Курганова О. С. Пропагандистські наративи в політичних комунікаціях. *Матеріали Міжнародної конференції «Авіа-2023»* (м. Київ, 2023). Київ: НАУ, 2023. С. 28.66–28.69.
7. Кобзева О. О. Структура та функції політичного наративу «вибори президента». *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2001. Вип. 38. С. 161–165.
8. Яцимірська М. Сучасний медіатекст: політичні наративи, смисли і сенси, емоційні маркери. *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*. 2022. Вип. 51. С. 216–224. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/journalism/article/viewFile/11411/11746>
9. Zhabotynska S., Velivchenko V. New media and strategic narratives: The Dutch referendum on Ukraine – EU Association Agreement in Ukrainian and Russian internet blogs. *European Security*. 2019. №28(3). P. 360–381. DOI: <https://doi.org/10.1080/09662839.2019.1648253>
10. Chaban N., Zhabotynska S. Political images and perceptions at the interdisciplinary crossroads. *Introduction to the Special Issue “Ukraine-EU Relations: Verbal Narratives, Images, and Perceptions”*. *Cognition, Communication, Discourse*. 2019. № 17. P. 13–23. DOI: <https://doi.org/10.26565/2218-2926-2018-17-01>
11. Жаботинська С. А. Типи онтологій для наративних концептів (на прикладі медійного наративного концепту COVID-19). *Виклики та парадокси соціальної взаємодії в постмодерному світі: лінгвістичні та психологічні аспекти: матеріали II міжнародної науково-практичної конференції*. Луцьк, 2021. С. 17–21.
12. Жаботинська С. А., Шапошник К. А. Протестний наратив «Black Lives Matter – 2020» в американських і британських ЗМІ: лінгвокогнітивний вимір. *Мовознавчий вісник*. 2022. Вип. 32. С. 122–134. DOI: <https://doi.org/10.31651/2226-4388-2022-32-122-134>
13. Zhabotynska, S., Brynko, A. Emotive lexicon of the political narrative: Ukraine and the West in Chinese media. *Cognition, communication, discourse*. 2022. Vol. 25. P. 89–118. DOI: <https://doi.org/10.26565/2218-2926-2022-25-07>

14. Cambridge Dictionary. Narrative. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/narrative> (date of access: 28.09.2024).
15. Prince G. Narratology. Cambridge History of Literary Criticism: from Structuralism: its rise, influence and aftermath / ed. by R. Selden. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. Vol. 3. P. 110–130.
16. Richardson B. Recent concepts of narrative and the narratives of narrative theory. *Style*. 2000. P. 168–175. URL: https://www.researchgate.net/publication/284905957_Recent_Concepts_of_Narrative_and_the_Narratives_of_Narrative_Theory (date of access: 15.09.2024).
17. Bal M. Narratology: Introduction to the Theory of Narrative. Fourth Edition. University of Toronto Press, 2017. 228 p.
18. Як розмежувати сюжет і фабулу? Українська бібліотечна асоціація. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/answers/printit.php?tid=11152> (дата звернення: 06.11.2024).
19. Bullock O. M., Shulman H. C., Huskey R. Narratives are persuasive because they are easier to understand: examining processing fluency as a mechanism of narrative persuasion. *Frontiers in Communication*. 2021. Vol. 6. DOI: <https://doi.org/10.3389/fcomm.2021.719615>
20. Czarniawska B. The ‘narrative turn’ in social studies. *Narratives in Social Science Research*. SAGE Publications, Ltd, 2004. P. 2–16. DOI: <https://doi.org/10.4135/9781849209502>
21. Keestra M. How do narratives and brains mutually influence each other? Taking both the ‘neuroscientific turn’ and the ‘narrative turn’ in explaining biopolitical orders. Paper for *Amsterdam School for Cultural Analysis workshop*; 16 April–18 April, 2014. P. 1–11.
22. Bruner J. Acts of meaning. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1990. 181 p.
23. Hammack P. L., Pilecki A. Narrative as a root metaphor for political psychology. *Political Psychology*. 2012. Vol. 33, No. 1. P. 75–103. DOI: 10.1111/j.1467-9221.2011.00859.x
24. Groth S. Political narratives / narrations of the political: an introduction. *Narrative Culture*. 2019. № 6(1). P. 1–9.
25. Smith E. E., Medin D. L. Categories and Concepts. Cambridge: Harvard University Press, 1981. 213 p.
26. Мартинюк А. П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики. Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. 196 с.
27. Croft W., Cruse D. A. Cognitive linguistics. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. 356 p.
28. Олещук П. Теоретичні засади аналізу політичних нарративів як засобу дослідження політичного дискурсу. *Віче*. 2010. № 10. URL: <https://veche.kiev.ua/journal/2014/> (date of access 07.07.24).
29. Rogers B. Perception: A Very Short Introduction. Oxford: Oxford University Press, 2017. 192 p.
30. Boulding K. E. The Image: Knowledge in Life and Society. University of Michigan Press, 1961. 175 p.
31. Lippmann W. Public Opinion. New York: Simon and Schuster, 1997. 272 p.
32. Boulding K. E. National images and international systems. *The Journal of Conflict Resolution*. 1959. Vol. 3, No. 2. P. 120–131. URL: <http://www.jstor.org/stable/173107>
33. Herrmann R. K. Image theory and strategic interaction in international relations. Oxford Handbook of Political Psychology / ed. by D. O. Sears, L. Huddy, R. Jervis. Oxford: Oxford University Press, 2003. P. 285–314.
34. McQuail D. McQuail's Mass Communication Theory. London: SAGE Publications, 2010. 633 p.
35. Moy P., Tewksbury D., Rinke E. M. Agenda-setting, priming, and framing. The International Encyclopedia of Communication Theory and Philosophy / ed. by K. B. Jensen, R. T. Craig, J. D. Pooley, E. W. Rothenbuhler. Hoboken: John Wiley & Sons, Ltd, 2016. P. 1–13. DOI: <https://doi.org/10.1002/9781118766804.wbiect266> .
36. Goffman E. Frame analysis: an essay on the organization of experience. Boston: Northeastern University Press, 1986. 586 p.
37. Entman R. M. Framing: toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of Communication*. 1993. Vol. 43, No. 4. P. 51–58. DOI: 10.1111/j.1460-2466.1993.tb01304.x
38. Scheufele D. A., Tewksbury D. Framing, agenda setting, and priming: The evolution of three media effects models. *Journal of Communication*. 2007. №57(1). P. 9–20. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.0021-9916.2007.00326.x>
39. Scheufele D. A. Framing as a theory of media effects. *Journal of Communication*. 1999. № 49(1). P. 103–122. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1999.tb02784.x>
40. Dillman Carpentier, F. R. Priming. The International Encyclopedia of Media Effects / ed. by P. Rossler. Wiley-Blackwell, 2017. P. 1–13. DOI: <https://doi.org/10.1002/9781118783764.wbieme0050>
41. Price B., Tewksbury D. News values and public opinion: A theoretical account of media priming and framing. *Progress in the communication sciences* / ed. by G. A. Barnett, F. J. Boster. New York: Ablex, 1997. Vol. 13. P. 173–212.

УДК 81'38

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-211-4>

МОВА ЯК ІНСТРУМЕНТ ПЕДАГОГІЧНОГО БРЕНДИНГУ: АНАЛІЗ КОРПОРАТИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

LANGUAGE AS A TOOL FOR EDUCATIONAL BRANDING: ANALYSIS OF CORPORATE COMMUNICATION

Варварук І. В.,*orcid.org/0000-0002-3407-8813**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри перекладу та філології**Закладу вищої освіти «Університет Короля Данила»***Лада О. В.,***orcid.org/0000-0002-8253-0114**кандидат історичних наук,
доцент кафедри іноземної філології та бізнес-комунікацій
Закладу вищої освіти «Університет Короля Данила»***Тхір М. Б.***orcid.org/0000-0001-6790-1426**кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземної філології та бізнес-комунікацій
Закладу вищої освіти «Університет Короля Данила»*

У статті досліджено роль мови у формуванні брендингу освітніх закладів, що є важливим чинником їхньої конкурентоспроможності, репутації та ефективної комунікації з цільовою аудиторією. Визначено, що мова виступає ключовим інструментом створення унікального іміджу навчальних установ через вербальні та невербальні засоби, такі як слогани, вебдизайн, маркетингові матеріали, логотипи та кольорова палітра. Аналіз останніх досліджень підтверджує вплив лінгвістичних стратегій на освітній брендинг і корпоративну комунікацію, зокрема в цифровому середовищі.

Обґрунтовано важливість мови як засобу передавання цінностей, місії та унікальних пропозицій закладу, що сприяє створенню довіри та емоційного зв'язку зі студентами, батьками, викладачами й іншими зацікавленими сторонами. Висвітлено особливості використання мовних функцій, таких як інструментальна, регулювальна й символічна, для посилення комунікаційних стратегій. Розглянуто приклади успішних освітніх брендів, зокрема платформу Coursera, Гарвардський університет і фундацію TED, що ілюструють значення мови в просуванні освітніх послуг.

Проведено аналіз методів використання специфічної мови та термінології; методів створення переконливих та емоційно зворушливих текстів та комунікацій, спрямованих на підвищення інтересу до освітньої установи та використання мовних стратегій для підкреслення цінностей та унікальності закладу. Результати дослідження показали, що специфічна лексика та комунікативні стратегії можуть підсилити сприйняття професіоналізму та експертності закладу серед громадськості. Емоційно насичені та переконливі тексти сприяють підвищенню інтересу до освітнього закладу та сприяють позитивному сприйняттю його бренду.

Запропоновано рекомендації для освітніх установ щодо оптимізації мовних інструментів у брендингу для підвищення їхньої репутації, іміджу та ефективності взаємодії з цільовою аудиторією. Матеріали статті роблять внесок у дослідження корпоративної комунікації та стратегічного освітнього брендингу.

Ключові слова: педагогічний імідж, мовні стратегії, комунікація, брендинг у педагогіці, комунікаційні техніки, ефективність педагогічного повідомлення, спілкування з аудиторією в освіті.

The article examines the role of language in shaping the branding of educational institutions, which is an important factor in their competitiveness, reputation and effective communication with the target audience. It is determined

that language is a key tool for creating a unique image of educational institutions through verbal and non-verbal means, such as slogans, web design, marketing materials, logos and color palette. The analysis of recent studies confirms the impact of linguistic strategies on educational branding and corporate communication, in particular in the digital environment.

The importance of language as a means of conveying the values, mission and unique offers of an institution is substantiated, which helps to create trust and emotional connection with students, parents, teachers and other stakeholders. The features of using language functions, such as instrumental, regulatory and symbolic, to strengthen communication strategies are highlighted. Examples of successful educational brands, such as the Coursera platform, Harvard University and the TED Foundation, are considered to illustrate the importance of language in promoting educational services.

The article analyses the methods of using specific language and terminology; methods of creating convincing and emotionally moving texts and communications aimed at increasing interest in an educational institution and the use of language strategies to emphasize the values and uniqueness of the institution. The results of the study showed that specific vocabulary and communication strategies can enhance the perception of professionalism and expertise of an institution among the public. Emotionally rich and persuasive texts help to increase interest in an educational institution and promote a positive perception of its brand.

Recommendations for educational institutions on optimizing language tools in branding to improve their reputation, image and effectiveness of interaction with the target audience are proposed. The article contributes to the study of corporate communication and strategic educational branding

Key words: educational image, language strategies, communication impact, branding in education, communication techniques, effectiveness of educational messaging, audience engagement in education.

Постановка проблеми. Мова є потужним інструментом формування комунікативної культури освітніх закладів, їхнього бренду та ідентичності. В академічній сфері ефективна комунікація за допомогою мови має першочергове значення для передачі цінностей закладу, його місії та унікальних переваг і безпосередньо впливає на те, як його сприймають абітурієнти, студенти, батьки, викладачі та ширша спільнота.

Стратегія комунікації для закладів освіти має враховувати різні мовні нюанси, які резонують із цільовою аудиторією: створення слогану, мовне дизайнування вебсайту, розробка маркетингових матеріалів. Для кожного з цих інструментів вибір мови зумовлює виникнення позитивних емоцій, створює довіру, відрізняє один заклад від іншого, формує певний образ освітньої установи. Крім того, мова – це і невербальна комунікація, яка включає візуальні елементи – логотипи, кольористику, зовнішню естетику. Стратегія поєднання різних виявів мови – вербальної та візуальної – може зміцнити загальну ідентичність бренду освітнього закладу. Важливо, щоб це була модерна, сучасна, креативна інституція, яка не тільки дає знання з конкретного фаху, але й показує здобувачам можливості для розвитку. Саме аналіз мовних інструментів у формуванні педагогічного брендингу і зумовлюють актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мова неодноразово була предметом вивчення не тільки лінгвістами, але й соціологами, філософами, політиками тощо. Так, згідно з твердженням британського лінгвіста Дж. Лайонса «мова є формою, а не субстанцією» [1, с. 112]. Саме тому, ті інструменти, що становлять сутність мови як елемента-символа звукової системи, є довільними, продуктивними та динамічними. Мова, як підкреслює українська дослідниця О. Васильців, це «система, що складається з ряду фіксованих компонентів, які можна моделювати» [3, с. 54], тобто мова влаштована не хаотично чи довільно, а за певним зразком, системно. Неодноразово багато мовознавців підкреслювали важливість вивчення системності мови та її підсистем, наприклад, фонології, морфології, лексикології синтаксису і наголошували, що це унікальна сутність, яка має «характеристики чи властивості, яких немає в інших мовах, і універсальна в тому, що має риси, які водночас притаманні для всіх мов» [2, с. 55]. Таке розуміння мови дає змогу ретельніше аналізувати вплив її засобів на реципієнтів через візуалізацію дійсності різними інструментами, а особливо, визначати її роль у формуванні педагогічного брендингу як системи комунікативних принципів, чинників та елементів, здатних ефективно створювати «освітню» картину в уяві зацікавлених осіб.

Аналізуючи мовні моделі, культурний контекст і вподобання аудиторії, авторка наукових робіт з педагогічної психології О. Хватова підкреслює, що освітні заклади можуть адаптувати свої комунікативні стратегії для ефективної взаємодії з учнями, студентами, батьками та іншими зацікавленими сторонами: *«Ефективне спілкування та співпраця також можуть призвести до розробки інноваційних рішень складних проблем, а також до створення сприятливого та інклюзивного навчального середовища»* [3, с. 210–211]. Ефективно створене і реалізоване мовне середовище всередині закладу освіти – це сильною стороною модерної європейської інституції, яка демонструє зміну мислення, новітні підходи в наданні освітніх послуг та швидку адаптацію до усіх процесів навчання. Українська соціологиня В. Болотова наголошує, що саме завдяки ефективній комунікації, як вербальній, так і невербальній, навчальні заклади можуть створити позитивний імідж, зміцнити довіру та виділитися в конкурентному середовищі [4]. Розуміючи вплив мови на брендинг, установи можуть створити більш яскравий і переконливий наратив, який резонуватиме з їхньою цільовою аудиторією та сприятиме почуттю єдності та приналежності.

Світова наукова й аналітична література в галузі корпоративної комунікації та брендингу підкреслила важливість мови для створення сильного іміджу, сприяння залученню зацікавлених сторін і диференціації освітніх закладів у конкурентному середовищі. Ретельний вибір мовних засобів може ефективно донести місію закладу, цінності та унікальні освітні пропозиції для широкої аудиторії. Американські експерти у сфері цифрового лідерства в освіті Е. Шенінгер та Т. Рубін відзначили використання засобів мови в освітньому брендингу, продемонструвавши, як звичайний сторителінг може створити емоційний зв'язок із зацікавленими сторонами та підвищити лояльність до освітнього бренду [5].

Дискусії про вплив мови на освітній брендинг поширилися на цифрову сферу, оскільки за останнє десятиліття мова активно використовується на онлайнплатформах, у соціальних мережах та є ключовим інструментом для покращення іміджевості освітніх закладів. Загалом у літературі відведено пріоритетну роль мови як стратегічного інструмента в освітньому брендингу та корпоративній комунікації. Так, у дослідженні А. Волошенюк підтверджує: *«Ключовою стратегією для маневрування у складних конкурентних умовах для закладів вищої освіти є створення виразного імідж-бренду для себе. Унікальний іміджбренд може позитивно вплинути на репутацію, яка має великий вплив на свідомість студента»* [6, с. 73]. Але незважаючи на визнану важливість мови в освітньому секторі, існує значна прогалина в літературі щодо конкретних лінгвістичних стратегій і технік, які можна використовувати для ефективного посилення зусиль брендингу в цій конкретній сфері. Ця прогалина в знаннях зумовлює потребу в комплексному аналізі й з'ясуванні того, яким чином мова функціонує як стратегічний інструмент у створенні та збереженні позитивної репутації.

Завдяки систематичному дослідженню мови як інструмента освітнього брендингу розглянемо практичні рекомендації для освітніх закладів щодо оптимізації власних комунікативних стратегій, створення яскравого мовного бренду та ефективної взаємодії зі своєю цільовою аудиторією. Дослідження впливу мови на формування освітнього брендингу є важливим та практичним, оскільки робить свій внесок у систему знань про ефективні практики корпоративної комунікації та стратегічний брендинг у сфері освіти.

Метою цієї статті є дослідження складної взаємодії мови та освітнього брендингу, аналіз лінгвістичних стратегій, які використовують освітні заклади для передачі професіоналізму, досвіду та унікальних ціннісних пропозицій, виявлення основних механізмів, через які мова впливає на прийняття освітніх брендів.

Для реалізації поставленої мети потрібно виконати такі **завдання**:

1) проаналізувати ролі мови у формуванні брендингу закладу освіти та вплив лінгвістичних стратегій на освітній брендинг і корпоративну комунікацію;

2) визначити ефективні мовні прийоми, які використовуються в освітньому брендингу для підвищення репутації та іміджу закладу;

3) розкрити сутність мови як інструмента ефективної корпоративної комунікації в освітній екосистемі;

4) проаналізувати кращі практики реалізації освітнього брендингу через комунікативні стратегії та мову як їх ключовий інструмент.

Матеріал і методи досліджень. Дослідження базується на аналізі корпоративних комунікацій та мовних стратегій у створенні брендингу освітніх установ. Для здійснення дослідження були використані методи збору та аналізу даних. Першочергово, для отримання відомостей про корпоративну комунікацію у сфері освіти було проведено систематичний огляд наукових публікацій, аналіз статей, книг, тез конференцій та інших джерел, що репрезентують мову як інструмент педагогічного брендингу й основу для корпоративної комунікації. Акцент нашого дослідження зроблено на аналізі ключових термінів, концепцій та підходів, які стосуються використання мовних інструментів у педагогічному брендингу, з'ясовано актуальний стан досліджень у відповідній сфері та виявлено лакуни, які результати нашої статті зможуть науково обґрунтувати.

Виклад основного матеріалу. Концепцію освітнього брендингу можна прояснити, розглянувши приклади всесвітньо відомих і успішних освітніх брендів (табл. 1).

Вибірка була складена на основі репрезентативності різних типів відповідних освітніх інституцій з метою подальшого дослідження мовних засобів, які було використано для успішного брендингу. Аналіз включив уважне вивчення текстового матеріалу, оцінку використання специфічної термінології, стилю письма, підкреслення цінностей та особливостей навчального закладу/організації.

Традиційно мова є інструментом взаємодії та спілкування, що дозволяє людям висловлювати думки, ідеї, концепції та емоції. Однак, соціолінгвістична думка розглядає мовну діяльність як щось більше, ніж просто передачу думок; вона охоплює динаміку емоцій та розуміння того, *хто, якою мовою розмовляє, з ким, коли та з якою метою*. Відповідно до теорії соціолінгвістики, мовні функції можна досліджувати під різним кутом, включно з мовцями, слухачами, темами, кодами та розмовними цілями.

З точки зору *мовця*, мова служить засобом вираження особистої або індивідуальної ідентичності, описаної видатним лінгвістом, педагогом та літературним критиком Р. Якобсоном [7] як емотивна функція. Це свідчить про те, що мовці не лише передають емоції за допомогою мови, але й демонструють їх під час розмови, дозволяючи слухачам розпізнати емоційний стан мовця – гнів, смуток, радість тощо.

У ключі висвітлення наративу *слухача* мову розуміємо як інструмент, що виконує директивну функцію та впливає на поведінку слухача. Австралійський лінгвіст британського походження, засновник системно-функціональної лінгвістики М. Галлідей визначає ще одну функцію мови – інструментальну [8], натомість як Р. Якобсон детермінує регулювальну та риторичну функцію [7]. У цьому контексті мова не тільки спонукає слухача до дії, але й узгоджує дії з

Таблиця 1

Тематична вибірка міжнародних освітніх установ

Освітній бренд українською мовою (оригінальна назва)	Особливості бренду
Курсера (Coursera)	Провідна платформа онлайн-навчання, яка співпрацює з понад 300 провідними університетами та освітніми компаніями.
Гарвардський університет (Harvard University)	Один із найвідоміших освітніх брендів у світі.
ТРД (технології, розваги, дизайн) (TED (Technology, Entertainment, Design))	Некомерційна фундація, найбільш відома своїми щорічними конференціями (з 1984 року).

намірами мовця, що реалізуються за допомогою висловлювань, які виражають команди, вказівки, вимоги чи переконання.

Аналіз різних класифікацій мовних функцій дає змогу стверджувати, що в освітньому брендингу важливо враховувати всі аспекти використання мови для досягнення поставлених цілей. Інструментальна функція може бути використана для створення сприятливого середовища та формування позитивної іміджу освітнього бренду [9]. Регулювальна функція може допомагати у контролі за комунікацією та спрямуванні уваги на певні аспекти бренду. Символічна функція допомагає відобразити цінності та ідеї, пов'язані з освітнім брендом. Інтеракційна функція сприяє підтримці стосунків з аудиторією та взаєморозуміння.

Освітній брендинг передбачає створення та передачу унікальної ідентичності освітнього закладу, відповідної програми чи курсу. Йдеться не лише про візуальні комунікації (включно із логотипами та кольорами), а й про те, що робить освітню пропозицію помітною та затребуваною. Освітній брендинг важливий з кількох причин:

- допомагає відрізнити заклад від конкурентів і продемонструвати його сильні сторони, цінності та досягнення;
- створює довіру та лояльність серед наявних та потенційних студентів, батьків, випускників, спонсорів, партнерів та роботодавців;
- підвищує обізнаність і видимість освітнього закладу та його пропозицій у цифровому просторі;
- покращує репутацію і престиж закладу та його випускників, сприяє більшому його визнанню, успішній акредитації освітніх програм, рейтингу та широким можливостям фінансування;
- сприяє координуванню внутрішніх та зовнішніх зацікавлених сторін закладу та підсилює почуття причетності, гордості та відданості.

На прикладі освітньої платформи «Курсера» проаналізуємо роль мовних стратегій у формуванні їхнього бренду. Так, у своїй освітній діяльності вони використовують терміни та поняття, що характерні для академічного середовища. Слоган бренду «*Навчайся без обмежень*» відображає амбіції, доступність та гнучкість. Їх кольори – синій та зелений – символізують довіру, зростання та інновації. Логотип бренду представлений у вигляді стилізованої літери «С», що нагадує відкриту книгу, випускню шапку та мовну бульбашку. Часто вживані терміни «*курси*», «*лекції*», «*освіта*», «*сертифікати*» та «*дипломи*» надають їхній платформі серйозності та підкреслюють академічний напрямок. Ця організація співпрацює з різними університетами та фахівцями з усього світу. Важливо, що успішними є переклади цієї платформи на багато мов, що сприяє пристосуванню освітнього контенту до потреб та культурних особливостей користувачів у різних країнах. Це допомагає забезпечити доступність освіти для широкої глобальної аудиторії та створює більш комфортні умови для навчання. Крім того, «Курсера» активно використовує мовні засоби комунікації, щоб стимулювати своїх користувачів до активної участі в освітньому процесі. Вони використовують мовні засоби, які стимулюють до дії, пояснення термінів та умов у доступній формі, щоб зробити процес навчання цікавим та зрозумілим для будь-якого користувача. Наприклад, термін «*спеціалізація*» слугує для позначення групи курсів з певної тематичної галузі, що дозволяє студентам отримати глибші знання в конкретній області. Також, вони використовують термін «*інструктор*» для позначення викладачів або експертів, які ведуть курси на платформі. Ці терміни специфічні для освітньої галузі і допомагають студентам та користувачам легше розуміти процес навчання.

Проаналізуємо роль мовних засобів у діяльності Гарвардського університету. Ідентичність цього освітнього бренду заснована на історії, інноваціях, досконалості, різноманітності та на лідерстві. Слоган бренду університету звучить лаконічно та специфічно: «*Veritas*» – у перекладі з латини «*істина*». Кольори, які використовує заклад, – малиновий та білий, що символі-

зують пристрась та чистоту. Логотип має вигляд щита з трьома книгами, які уособлюють знання, мудрість та навчання. Гарвардський університет пишається власним унікальним набором традицій, глибоко переплених з його багатою історією та поважною репутацією. Загалом, специфічна мова, використовувана цим університетом у популяризації освітнього сектору, є своєрідним підтвердженням його академічної переваги, унікальної спадщини та світового визнання. Саме завдяки лаконічним фразам та мовним інструментам цей заклад уособлює вищість у наукових та інтелектуальних аспектах.

Дещо іншу спрямованість має освітня фундація ТЕД. Унікальність та впізнаваність бренду цієї інституції реалізується через актуальні дослідження, визначних людей, інноваційні ідеї. Відповідно, креативні слогани ще більше посилюють довіру до подій, створених цим закладом. Порівняймо: *«Ідеї, які варті поширення»* – висловлювання відображає суть діяльності фундації, впливовість, підкреслює значення новаторських ідей та їх поширення для позитивного впливу на суспільство. Кольори бренду – червоний і чорний – символізують енергію та елегантність. Логотип має вигляд простого текстового знаку, який висвітлює назву та аббревіатуру, що означає *«технології, розваги та дизайн»*, як було зазначено вище.

ТЕД використовує специфічну мову та термінологію, яка сприяє приверненню уваги аудиторії. Наприклад, вони активно вживають поняття *«різноманітність думок»*, *«інновації»*, *«трансформація»*, що допомагають підкреслити власну спрямованість на пошук нових ідей та вирішення складних проблем. Крім того, представники цієї інституції використовують термін *«спікер»* для позначення людей, які виступають на їхніх подіях та діляться своїми ідеями. Також, вони користуються виразами *«трансформаційний потенціал»*, *«глобальне співтовариство»* та *«інноваційний розвиток»*, що спонукає аудиторію думати про світ у новому ключі та сприяти розвитку креативності та позитивних змін.

Таким чином, створення переконливих та емоційно зворушливих текстів через використання інструментів комунікації є ключовим аспектом педагогічного брендингу, зокрема важливими є:

1) *використання деталей*: додавання конкретних деталей та ілюстрацій допомагає створити «живі» образи у свідомості аудиторії. Наприклад, замість простого висловлення *«здобуття освіти»*, можна описати *«подорож до знань, що подібна до мандрівки через густий ліс, де кожне нове вивчене слово як кришталева крапля роси на поверхні листка, яка відбиває промінь світла надії в серці»*;

2) *використання історій та наративів*: люди легше запам'ятовують і емпатизують, коли інформація подається у вигляді історій. Розповіді про реальних людей, їхні проблеми і досягнення можуть сильно впливати на емоції аудиторії та вибір закладу;

3) *використання мовних засобів*: вибір слів, які створюють емоційний вплив, може значно підсилити зворушливість тексту, а вживання сильних прикметників, аналогій та порівнянь може допомогти створити глибоке враження від того, що створює відповідна освітня установа;

4) *використання соціальних маркерів*: включення позитивних відгуків, рекомендацій та інших форм соціальних комунікацій може підсилити довіру та переконливість у позитивній репутації закладу.

Не тільки відомі досліджувані установи, але й багато інших освітніх брендів часто застосовують вище наведені методи, яскраві образи, «сильні» слова, щоб створити емоційний зв'язок зі «споживачами знань».

Використання мовних стратегій для підкреслення цінностей та унікальності закладу освіти може застосовуватися через такі мовні засоби:

– використання метафор: *«Наш університет – це не просто будівля з аудиторіями, він є відкритою книгою, де кожна сторінка наповнена творчістю та натхненням»*;

– емоційне спілкування: *«У нашому навчальному закладі не лише навчають, а й виховують майбутніх лідерів, допомагаючи їм розкрити свій потенціал та знайти своє покликання»*;

– використання позитивної лексики: «*Наш педагогічний заклад пропагує культуру позитивного мислення та толерантності, де кожен учасник є важливою ланкою у нашій спільній місії досягнення високих результатів*».

Використання мови в стратегіях освітнього брендингу є ключовим для позиціонування навчального закладу на ринку освіти та привертання уваги майбутніх студентів та партнерів. Це практики, основані на досвіді успішних навчальних організацій, які допомагають створити ефективну стратегію освітнього брендингу, що позиціонує навчальний заклад на ринку та залучає увагу своєї цільової аудиторії.

Висновки. Дослідження підтвердило, що мова виступає ключовим інструментом у педагогічному брендингу, підкреслюючи професіоналізм, досвід та унікальні цінності закладу. Виявлено, що стратегії і тактики, які використовувались у каналах комунікації, значно впливають на сприйняття і усвідомлення освітніх брендів, однак важливо, щоб вони були консистентними у всіх аспектах корпоративної комунікації для підсилення ідентичності та унікальності бренду. Перспективою досліджень є аналіз внутрішньої і зовнішньої комунікації закладів освіти включно з промоматеріалами, слоганами, рекламними матеріалами та освітніми програмами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Lyons J. *Language and linguistics*. Cambridge university press. 1981. 356 p.
2. Васильців О. С. Структурні особливості трикомпонентних термінів соціолінгвістики в українській, англійській та польській мовах. *Термінологічний вісник*. 2015. № 3 (2). С. 53–61.
3. Хватова О. Психологічні аспекти управління діяльністю керівників закладів освіти зі змішаною формою навчання. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 5 (11). С. 206–216.
4. Болотова В. О., Ляшенко Н. О., Агаларова К.А. Іміджологія. Харків : Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», 2021. 150 с. URL: <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/55391> (дата звернення: 03.12.2024).
5. Sheninger E., Rubin T. *BrandED: Tell your story, build relationships, and empower learning*. John Wiley & Sons, 2017. 320 p.
6. Волошенюк А. Конкуренстоспроможність бренду у виборі абітурієнтами закладу вищої освіти: управлінські виклики. *Актуальні проблеми державного управління*. 2021. Т. 1. Вип. 82. С. 73–76.
7. Jakobson R. *Linguistics and poetics*. In *Style in language*. MA: MIT Press, 1981. P. 350–377.
8. Halliday M. A. *Language and knowledge. The 'unpacking' of text*. *Text in education and society*. 1998. p. 157–178.
9. Іванців О.В. Феномен іміджу в сучасній лінгвістиці. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Філологічні науки*. 2019. № 12. С.77–80.

УДК 811.161.2'282.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-211-5>

ВІДОБРАЖЕННЯ ЛЮБОВІ ДО ЗЕМЛІ ЯК МЕНТАЛЬНОЇ РИСИ УКРАЇНЦІВ У СХІДНОСТЕПОВОМУ ГОВІРКОВОМУ ТЕКСТІ

REFLECTION OF LOVE FOR THE LAND AS THE MENTAL FEATURE OF THE UKRAINIANS IN THE EASTERN STEPPE DIALECT TEXT

Дворянкін В. О.,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української філології

Маріупольського державного університету;

доцент кафедри мовних та гуманітарних дисциплін

Товариства з обмеженою відповідальністю «Технічний Університет «Метінвест Політехніка»

У статті розглянуто особливості мовних ресурсів для вираження любові до землі як ментальної риси українців на матеріалі діалектного монологічного тексту-спогаду, зафіксованого 2012 року в східностеповій говірці села Красноармійське Новоазовського району Донецької області (нині – село Хрещатицьке Новоазовської міської громади Кальміуського району Донецької області (окуповане з 2014 року)) від мешканця (пенсіонера) Гамалія Миколи Андрійовича, 1949 року народження, освіта – 8 класів.

Мета розвідки – опис вербальних засобів для вираження любові до землі як риси української ментальності на зазначеному вище матеріалі. Джерелом студії стала віртуальна фонотека мовлення конкретного говірконосія.

Любов до землі як один із сегментів українського менталітету в поданому фрагменті східностепового дискурсу відображена як любов до городництва. Вирощування рослинницької сільськогосподарської продукції (овочевих культур) є копіткою справою, яка потребує значних зусиль у певних кліматичних умовах, зокрема в засушливому східностеповому регіоні. Виділено такі вербальні засоби вираження любові до землі як ментальної риси українців: номінації овочевих культур як складник сільськогосподарської лексики; речення з дієслівними формами *л'убл'у зан'їматис'*, *зан'їмайус'* разом із субстантивованим займенником *цим* та прислівником *даўно*, які безпосередньо сигналізують про потяг до улюбленої справи; повтори; речення; дієслівні форми; дієслівно-іменні словосполучення; різні конструкції тощо.

Ключові слова: українські східностепові говірки, віртуальна фонотека, діалектний монологічний текст-спогад, любов до землі, ментальна риса українців, сільськогосподарська лексика, номінації овочевих культур.

The article is concerned with peculiarities of lingual resources meant to express love for the land as the mental feature of the Ukrainians. On the basis of a dialect text-memoir monologue spotted in 2012 as the eastern steppe dialect in the village of Krasnoarmiiske of Novoazovsk Rural Area in Donetsk Region (nowadays the village of Khreshchatytske of Novoazovsk Community in Kalmius Rural Area of Donetsk Region (seized by the Russians in 2014)) from Hamalii Mykola born in 1949, a local resident (pensioner) whose education is 8 years of study at secondary school.

Vitality of the present research does not lie in the insufficient state of study of the newly built Ukrainian dialect areal of the south of Donetsk Region alone. Vitality of the present research also lies in the need to preserve the national dialect archive under the conditions of Russia/Ukraine war that caused forced migration and significant reduction in the number of dialect speakers, in particular in the number of indigenous residents of Russia-occupied populated areas.

The goal of the research is to describe lingual means meant to express love for the land as the feature of Ukrainian mentality on the basis of the aforementioned material. The following assignments made it possible to reach the goal: to spot the dialectal material; to record the dialectal discourse with the help of phonetic transcription; to define lingual means aimed at representation of love for the land as one of the elements of Ukrainian mentality. A particular dialect speaker's virtual speaking phonetics became the source of the research.

In the presented fragment of the eastern steppe discourse, love for the land as a segment of Ukrainian mentality reveals itself as love for gardening. Growing agricultural crops (vegetable crops) is a hard spadework that needs great effort under certain climatic conditions, in particular in the droughty eastern steppe region. The research found such lingual means of expressing love for the land, the mental feature of the Ukrainians, as nomination of vegetable crops as a component of agricultural lexis; sentences containing verbal forms *l'ub'lyu zan'imatys'* (люб'лю зан'иматис') and *zan'imaius'* (зан'ймайс') along with the substantivized pronoun *tsym* (цим) and the adverb *dav'no* (дав'но), all this directly signaling about passion for what people are fond of doing; repetitions; sentences; verbal forms; verbal-nominal word combinations; various constructions, etc.

We can see the prospects of the research studios as the opportunity to further study archival records of dialectal speaking typical of representatives of the eastern steppe dialect landscape (unfortunately, it is impossible to go on spotting oral dialect speaking now due to the warfare and seizure of a part of Donetsk Region). Further dialectological regional research will promote comprehensive lingual portrayal of each Ukrainian region, in particular Donetsk Region.

Key words: Ukrainian eastern steppe dialects, virtual phonetic archive, dialect text-memoir monologue, love for the land, mental feature of the Ukrainians, agricultural lexis, nomination of vegetable crops.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку слов'янської діалектології взагалі та української зокрема неможливо уявити дослідження своєрідності говіркового мовлення на різних мовних рівнях без використання зв'язних текстів. Вивчення діалектних текстів, безперечно, сприяє висвітленню особливостей світогляду, культури сільського спілкування, комунікативних властивостей говіркового мовлення.

Актуальність пропонованої розвідки зумовлена не лише недостатньою вивченістю українського новожитнього діалектного простору Південної Донеччини, а й потребою збереження національного говіркового фонду в умовах російсько-української війни, яка спричинила вимушену міграцію та значне скорочення кількості діалектоносіїв, зокрема чисельності корінних мешканців окупованих населених пунктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Не випадково сьогодні ідеї текстоцентризму активно реалізують вітчизняні лінгвісти на мовному матеріалі, зібраному в різних українських говіркових континуумах (див., наприклад, праці М. Волошинової (опис структурних особливостей діалектних текстів про життя й побут східних слобожан) [1], К. Глуховцевої (аналіз східнослобожанських говіркових текстів про історичні події початку ХХ століття, житлові та господарські будівлі) [2; 3], Г. Гримашевич (характеристика світогляду закарпатців та поліщуків на базі діалектних текстів) [4], Т. Громко (опис сучасної текстографії степової говірки Кіровоградщини, використання діалектних текстів у курсовій роботі) [5; 6], В. Дворяніна (аналіз східностепових текстів різної тематики) [7; 8], В. Дячук (вивчення мовної картини світу діалектоносіїв на базі середньонадніпрянських і гуцульських текстів) [9], Н. Клименко (характеристика різноматичних східностепових текстів) [10], Я. Литвиненко (використання діалектних текстів як дидактичного матеріалу для учнів старших класів) [11], Г. Мартинової та Т. Щербини (студіювання менталітету середньонадніпрянців, специфіка укладання регіональних словників на матеріалі діалектних текстів) [12; 13] та ін.).

Мета дослідження – здійснити опис мовних засобів для вираження любові до землі як ментальної риси українців на базі східностепового діалектного тексту. Реалізацію мети уможливило розв'язання таких завдань: 1) зафіксувати в польових умовах говірковий матеріал; 2) записати діалектний дискурс фонетичною транскрипцією; 3) окреслити вербальні засоби, які орієнтовані на репрезентацію одного з вагомих елементів українського менталітету – любові до землі.

Матеріал і методи дослідження. Джерелом для роботи став говірковий монологічний текст-спогад, записаний 2012 року в селі Красноармійське Новоазовського району Донецької області (нині – село Хрещатицьке Новоазовської міської громади Кальміуського району Донецької області (окуповане з 2014 року)) від мешканця Гамалія Миколи Андрійовича, 1949 року народження, освіта – 8 класів.

У процесі студювання порушеної проблеми використано такі **методи**: експедиційний (фіксація фактичного матеріалу в українській східностеповій говірці Південної Донеччини, створення віртуальної фонотеки мовлення типового діалектоносія); описовий (виявлення й характеристика мовних одиниць); контекстуального аналізу (висвітлення специфіки функціонування говіркових мовних ресурсів у контексті).

Виклад основного матеріалу. Загальновідомо, що любов українців до землі як риса національного характеру передавалася від покоління до покоління. Не випадково цей елемент вдачі етнічних українців оспіваний у класичній вітчизняній художній літературі. Позитивне забарвлення він має і в типовому діалектному дискурсі.

Зупинимося на фрагменті говіркового монологічного тексту, який свідчить про згадану вище рису української ментальності. Любов до землі в цьому разі виявляється в любові до городництва. Нижче подаємо ілюстративний матеріал, який демонструє особливості вирощування городніх культур: *ну зан'їмайус' йа огородн'їч'єством / сад'її'ництвом // ну йак ска'зат' / йа л'убл'у цим зан'їматис' / і зан'їмайус' цим ўже даўно / і робл'у / йак ка'жут' / на огород'ї і ў'сад'ї та'ким от'образом // у'мене огорода дес' / сорок'сотих / сада'тоже дес' / сотих т'риц'ат' // на город'ї йа ви'раш'ч'уйу / в осноўном йа зан'їмайус' / ч'ас'ник у'мене / цибул'а / і зан'їмайус' / огородина у'мене / пом'їдор / ну ўс'а огородина / йак ви'бач'ите // посл'едн'ї годи т'емп'єратура д'уже п'їдн'ата / ўже у нас / йак ка'заў один про'ф'есор / виступаў по тел'єв'їзору / шо о'це у нас с'коро'будут' суб'т'роп'їки // так шо при'ходиц'а / йако'с' по дру'гому ўсе це пере'ходить' / во'ди'мало / і'надо'шоп'виросли'овош'ч'ї / 'надо'шос' по дру'гому зан'їмаца цим //*

йа ўже дл'а'себе'т'рет'їй год'м' та'ким'образом'цим'огородн'їч'єством // ну ч'ас'ник / це у'мене'озимий' / садиц'а'на'зиму // йа зил'мой'сад'у / зил'мой' / ч'ї / ка'жу / зил'мой' / ос'їн' :у'сад'у ч'ас'ник дес' в окт'абр'ї'м'їс'ац'ї // ви'бач'или / шо йа пе'ре'бе'ру'його / за два'м'їс'ац'а'надо'його / йа його ўже убраў / розлуш'ч'їт' і шоп'в'їн / при'готовит' до по'сад'ки // і от'дето'сотих'дес'ат' / йа сад'у ч'ас'ника / д'єлаїу бороздки / розлуш'ч'її і по'том'ў'бороздки'сад'у // ну це дес' / ну ди'виц'а по по'год'ї'т'реба / ну в осноўном'ў'конц'ї'окт'абр'а // посадиўши ч'ас'ник / йа зразу не загор'тайу'його / а приси'пайу пе'ре'д'нойем / дру'гих'удобр'ен'їй'йа не прин'їмайу / йак'кажут' / не прим'їн'айу // у'мене'їест' / кури там / так дес' пе'ре'д'нойу'дос'тану / от'тут'їест' де ўз'ат' у с'л'їд'її / пот'їм'приси'пайу пе'ре'д'нойем'ц'ї'ка'нави / і то'д'ї'ч'ут' / ч'ут' зем'л'ой'ї'на'зиму // йа то'д'ї'мул'ч'їруїу'його там'деч'їм / тут'лист'а ба'гато'ў'саду / ў'мене'ж'м' сад'м' / йа ка'заў / їест' / і на'криў і ўсе //

ї'пот'їм'о'це'ж'м' пере'ход'у'те'пер'ўже'т'рет'їй'р'їк / пере'ход'у'на'цибул'у // йа'с'їїу'ч'ор'нушкой / йа'їїї'с'їїу / йак'кажут' / на'двохл'етн'у'кул'туру / с'їїу'ч'ор'нушкой / на'зиму'с'їїу'тоже // так'ди'л'ус' по по'год'ї / шоп'це'бу'ло / шоп'во'на'не'укор'їнилас' / но не з'їїш'ла // ну'надо'ўгадуват' // йа'ўгадуїу'це'д'їло / в осноўном'ви'ходе // с'їїу'ч'ор'нушку / так'само'приси'пайу'удобр'ен'їєм / ет'їм'пе'ре'д'нойем'ї'мул'ч'їруїу // тоже'сотих'п'їат' дес' сад'у // і шо'о'це'хоч'у'ска'зат' / ч'о'го'це'йа'над'ц'ими'дво'ма'кул'турами'сил'но'у'л'є'каїус' // йа'їїх'в'осноўном'не'поли'вайу'ї / йак'кажут' / цибул'а і ч'ас'ник'от'се'ми'не'дуг // каж'дий'ден'употр'єбл'ат' / і'цибул'а'ї'так'у'нас'каж'дий'ден'у'п'їш'ч'ї / а'ч'ас'ник'надо'по'го'лоўк'ї'їїсти // ну'во'на'ун'їч'то'жайе'ўс'ї'бол'ач'ки / ўс'ї'м'їкроби'ї'даже // от'йа'га'з'єту'ви'писуїу / Хо'з'айїн / там'п'ише'ц'а / о'писуїе'ц'а / та'ї'по'со'б'ї'ч'у'ствуйу / шо'не'д'уже'йа'бол'їїу'ўс'ак'ими'бол'ач'ками // і'тоже'сад'у'у'ка'наўки // о'це'ж'м'йа'ска'заў / цибул'у'ї'мул'ч'їруїу / то'д'ї'дал'ше'йа'на'з'їму'шо'йа'сад'у / дал'ше'йа'сад'у'на'зиму'мор'коўку'так'само / так'само'у'ка'наўки //

та'кже'на'з'їму'йа'ї'ук'роп'вис'ївайу // це'та'ка'сама'кул'тура / і'ви / може / коли'бач'или / ну'так'йак'хто'зан'ї'маїе'ц'а'огородн'їч'єством // ос'пом'їдори'у'мене'в'осноўном'су'ход'ол'н'ї / і'пом'їдор'вис'ївайу // і'коли'ви'бач'ите'там / і'от'у'мене'в'осноўном'ц'ї'кул'тури //

їа |сотих д'вац'ат' зан'їмаїу / їа їїх ви|сажуйу їс'ї на зиму // їак їа ка'заї / їа цим ви|груїу / ка'н'ешно / не без' пот'ер' //

пом'їдори пот'ом їа ш'ч'їл'нен'ко |с'їїу / **пом'їдори** пот'ом вес'ноїу прор'ївайу / їак'їшо їес'т' на це |надобнос'т' // |с'їїу в осноїном |ран':ї сорта / і так'ї / і середн'ї сорта //

укропа са'д'у ба'гато // ну **укроп** / їо'му їс'о роїно / в'їн ч'їм гус'т'їше / т'їм |луч':е / а їесл'ї в'їн от'д'ел'но росте / в'їн нач'їнайе / їак |кажут' / нач'їнайе ї |зонтики їти / та'кий |тоїстий // ну в'їн не'хароїший // їа ска'жу / с **пом'їдором** у |мене н'їч'ого / |даже не пере|сажуйу // |сотих пїат' так хара'їшо з'їїшло // ну там ме'н'ї о'дин над'їлії / не'далеко жи'ве су'с'їд'м / їа не хот'її у їого брат' / |ц'їми / |етої ро'с:адої // ну над'їлії в'їн ме'не ц'ой ро'с:адої / і / ви з'найете / |вискоч'її в'їн / то **пом'їдор** хароїший / ну в'їн бол'її |сил'но // |доїго їа їого поли'ваї / води ба'гато п'їшло / і по'н'їкс'а в'їн / їа'кийс' м'їлкий / і не |хоч'у той ро'с:адої їа |б'їл'ш зан'їмаца // **перец'** і **сине'н'к'ї** їест' пон'ем'нож'ку / |тоже |води ба'гато т'ребуїе / і росте так в'їн сла'бо / води / води / води / а во'но пе'че / |койде |морш'ч'їца / ну це т'а'жоло кул'тура / їа ж'ї ка'жу // ну то'д'ї о'це са'д'у **бур'ак** / |тіл'ки |ран'ше / го'раздо |ран'ше / ч'їм во'ни |пишут' // їа не прога'даї по |ц'ому во'п'росу / шо поса'диї |ран'ше / т'емп'ера'тура |р'ез'ко п'їшла / на'бор т'емп'ера'тури / їлага |р'ез'ко ушла / і приїшло' // їа ус'н'її полу'ч'їт' їс'ходи **бур'ака** / їс'ходи **огур'ца** // **огурец'** на'сажуйу / їа вам ска'жу / ну то'го шо / ну тей **огурец'** / шо їа поса'диї / браї сво'їїми с'ем'е'нами // в'їн |добре з'їїшої / ну а тей / шо ч'ут' ч'ут' доби'раї / там так'ї сорта / хва'лили їїх / ну то в'їн на п'ат'дес'ат проц'ент'її / їа вам ска'жу / і з'їїшої // приїшло' на'сажуват' / с тим |хуже бу'ло **огур'цем** // ну **огурец'** їа в осноїном уз'аї // гус'т'їше поса'диї **куку'рузи** |сахарної / і так во'но нор'мал'но бу'ло // ну / |можна ска'зат' / шо **огурец'** їже од'їїшої / не'ма їого // ну / те / шо ми хот'їлі / ми їз'али // ну / їа ска'жу / **каба'ч'ок** / та'ке |м'елке // |ран'ше приїшло' са'дит' / |ран'ше / пот'ому шо |р'ез'кий на'бор / і н'їх'то не о'жи'даї / шо та'кий |р'ез'кий на'бор т'емп'ера'тури бу'де // а те'пер п'їшло |л'їто / і ос' во'но їже |аїгуст |м'їс'ац' кон'ч'аїец'а // ну **ци'бул'у** у'браї // їа не ска'заї / їа аж'ї у |прошлий год'м са'диї / поса'диї |тоже |рано |рано / |рано / хот'а рекомен'дуїут' / їак прог'р'їїец'а |поч'ва / са'дит' / |ету / |будї'м ка'зат' / ма'лен'ку **ци'бул'ку** / ну арба'жейка во'на у нас називаїец'а // ну з ней ми їже полу'ч'аїем к'рупну **ци'бул'у** // їак |т'їл'ки |можна бу'ло |вийти на о'го'род'м / їа з'разу |вийшої / поса'диї ц'у **ци'бул'ку** // так |кажут' / їаки |ч'о во'на по'па'де п'їд замороз'ки / то їсе |н'їде ї ст'р'елку / |буде не'годна // не прога'даї / їа вам ска'жу / їа їїїї |тоже поса'диї у ка'наїки / за'сипаї пе'ре'г'ноїем і ч'ут' ч'ут' замул'ч'їроваї з'верху земл'ой і їсе // їа вам ска'жу / шо їа їїїї раз'їл'ї два полиї і во'на / ви ска'ж'їт' шо / |вискоч'їла з'разу і п'їшла і п'їшла / **ци'бул'у** їже ї у'браї |тоже //

і те'пер шо ска'жу // ну та'ке / **кабак** / їест' **кабак** // а от їа |хоч'у ска'зат' / ї позап'рошлом год'у ї |мене **кар'тоїшка** / |вийшла |добре / не'ба'гато їїїї / |сотих п'ат' / та і ї |ц'ому год'у н'їч'ого // поли'ваїут' **кар'тоїшку** // їа |ч'уйу / су'с'їди і |жалуйуц'а / не'ма **кар'тоїшки** // їа шо з'ро'биї / з'ро'биї бо'роздки / там плу'жок у |мене їест' та'кий / з'ро'биї бо'роздки / поса'диї **кар'тоїшку** / і ну при'сипаї пе'ре'г'ноїем / і б'їл'ш н'їч'ого / |земл'у |даже не |сипаї з'верху / при'сипаї / та'кий м'їлкий пе'ре'г'ноїї // і |тоже раз'їл'ї / ну по |моїему раз'ї їа їїїї поли'ваї / і во'на |вискоч'їла / |вискоч'їла / їак'раз'ї |маїс'к'ї о'ц'ї дожд'ї |помо'гли / во'ни / ї ка'наїках во'да оста'їец'а / і |ч'ерез' пе'ре'г'ноїї п'їшла і о'це ж'ї дожд'їк |їде / а пе'ре'г'ноїї п'їд'мач'уйец'а / і хара'їшо хара'їшо це їсе |д'їло про'мач'уйе //

пот'ом / шо їа |хоч'у ска'зат' / **пом'їдори** ж'ї їа са'д'у / |ето в осноїном с'ем'е'нами / |койде пере|сажуйу / ка'н'ешно // |можна ска'зат' / шо та'ких |ран':їх **пом'їдор** у |мене не'ма / ну їест' н'ем'ного / ну во'ни ос' їже п'їд'ход'ат' // ї |мене і |добр'ї **пом'їдори** / і поли'ваїу / п'раїда / три |їл'ї ч'е'тир'ї поли'ва з'ро'биї / їест' **пом'їдори** / і ш'ч'ас полиї при'кра'тиї / хай дозр'їваїут' / то шо нач'їнайї поли'ват' / во'ни нач'їнайїут' пе'к'тис' і го'р'їт' / ну у |мене во'ни не о'собо там їест' / їак |кажут' // от **куку'руза** / **куку'руза** |тоже їже вис'їхайе / су'ха / ну не т'рогаїу їа по'ка ту **куку'рузу** // шо їа ш'ч'е |хоч'у ска'зат' / овош'ч'ами |надо зан'їмаца //

йа |рано ўста|йу / по|годи так'і ш'ч'ас / до дв'єднацат'і / до |ч'асу ч'і йак-і до дв'єднацат'і / до о|д'інац'ати ш'ч'е |можна ро|бит' / |пот'ім ўже |некло / не|л'із'а н'іч'ого |д'елат' // і по|том ш:ес'т'і / с полс'ед |мого нач'інайу ро|бит' // ну **цим зан'імайус'** і усп'івайу / |д'іти по|ма|гайут' н'емного // так усп'івайу / шо там про|б'ігс'а / про|по|лоўс'а / о|го|род^м не о|собо зр'азний.

Як видно із пропонованого фрагменту діалектного мовлення, вирощування рослинницької сільськогосподарської продукції є нелегкою справою, яка потребує значних зусиль у певних кліматичних умовах, зокрема в засушливому східностеповому ареалі. Захоплення городництвом є виявом любові до землі.

Насамперед до маркерів улюбленої справи інформанта (і водночас любові до городництва) належать номінації овочевих культур, вирощування яких є традиційним для мешканців зазначеного регіону: ч'ас'ник, ци|бул'а (ци|бул'ка), пом'ідор, мор'коўка, ук|роп, |перец', |сине^н'к'і, бур'ак, огу|рец', куку|руза, каба|ч'ок, ка|бак, кар|тошка.

Важливо виділити такий засіб вербалізації любові до землі як ментальної риси українців у фрагменті східностепового діалектного монологічного тексту-спогаду: наявність речень із дієслівними формами л'убл'у зан'іматис', зан'імайус' разом із субстантивованим займенником **цим** та прислівником даўно, які безпосередньо вказують на потяг до улюбленої справи (йа л'убл'у **цим зан'іматис'** / і зан'імайус' **цим ўже даўно**). Це захоплення селянина підкреслюють і повтори: ну зан'імайус' йа о|го|родн'іч'еством / сад'іў|ництвом; в осноў|ном йа зан'імайус'; і зан'імайус'; овош'ч'ами |надо зан'імаца та ін.

Зауважимо, що інформант дістає задоволення від роботи на городі, сприймає її як процес, що потребує постійного вдосконалення (говірконосій дивиться телевізор, читає поради городників і садівників у спеціальній газеті, прислухається до них, але робить і свої висновки: по|сл'едн'і |годи т'емп'ера|тура |дуже н'ідн'ата / ўже у нас / йак ка|заў о|дин про|ф'есор / висту|пай по тел'ев'ізору / шо о|це у нас с|коро |будут' суб'т|роп'іки // так шо при|ходиц'а йа|кос' по дру|гому ўсе це пере|ходить' / во|ди |мало / і |надо шоп |виросли |овош'ч'і / |надо шос' по дру|гому зан'імаца **цим**; пере|ход'у на ци|бул'у // йа с'іўу ч'ор|нушкой / йа й'іўі с'іўу / йак **кажут'** / на дво|х'л'етн'у кул'туру; ч'ого це йа над |цими дво|ма кул'турами |сил'но уўл'е|кайус' // йа йіх в осноў|ном не поли|вайу і / йак **кажут'** / ци|бул'а і ч'ас'ник от се|ми не|дуг; от йа га|з'ету ви|писуйу / Хо|з'айн / там |пише"ц'а / о|писуйец'а; ну то|д'і о|це сад'у бур'ак / |тіл'ки |ран'ше / го|раздо |ран'ше / ч'ім во|ни |пишут' // йа не про|гадаў по |ц'ому воп|росу / шо поса|диў |ран'ше; ну ци|бул'у уб|раў // йа не ска|заў / йа аж^м у |прошлий год^м са|диў / поса|диў **тоже |рано |рано / |рано / хот'а ре|комен|дуйут'** / йак про|гр'і|еєц'а поч'ва / са|дит').

Доцільно звернути увагу на процес роботи, який описаний переважно за допомогою дієслівних форм та дієслівно-іменних словосполучень: ну ч'ас'ник / це у |мене о|зимий / |садиц'а |на_зиму // йа зи|мой са|д'у / зи|мой / ч'і / ка|жу / зи|мой / |ос'ін':у са|д'у ч'ас'ник дес' в окт'абр'і |м'іс'ац'і // ви |бач'или / шо йа не"ре"бе"ру його / за два |м'іс'ац'а |надо його / йа його ўже уб|раў / роз|луш'ч'іт' і шоп в'ін / при|готовит' до по|сад'ки // і от |дето |сотих |дес'ат' йа са|д'у ч'ас'ника / |д'елайу бо|роздки / роз|луш'ч'іў і по|том ў бо|роздки са|д'у // ну це дес' / ну ди|виц'а по по|год'і |треба / ну в осноў|ном ў кон|ц'і окт'абр'а // поса|диўши ч'ас'ник / йа зразу не за|гор'тайу його / а приси|пайу не"ре"з'нойем / дру|гих удо|бр'ен'ій йа не прин'імайу / йак |кажут' / не прим'ін'айу // у |мене йест' |кури там / так дес' не"ре"з'нойу дос|тану / о|тут йест' де ўз'ат' у сус'ід'іў / |пот'ім приси|пайу не"ре"з'нойем ц'і ка|нави / і то|д'і ч'ут' ч'ут' земл'ой і на_зиму // йа то|д'і мул'ч'іруйу його там |деч'ім / тут |лист'а ба|гато ў са|ду / ў |мене ж^м сад^м / йа ка|заў / йест' / і на|криў і ўсе.

Говірконосій систематично працює на городі та, очевидно, задоволений результатом, про що свідчить набір дієслівних форм: ну **цим зан'імайус'** і усп'івайу / |д'іти по|ма|гайут' н'емного // так усп'івайу / шо там про|б'ігс'а / про|по|лоўс'а / о|го|род^м не о|собо зр'азний.

Спостерігаємо таку особливість: інформант сприймає записувача діалектного матеріалу як людину, що також любить і знає городництво (засвідчено конструкції з дієслівним компонен-

том *бач'яти*: ну *ўс'а огородина / йак ви бач'ите; ви бач'или / шо йа не^нре^нбе^нру його; і ви / може / коли бач'или / ну так йак хто зан'імайец'а огородн'іч'еством; і коли ви бач'ите там).*

Досліджуваний фрагмент тексту дозволяє виділити низку мовних особливостей, які характерні для східностепових говірок:

- випадки акання: *ви^нраш'ч'уйу, хашроший, хашрошо, не^нхашроший, п'ідмач'уйец'а, про^нмач'уйе;*
- дзвінкі приголосні в кінці слів і в середині слів перед глухими повністю або частково втрачають дзвінкість: *суб^нт^нроп'іки, до по^нсад^нки, замороз^нки, сад^н, су^нс'ід^н, раз^н, шоп'щоб';*
- уживання [з] замість відповідної африкати: *куку^нруза;*
- здебільшого пом'якшена вимова шиплячих [ш] і [ч]: *ви^нраш'ч'уйу, ч'ас^нник, бач'ите, ч'і 'чи', розлуш'ч'ім', мориш'ч'іца, ч'ім'ч'им', н'іч'ого, ш'ч'е* (хоча можливе вживання і твердого шиплячого [ч]: *печ^н*);
- наявність шиплячого [ш] замість двох шиплячих [шч]: *так шо 'так що', шоп'щоб', шос'щось', шо 'що';*
- паралельне вживання короткого твердого та пом'якшеного [ц] у дієслівних формах на -ться: *зан'імаца, мориш'ч'іца, приходіц'а, садіц'а, пише^нц'а, описуיעц'а, прог^нр'ійец'а, п'ідмач'уйец'а;*
- іменники І відміни в орудному відмінку однини й адвербіалізовані іменники можуть мати закінчення -ой: *земл'ой, ч'ор^ннушкой, ро^нс:адой, зі^нмой;*
- відсутність протетичного [н'] у формі непрямого відмінка особового займенника (вживання прийменника із займенником): *не хот'іу у його брат';*
- наявність в інфінітиві кінцевого [т'] замість суфікса -ти: *розлуш'ч'ім', брат', насажуват', ска^нзат', ка^нзат', са^ндит', поли^нват';*
- поширення дієслівних форм без чергування приголосного в коренях: *са^нд'у, пере^нход'у, ви^нсажуйу, пере^нсажуйу, не пере^нсажуйаў, на^нсажуйаў;*
- закінчення 3-ї особи однини теперішнього часу без кінцевого [т']: *ви^нходе;*
- суржикові елементи: *посл'едн'і години, та^нким'образом, тоже, в окт'абр'і м'іс'ац'і, ўже'аўгуст'м'іс'ац', надо, удобр'ен'ійем, д'елайу, ч'ут'ч'ут', уўл'екайус', употр'ебл'ат', ун'іч'тожайе, получ'айем, год^н, у п^нрошлий год^н, ў позап^нрошлом год^н, кан'ешно, не без'пот'ер', надобнос'т, поч'ва та ін.*

Емоційно-експресивного забарвлення поданий фрагмент тексту набуває завдяки наявності прислів'я *йак кажут' / цибул'а і ч'ас'ник от селми недуг*; повторів для підсилення вияву ознаки: *води / води / води 'дуже багато води' (п^нре^нц' і сине^нк'і йест' пон'емнож^нку / тоже'води багато т^нребуיע / і росте так в'ін слабо / водди / водди / водди / а во^нно печ^н), рано / рано 'дуже рано' (ну цибул'у уб^нраў // йа не ска^нзаў / йа аж^н у п^нрошлий год^н са^ндиў / поса^ндиў тоже'рано'рано / рано), хашрошо хашрошо 'дуже добре' (і хашрошо хашрошо це ўсе'д'іло про^нмач'уйе), і п'ішла і п'ішла 'швидко рости' (і вона / ви ска^нж'іт' шо / вискоч'іла зразу'і п'ішла і п'ішла / цибул'у ўже'й уб^нраў тоже); зменшено-пестливих форм мален'ку цибул'ку (ету / буди^нм ка^нзат' / мален'ку цибул'ку), плу^нжок (йа шо зробиў / зробиў бо^нроздки / там плу^нжок у мене йест' та^нкий / зробиў бо^нроздки) тощо.*

Висновки. Отже, проаналізований мовний матеріал маніфестує один із сегментів українського менталітету – любов до землі, яка в поданому фрагменті східностепового дискурсу відображена як любов до городництва. І навіть посуха, що часто трапляється в східностеповому обширі, не є великою перешкодою для справжніх шанувальників вирощування культурних рослин. Виділено низку вербальних засобів вираження любові до землі як ментальної риси українців: номінації овочевих культур як складник сільськогосподарської лексики; речення з дієслівними формами *л'убл'у зан'іматис', зан'імайус'* разом із субстантивованим займенником *цим* та прислівником *даўно*, які безпосередньо сигналізують про потяг до улюбленої

справи; повтори; речення; дієслівні форми; дієслівно-іменні словосполучення; різні конструкції тощо.

Перспективи наукових студій убачаємо в подальшому вивченні архівних записів діалектного мовлення представників східностепоного говіркового ландшафту (на жаль, фіксацію усного говіркового мовлення наразі продовжити неможливо через активні бойові дії та окупацію частини території Донеччини). Новітні діалектологічні регіональні дослідження сприятимуть комплексному мовному портретуванню кожного українського регіону, зокрема Донеччини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Волошинова М. Діалектний текст як джерело інформації про побут східних слобожан. *Лінгвістика* : зб. наук. пр. Старобільськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2021. № 2 (44). С. 5–14. URL: <http://hdl.handle.net/123456789/9358> (дата звернення: 22.10.2024).
2. Глуховцева К. Особливості семантичної структури діалектних текстів про важливі історичні події початку XX століття. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, 55. Warszawa, 2020. Article 1924. URL: <https://doi.org/10.11649/sfps.1924> (дата звернення: 22.10.2024).
3. Глуховцева К. Спонтанність діалектних текстів про житлові та господарські будівлі. *Лінгвістика* : зб. наук. пр. Старобільськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2021. № 1 (43). С. 4–15. URL: <http://ling.luguniv.edu.ua/index.php/ling/article/view/73/77> (дата звернення: 22.10.2024).
4. Гримашевич Г. Репрезентація світогляду закарпатця й поліщука крізь призму діалектного тексту. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія*. Ужгород, 2021. Вип. 2 (46). С. 68–73. URL: <http://visnyk-philology.uzhnu.edu.ua/article/view/256634> (дата звернення: 22.10.2024).
5. Громко Т. Сучасна текстографія діалектоносіїв степової говірки. *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія : Філологічні науки*. Кропивницький : Видавництво «КОД», 2019. Вип. 175. С. 29–33. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzs_2019_175_8 (дата звернення: 22.10.2024).
6. Громко Т. В. Текст як джерело моноговіркового опису, представленого в курсовій роботі з української діалектології. *Сучасний педагог* : колект. наук. монографія. Дніпро : Акцент ПП, 2020. Т. 2. С. 229–240.
7. Дворянкін В. О. Зі спостережень над українською східностепоною діалектною оповіддю-спогадом. *International scientific conference "The issues of modern philology and creative methods of teaching a foreign language in the European education system"* : conference proceedings (December 28–29, 2021. Venice, Italy). Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2021. P. 8–11. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-180-0-1> (дата звернення: 22.10.2024).
8. Дворянкін В. О. Транспортна лексика в українському східностепоному діалектному тексті. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Вип. 49, т. 1. С. 46–49. URL: http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v49/part_1/13.pdf (дата звернення: 22.10.2024).
9. Дячук В. Р. Сміслові елементи концепту *мати* в похідних від іменників *мати* й *неня* в українських середньонадніпрянських і гуцульських говірках. *Gwary Dziś*. 2023. Vol. 16. S. 53–64. URL: <https://doi.org/10.14746/gd.2023.16.5> (дата звернення: 22.10.2024).
10. Клименко Н. Діалектні тексти як джерело дослідження генези та сучасного стану українських говірок Донеччини. *Лінгвістичні студії / Linguistic Studies* : зб. наук. пр. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2018. Вип. 35. С. 135–140. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/lingst_2018_35_23 (дата звернення: 22.10.2024).
11. Литвиненко Я. О. Діалектні тексти як навчальний ресурс на уроках української мови. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія : Педагогічні науки*. Черкаси, 2020. Вип. 2. С. 253–258. URL: <https://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/3864/4135> (дата звернення: 22.10.2024).
12. Мартинова Г. І. Вербалізація менталітету середньонадніпрянців у діалектному тексті. *Діалекти в синхронії та діахронії: загальнослов'янський контекст*. Київ : КММ, 2014. С. 327–332. URL: <https://iul-nasu.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/Dialekty-v-synhroniyi-ta-diahroniyi-2014.pdf> (дата звернення: 22.10.2024).
13. Мартинова Г., Щербина Т. Діалектний текст як джерело регіональних словників. *Gwary Dziś*. 2022. Vol. 15. S. 71–82. URL: <https://doi.org/10.14746/gd.2022.15.8> (дата звернення: 22.10.2024).

УДК 811.161.2'373.611

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-211-6>

СТРАТИФІКАЦІЯ МОРФОНОЛОГІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ДЕВЕРБАТИВІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

THE STRATIFICATION OF MORPHONOLOGICAL TRANSFORMATIONS OF DEVERBATIVES IN THE UKRAINIAN LANGUAGE

Демешко І. М.,*orcid.org/0000-0002-2982-8675**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри української філології та журналістики**Центральноукраїнського державного університету**імені Володимира Винниченка*

У статті досліджено специфіку стратифікаційних підходів при аналізі морфонологічних трансформацій віддієслівних похідних. З'ясовано морфонологічні чинники під час творення девербативів, урахувавши стратифікаційні підходи. Установлено стратифікаційні підходи при аналізі віддієслівних дериватів у морфонологічному аспекті. Стратифікаційні морфонологічні моделі відкривають перспективи раціонально й економічно встановити закономірності, послідовність морфонологічної операції, урахувати вплив форманта на твірну основу в дериваційному процесі, специфіку контактної зони (фіналі твірної основи та ініціалі форманта).

Визначено класи суфіксальних морфем-суб'єктів української мови, урахувавши контекст альтернатив та характер контактної зони. У практичній частині дослідження також проілюстровано обмежувальні та стимулювальні чинники при творенні девербативів. Зазначено, що врахування структури вершинних слів у словотвірному гнізді, особливості дериваційних процесів, морфонологічні правила діють для словозмінної і словотвірної морфонології.

У процесі аналізу морфонологічної структури українських словотвірних гнізд із вершинним дієсловом стверджено, що віддієслівні деривати підтримують словотвірні і морфонологічні моделі та передбачувану стратифікацію морфонологічної системи. Опис морфонології словотвірного гнізда (динамічної морфонології) сприяє встановленню морфонологічних правил творення похідних різних блоків у межах словотвірного гнізда відповідного морфонологічного класу (нечленованих і членованих твірних основ) і морфонологічного типу. Визначено механізми, що впливають на структуру девербативів – усичення дієслівної фіналі, консонантні та вокалічні альтернативи фонем, нарощення (розширення) кореневої чи суфіксальної морфем, зміна акцентної позиції похідного.

Ключові слова: словотвірна морфонологія, девербативи, морфонологічна стратифікація, морфонологічні типи, морфонологічні правила.

The article deals with the specifics of stratification approaches in the analysis of morphonological transformations of verbal derivatives. The morphonological factors in the creation of derivatives are clarified, taking into account stratification approaches. The essential approaches for the analysis of the verbal derivatives in the morphonological aspect are established. The stratification morphonological models open up the prospects for rational and economical establishment of regularities, sequence of morphonological operations, taking into account the influence of the formant on the stem in the derivational process, the specifics of the contact zone (final of the stem and initial of the formant).

The classes of suffix morphemes of the Ukrainian language subjects are defined according to the context of the alternatives and nature of the contact zone. The practical part of the study also illustrates the limiting and stimulating factors in the creation of the deverbs. It is noted that taking into account the structure of the apex words in the word-formation nest, the peculiarities of derivational processes, and morphonological rules are valid for word-change and word-formation morphonology.

In the process of analyzing the morphonological structure of the Ukrainian word nests with the apex verb, it is argued that the verbal derivatives support word-formation and morphonological models and the predictable stratification of the morphonological system. The description of the morphonology of the word-formation nest

(dynamic morphonology) contributes to the establishment of the morphonological rules for the creation of derivatives of different blocks within the word-formation nest of the corresponding morphonological class (non-membered and membered stems) and morphonological type. The mechanisms affecting the structure of derivatives are identified: truncation of verbal finals, consonantal and vocalic alternations of phonemes, extension of the root or suffix morpheme, change of the accentual position of the derivative.

Key words: word-formation morphonology, deverbs, morphonological stratification, morphonological types, morphonological rules.

Постановка проблеми. Розширення морфонологічної проблематики стає наслідком того, що повнота морфонологічного опису знаходиться в залежності від результатів фонологічного аналізу та морфологічного ладу мови, а морфонологічний опис похідного набуває аналітичного характеру, тому дослідження й опис мовних одиниць із погляду системно-структурної лінгвістики залишається актуальним. Труднощі морфонологічного опису та тривалий науковий інтерес до опису похідних у словотвірному-морфонологічному аспекті пояснюються тим, що в наукових розвідках зі слов'янської морфонології спостерігаються різні морфонологічні концепції, наявність різних програм аналізу матеріалу, неоднорідність накопиченого матеріалу, що ускладнює теоретичне узагальнення отриманих результатів. Актуальність дослідження зумовлено вивченням стратифікаційних підходів при аналізі морфонологічних трансформацій девербативів, морфонологічних трансформацій у межах словотвірного гнізда, дослідженню стратифікаційних підходів при аналізі морфонологічних трансформацій віддієслівних похідних, установленням правил та морфонологічних позицій афіксальних морфем, виявлення специфіки взаємодії морфонологічних трансформацій при творенні девербативів та врахування семантичних, морфологічних та стилістичних критеріїв (якщо слово стилістично марковане).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Із розвитком словотвору в мовознавстві зростає інтерес до закономірностей та правил морфонології, оскільки в багатьох мовах похідні творяться за моделями (словотвірними, морфонологічними), що продукують трансформації дериватів впливом дериваційних засобів, зокрема суфіксальних. Необхідність морфонологічних студій – факт концептуального переосмислення вивчення словотвірного потенціалу дериватів, зокрема віддієслівних, виділення морфонологічних класів і типів, характеристика та опис морфонологічних структур вершинних дієслів у словотвірному гнізді. Використання гніздового принципу – раціональний спосіб морфонологічного опису похідних, зокрема віддієслівних новотворів, які поповнюють лексичний фонд української мови.

Питання, пов'язані з вивченням словотвірної морфонології, завжди були в царині мовознавчих досліджень. В українському мовознавстві І. І. Ковалик, Н. Ф. Клименко, В. О. Горпинич, К. Г. Городенська, Є. А. Карпіловська, В. В. Грещук, В. П. Олексенко, М. В. Кравченко, М. Ю. Федурко, Л. В. Асіїв, Л. П. Кислюк, Л. І. Комарова, Л. О. Кондакова, І. В. Козленко, Н. П. Русаченко, Г. В. Пристай та ін. студіюють теоретичні та методологічні аспекти вивчення словотвірної морфонології, проблеми опису результатів структури та функціонування словотвірної системи української мови, закономірності реалізації морфонологічних явищ в українському словотворенні. Є. А. Карпіловська розглянула питання класифікації словотвірної структури дериватів, комбінаторики афіксів, моделювання словопороджувального механізму сучасної української мови [1], Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк, Н. Ф. Клименко Н. Ф. проаналізували тенденції формально-семантичної стратифікації та функціонально-стильової диференціації українського лексикону на початку ХХІ ст. [2]; Л. П. Кислюк дослідила динамічні процеси в словотвірній номінації сучасної української мови у взаємодії системи мови з колективною та індивідуальною мовною практикою [3]; Л. І. Комарова схарактеризувала морфонологічні альтернативи в системі парадигм іменників [4]; Л. О. Кондакова – морфонологічні модифікації в системі словозміни іменників [5]; І. В. Козленко – морфонологічні зміни в процесі словозміни дієслова [6]; Л. В. Асіїв – морфонологічні процеси при словозміні і словотворенні прикметників української мови [7]. Н. П. Русаченко – морфонологічні процеси в словозміні

та словотворі староукраїнської мови другої половини XVI–XVIII ст. [8]. На сучасному етапі дослідження словотвірної морфології української мови простежується тенденція опису формальних ознак мовних одиниць із погляду системно-структурної лінгвістики.

У сучасній україністиці застосовано коренезорієнтований підхід до опису відіменникових словотвірних гнізд [9; 10], відприкметникових словотвірних гнізд [11] у морфологічному аспекті. Новітні наукові спроби спрямовані на визначення морфологічних класів і типів дієслівних основ в українській мові [12; 13]. Словотвірне гніздо (СГ) унаочнює словопроджувальну активність твірного дієслова, забезпечує морфологічний опис словотвірних процесів, сприяє вивченню морфологічної стратифікації в мові. Стратифікація морфологічних трансформацій – диференціація морфологічної підсистеми, що мотивована морфемною структурою слова. Визначення морфологічних типів сприяє стратифікації морфологічних трансформацій, моделей, відкриваючи перспективи дослідження словотвірної морфології, що експліцитно поєднує морфологічну структуру вершинних дієслів у словотвірному гнізді із фонологічною, морфологічною, семантичною структурою девербативів різних блоків. Стратифікаційний підхід при морфологічному аналізі девербативів досить перспективний, оскільки він сприяє визначенню, демонстрації та з'ясуванню емпіричних проблем творення віддієслівних похідних. Такий підхід сприяє визначенню морфологічних класів і типів девербативів, специфіки контактної зони, морфологічних трансформацій на морфемному шві.

Мета дослідження – проаналізувати стратифікаційні підходи при аналізі девербативів у морфологічному аспекті, з'ясувати морфологічні чинники при творенні девербативів, враховуючи стратифікаційні підходи. Досягнення цієї мети передбачає виконання таких завдань: 1) дослідити стратифікаційні підходи при аналізі віддієслівних дериватів у морфологічному аспекті; 2) виявити морфологічні трансформації у віддієслівній деривації похідних субстантивного, ад'єктивного, адвербіального та вербативного блоків; 3) з'ясувати специфіку морфологічної стратифікації девербативів; 4) проаналізувати обмежувальні та стимулювальні чинники при творенні віддієслівних дериватів, враховуючи стратифікаційні підходи.

Виклад основного матеріалу. Морфологічні характеристики девербатива зберігають інформацію про структурно-семантичні перебудови питомих та іншомовних твірних основ і вплив на них інвентаря дериваційних засобів, властивих для відповідного СГ. Ступінь дериваційної й семантичної розбудови дієслівної основи – свідчення хронології вершинного слова у СГ. Специфіка організації словотвірної системи полягає у вивченні парадигматичних і синтагматичних зв'язків між елементами цієї системи. Значення словотворчих засобів не ізольовані один від одного, вони перебувають в ієрархічній організації, упорядкованості та реалізації в похідних у словотвірному гнізді, що виражається в аналізі динаміки морфологічних моделей та системної інтеграції віддієслівних дериватів.

Стратифікаційний підхід сприяє повному й вичерпному аналізу словотвірної морфології українських похідних, зокрема девербативів, експліцитно пов'язує морфологічну структуру девербативів із фонологічними закономірностями (специфіка контактної зони), морфологічною та семантичною структурою похідних. При морфологічному структуруванні доцільно враховувати мотивованість похідного, напрямок мотивованості, модульну граматичну архітектуру, зокрема обмеження при взаємодії структурних компонентів – твірної основи та афікса, перспективні підходи щодо морфологічного аналізу девербативів.

Мета та дослідницькі завдання зумовили вибір комплексу методів і прийомів. Основні методи дослідження – описовий з елементами компонентного та дистрибутивного аналізів, лінгвістичне конструювання та моделювання (при укладанні словника словотвірних гнізд, систематизації та класифікації морфологічних типів і класів девербативів, визначенні типології вершинних дієслів у словотвірних гніздах). Використано гніздотвірний принцип при аналізі девербативів української мови, методи морфемного, словотвірного та морфологічного ана-

лізів, зокрема метод аналогії, опозицій, методики ступеневої ідентифікації. Матеріалом для дослідження послуговували понад 2 тисячі самостійно укладених віддієслівних словотвірних гнізд із лексикографічних праць, інтернет-ресурсів, новотворів із різних стилів.

У процесі аналізу морфологічної структури українських словотвірних гнізд із вершинним дієсловом стверджено, що віддієслівні деривати підтримують словотвірні і морфологічні моделі та передбачувану стратифікацію морфологічної системи. Стратифікаційні морфологічні моделі відкривають перспективи раціонально й економно встановити закономірності, послідовність морфологічної операції, урахувати вплив форманта на твірну основу в дериваційному процесі, специфіку контактної зони, ініціалі форманта та фіналі твірної основи. Опис морфології словотвірного гнізда (динамічної морфології) сприяє встановленню морфологічних правил творення похідних різних блоків у межах словотвірного гнізда відповідного морфологічного класу і типу. Аналіз морфологічної структури вершинного дієслова в словотвірному гнізді, зокрема стратифікаційної морфологічної моделі, експліцитно пов'язує морфологічну структуру з фонологічними закономірностями контактної зони, морфемною структурою твірних слів (нечленовані / членовані), морфологічними категоріями та семантичною структурою дериватів.

У морфологічній підсистемі доцільно розрізняти словотвірну та словозмінну морфологію [14, с. 80–104]. Приголосні за твердістю – м'якістю зазнають морфологічних трансформацій у певних позиціях перед голосними переднього ряду /i/, /e/, тому при морфологічному аналізі доречно звертати увагу на характер контактної зони, фіналь твірної основи чи кореня, ініціаль суфікса. Це дослідження підтверджує ймовірність беззаперечного зв'язку між типом консонантних чергувань, морфемною структурою слова та характером контактної зони. Суфіксальні форманти відіграють важливу роль при творенні девербативів. Характерно, що визначення типів приголосних у контактній зоні, типів суфіксів при творенні віддієслівних похідних сприяють формулюванню словотвірно-морфологічних правил, які спрацьовують при творенні похідних. Морфологічна поведінка форманта залежить від структурно-семантичного критерію похідного. Експліцитно зазначимо, що врахування структури вершинних слів у словотвірному гнізді, особливості дериваційних процесів, морфологічні правила діють для словозмінної та словотвірної морфології [Там само]. Це помітно навіть на рівні консонантних чергувань: (г – ж): *зберегти – збережу; збережений; перемогти – переможу; переможна (хода); (к – ч): наректи – наречу, наречена; (ст – шч): простити – прощу; прощання, прощений, змістити – зміщений; (р – р'): творити – творю; творіння; (с – ш): запросити – запрошувати; запрошення; змусити – змушувати; змушений; вимісити – вимішаю, вимішений; (зд – ждж): їздити – їжджу; об'їздити – об'їжджений; (д – дж): запровадити – запроваджувати; запровадження; (т – ч): прикотити – прикочений; (п – п'): пити – п'ю; п'ючі; (к – ч): наректи – наречена; плакати – плач, плачучи; текти → течія; (т – ч): пекти – печений; (с – д): їсти – їдальня; густити – гудок; (с – д'): красти – крадіж, крадьма; прясти – прядіння; (с – ж): красти – кража; (с – д): перекласти – перекладений; (д – д'): бродити – бродіння, садити – садячи; (р – р'): варити – варіння; (с – с'): кусати – кусій. У вершинних словах іншомовного походження представлено інші типи чергувань, ніж у питомих: (г – к): абстрагувати – абстракція; (д – з'): претендувати – претензія.*

У словотвірних гніздах представлено різні типи вокалічних та консонантних чергувань: (е – і – о): оперти – опір-0, опора; (е – і – о): пектися – опіка; (е – о – і; д – д'): звести – зводити – звід; (е – о; с – д): брести – бродити; (е – о – і; к – ч): текти – точити – потік, течія; (е – і): лежати – ліжко; (з – ж): казати – кажучи; (з – ж – з'): різати – різучий, різьба; (о – і; д – д' – дж): ходити – хід, ходіння, хідження; (е – і; с – т'; с – т): плести (181 похідне) – пліт-0² ('зв'язані колоди для сплаву'), пліт-0¹ ('огорожа'), плетіння, плетений; (с – т – т'): заместити – замітати, заметіль; (с – д'): густити – гудіння; (с – ш): просити – прошений; (ст – шч): простити – проща; (р – р'): пороти¹ (76 похідних; 'розшивати шви') – випорювати; (д – д')

падати – падіння; (л – л'): полоти – виполоти – виполовати; (в – вл): плавити¹ (126 похідних) – плавлення; (в – вл'): правити³ (67 похідних; 'керувати') – правлячий; (п – пл'): спати – сплюх; (т – т'т'): пити – пиття; (н' – н): спиняти – спинити; (г – ж): могли – перемогти – переможець, переможно.

Такі консонантні чергування відбуваються в девербативах субстантивного, ад'єктивного, вербативного та адвербіального блоків. Тому необхідно зазначити, що стратифікаційний підхід морфонологічних трансформацій досить перспективний і має морфологічне підґрунтя. Чергування твердих і м'яких приголосних (C//C') зумовлено морфонологічно перед ініціллою суфікса /i/, чергування приголосних (C//C) – перед ініціллою суфікса /e/. Для морфонологічно словотворчих суфіксів (*-ін'н'-, -ен'н'-*) та префіксів (*віді-, наді-, обі-, піді-, розі-*) характерна структурно-семантична природа при збереженні семантичних ознак твірного слова: *ходіння, правління, створіння; зародження, зваблення, сходження, ставлення, нарощення, прощення, щеплення, відірвати, надіслати, обійти, підігріти, розіп'яти.*

Таким чином, при творенні девербативів ураховуються морфонологічні та семантичні критерії. У стратифікаційно-морфонологічних моделях основотвірний дериваційний процес (цикл, морфонологічний тип і клас мотивувальної основи), характер контактної зони, ініціаль форманта передують дериваційному процесу.

Морфонологічна стратифікація – диференціація морфонологічної підсистеми, що мотивовані морфемною структурою слова. Аналізуючи питання теоретичної морфонології (словотвірної та словозмінної), помічаємо зв'язок між чергуванням і морфемною структурою слова, що сприяє визначенню типів консонантних альтернацій, морфонологічних класів і типів вершинних дієслів у словотвірному гнізді. Кореляція за палатальністю на рівні морфонології має морфонологічне значення, а не історичне. При творенні девербативів субстантивної та ад'єктивної зон переважають комплексні морфонологічні операції. На структуру девербативів впливають такі механізми: 1) усічення (утинання) дієслівної фіналі; 2) консонантні та вокалічні альтернації фонем; 3) нарощення (розширення) кореневої чи суфіксальної морфеми; 4) зміна акцентної позиції похідного. Це сприяло виділенню морфонологічних позицій: 1) позиції усічення; 2) перехідного і неперехідного пом'якшення; 3) ствердіння; 4) амбівалентну (тверді і м'які альтеранти) позицію; 5) вокалічних альтернацій; 6) нарощення морфем; 7) зміни (переміщення) акцентних позицій. Найпродуктивнішими для девербативів української мови є вокалічні альтернації в кореневій морфемі: {e//o//i} (*брести – бродити – брід, везти – возити – віз*); {Ø//и//і//о} (*брати – розбирати – розбір – збори*).

Узагальнення морфонологічних традицій сприяє тому, щоб застосувати кращі морфонологічні традиції, вкласти аналізи в морфонологічну рамку. Морфонологічний аналіз похідних показує, що доцільно використовувати теоретичний матеріал фонологічного (з'ясувати специфіку контактної зони при творенні похідного), морфемного (визначити морфемну структуру девербатива), словотвірного (установити спосіб творення похідного), лексикологічного (з'ясувати лексичне значення, лексико-семантичну або тематичну групу, походження (до якого шару лексики належить твірна основа і похідне (індоєвропейська, праслов'янська чи власне-українська), питома чи запозичена мотивоване й мотивувальне слово), тип девербатива за стилістичною належністю, морфологічного (визначити граматичні категорії твірної й похідного) аналізів і від поверхових теоретичних знань перейти до глибинного аналізу, розглянути словотвірний цикл творення девербатива, структуру словотвірного гнізда, специфіку словотвірного ланцюжка.

Аналізуючи морфонологічну структуру девербатива, необхідно враховувати специфіку основотвірної граматики (структуру вершинного дієслова СГ), семантику твірної і похідного слів, врахування денотативного чи конотативного значення. Це помітно при словотвірному-морфонологічному аналізі новотворів на позначення: 1) назв осіб: *відроджувальник, лінгвоотримувач, валютотримач, апелювач, зілювач, пожертвувач, пильнувач, паркуваль-*

ник; 2) опредметнених дій (станів): *дончиковідкриття, дончкочитання, булавопобиття, доносописання, рейтинготворення*. Девербативи субстантивної зони мають більші словотвірні можливості порівняно з відсубстантивними, бо віддієслівні мають узагальніше значення: *свободословолюбець, імпортозаміщувач, лінгвознецінювач, совколюб, гуглозаміщення, дончиковідкриття, дончкочитання, духовнопровід, літакопад, лютоспад, миробудування, народоблуддя, суднозаходження; волеборчий; державооборонно, душеоборонно* [15], *оскароносець, генералопад*.

Отже, стратифікаційні підходи сприяють виконати глибинний аналіз, визначити морфонологічні характеристики, маркувати відповідні морфемні шви, враховуючи морфонологічну теорію, семантичну структуру, граматичну диференціацію словотвірних рядів, морфотактичну структуру віддієслівних дериватів української мови, діахронію морфонологічних трансформацій, динаміку морфонологічних моделей, морфонологічні правила для опису морфонологічних трансформацій при творенні девербативів кожного морфонологічного типу і класу.

Класи суфіксальних морфем-суб'єктів української мови. Вивчення морфонологічної структури дієслова дає змогу розкрити закономірності організації віддієслівних похідних і встановити умови реалізації морфонологічних процесів при творенні девербативів в українській мові.

Аналіз морфонологічних особливостей девербативів сприяє виділенню морфонологічно релевантних ознак кореневих (основних) та афіксальних морфем. Для кореневих (основних) морфем характерні такі морфонологічно релевантні ознаки: 1) частиномовна належність; 2) фонологічна маніфестація контактної зони; 3) характер кореневої морфемі. До ознак суфіксів, що впливають на морфонологічну структуру похідних, належать: 1) закріпленість за певною частиною мови; 2) структура форманта; 3) зміна акцентних позицій.

Аналізуючи деривати української мови, структуру словотвірного гнізда, теоретичні та емпіричні дослідження актуалізуються для вивчення стратифікаційних моделей. Стратифікаційні морфонологічні підходи сприяють комплексному дослідженню морфонологічної структури похідного з фонологічними закономірностями (специфіка контактної зони – фіналь основи (або кореневої морфемі) та ініціаль форманта), морфемною, семантичною структурою слова, морфологічною специфікою похідних.

Ураховуючи контекст альтернацій, характер контактної зони (на морфемному шві) при творенні девербативів доречно суфіксальні морфемі-суб'єкти української мови розділити на такі класи:

1. Суфікси, при поєднанні з морфемою сприяють регулярним чергуванням *г, к, х, – жс, ч, ш* (переважно суфікс *-к-, -ець*): (*підтягати* → *підтяжка*, *бігти* → *біженець*, *перемогти* → *переможець*, *балакати* → *балачка*, *задихатись* → *задишка*); *т – ч* (*світити* → *свічка*). Тематичні голосні твірних основ у цьому варіанті усикаються (утинаються). У словотвірному акті фіналь дієслівної основи усикається, а тому деякі деривати належать до різних структурних типів: *скреготуха – скреготіти, скреготати*. Функціонування похідних на *-л-* обмежується семантичними чинниками: *шило, мило, громило, калатало, кропило*.

2. Пом'якшувальні суфікси (*'-Ø, -ін'н'-, -ій, -іжс, -ох-*), морфонологічна позиція палаталізації: *відповідь, дерть, зав'язь; садіння, лазіння; водій, носій, плаксії; платіж, мандрьоха*. Суфікси, що сприяють палаталізації приголосних дієслівної кореневої морфемі, вимагають переднього голосного */i/* на між морфемному шві. У похідних із демінувативним значенням на *-ох* також можливі консонантні альтернації за палатальністю.

3. Суфікс, що мають позицію ствердіння (депалаталізації): *-ок: свисток, гудок*. Морфонологічна репрезентація виступає як стратегічний чинник ототожнення дериваційних похідних, як маркер словотворчих засобів, вказуючи на реалізацію словотвірної категоризації.

4. Індиферентні суфікси: *-ник (-івник (-ів – варіант -ува-), -ильник), -ець (-енець, -анець), -тель, -н'н'-, -т'т'-, -Ø, -Ø(-а), -Ø(-и), -ин-, -л-, -ун-, -ух,*

-к(и), -к(а), -н'- (-арн'-, -івн'-, -ельн'-), -иц'- (-ильниць'-, -івниць'-), -ищ-, -ен'-,

-б-, -ух, -уг-, -тор, -атор, -ант, -ент, -ур-): обхідник, рятівник; борець, переселенець; учитель, спаситель; знання, життя, заняття; відгук, приїзд; довіра; вибори, переговори; подряпина, сходи́ни; висівки; хода; житло, кропило; двигун, опікун; повитуха, вередуха, брехуха. настух; хануга; організатор, дегустатор; емігрант, ухили́нт; рецензент; коректура. Амбівалентна морфонологічна позиція, не вимагає змін.

При творенні віддієслівних похідних якості кінцевої морфонеми основи (передньоязикова / задньоязикова) сигналізує про можливі морфонологічні трансформації – йотацію, палаталізацію, депалаталізацію. Морфонологічно словотвірні суфікси належать до продуктивних. Для похідних із вершинним дієсловом характерна композиційна природа словотвірного гнізда, збереження семантичних ознак твірного слова, морфонологічні зміни, якщо створені умови в контактній зоні. Ці властивості впливають на морфонологічну поведінку фіналі твірної основи при творенні віддієслівних похідних. Характерно, що в кореневих морфемах як на морфонологічному, так і семантичному рівнях домінуючим чинником залишається сполучуваність кореня з афіксом, урахування питань основотвірної граматики [12; 13]. Р. Бермудес-Отеро звертає увагу на структуротворчі (структурутворюючі або структурозмінюючі) компоненти в похідному, розглядає питання модульності й локальності на стику морфології та фонології [16, с. 44–45], відмінності в продуктивності та в семантичній прозорості при трансформації дієслова в іменник, специфіку іменниково-іменникової конверсії [Там само, с. 75].

Отже, елементи дієслівної основи, які під впливом ініціалі форманта зазнають змін, сигналізують про морфонологічні трансформації (усічення, консонантні, вокалічні альтернативи, нарощення суфіксальної чи кореневої морфем, модифікації наголосу) у віддієслівному похідному. Морфонологічні трансформації реалізуються в морфонологічних позиціях, що мають операційний, динамічний характер і визначають природу трансформації, що відображає морфонологічні правила. Морфонологічні правила спрацьовують при творенні похідних з відповідним суфіксом. Морфонологічна поведінка форманта передбачає врахування структурно-семантичних, морфологічних особливостей похідних, урахування основотвірних правил словотвірного циклу.

Обмежувальні та стимулювальні чинники при творенні девербативів: стратифікаційні підходи. Враховуючи стратифікаційні підходи при аналізі морфонологічних трансформацій віддієслівних похідних, доречно визначити чинники, які обмежують або стимулюють функціонування морфонологічних моделей семантичного або структурного характеру. До семантичних чинників належить: 1) лексичне значення твірних основ. 2) чинники, що мають формальне вираження в основах дієслів (вид; роди дії, властиві одновидовим дієсловам). До структурних чинників належать: 1) структурний тип основ. 2) структурні чинники, що не мають регулярної функції в плані змісту (морфонологічний аспект). Чинником, що обмежує функціонування моделей та їхніх варіантів, є характер фіналі основи дієслова та ініціаль форманта.

Таким чином, інвентар формальних трансформацій, що відбуваються на морфемному шві, переконує, наскільки морфонологічно значущим є відповідний морфемний стик. Кожна частина мови має свій набір дериваційних суфіксів. Для морфонології релевантні такі з них: 1) характер ініціалі (вокалічний / консонантний); 2) морфонологічна структура твірної основи та форманта; 3) будова контактної зони; 4) походження твірної основи і форманта; 5) акцентна маркованість / немаркованість суфіксів, преакцентні, постацентні; акцентна потужність.

Визначено такі аутоакцентні суфікси віддієслівного словотворення субстантивного блоку: питомі: **-ник, -ок, -ач, -ець, -ун, -арн'-, -івн'-, -тельн'-,**

-иц'-, -іж, -ух, -ох-, -іж, -ог, -ур-; запозичені: **-тор, -атор, -ант, -ер, -ур-, -ист.**

Отже, морфонологічні правила регулюють валентність між поєднуваними компонентами, підлягають аналізу в межах стратифікаційних морфонологічних теорій. При творенні віддієс-

лівних дериватів доцільно враховувати внутрішню структуру лексеми, лексичне значення твір-ного і похідного слів, семантичні, фонологічні, морфотактичні, морфонологічні властивості деривата, валентність формантів, послідовність словотвірної ланцюжка, морфонологічні процеси, неподільність / подільність та фіналь твірної основи, ініціаль форманта, морфологічні та стилістичні критерії в стилістично і морфонологічно маркованих дериватів. Система морфо-нологічних моделей віддієслівних похідних корелює зі складом вокальних та консонантних альтернатив, із похідністю / непохідністю дієслова.

Висновки. Стратифікаційний підхід чітко простежується при творенні похідних на відпо-відному ступені деривації, коли враховуються семантичні, фонологічні, морфотактичні, мор-фонологічні, морфологічні, стилістичні властивості деривата на різних етапах дериваційного циклу. У межах морфонологічної стратифікаційної моделі девербатива доречно враховувати морфонологічну поведінку похідного, морфонологічну структуру твірної, сполучуваність формантів, обмеження в сполучуваності, специфіку словотвірної валентності, семантичні, морфологічні та стилістичні критерії (стилістично маркованих похідних).

Аналізуючи девербативи української мови, доречно враховувати характер фіналі твірної дієслівної основи та ініціалі форманта, щоб установити морфонологічну поведінку морфем та морфонологічну реалізацію похідного. Питання стратифікації морфонології української мови сприяє вивченню поведінки твірної основи перед морфемним швом, виявити морфонологічні процеси на морфемному шві, у контактній зоні. Елементи дієслівної основи, які зазнають змін під впливом ініціалі форманта, сигналізують про можливі морфонологічні зміни (усічення, консонантні, вокальні альтернативи, нарощення суфіксальної чи кореневої морфем, модифікації наголосу) в девербативі.

Вивчення особливостей морфонологічної адаптації девербативів в українській мові дає змогу дослідити механізм модифікації основи, морфонологічні властивості основного корпусу субстантивних формантів, які викликають морфонологічні модифікації мотиватора. Елементи дієслівної основи, які зазнають змін під впливом ініціалі форманта, сигналізують про можливі морфонологічні трансформації. Результати морфонологічного аналізу засвідчують, що в похідних від подільних вершинних дієслів словотвірної гнізда найбільш активно морфо-логічно маркований перший ступінь словотворення, а для префіксальних дієслів – другий, на подальших ступенях морфонологічні процеси згасають; морфонологічна маркованість слово-твірних гнізд залежить від їхнього словотвірного потенціалу.

Морфонологічна структура похідного відображає саморозвиток системи, сприяє творенню нових похідних за певними типами і морфонологічними правилами, а словотвірне гніздо від-дієслівних похідних – їхню ієрархічну систему. Морфонологічні типи і моделі пов'язані із семантикою, зумовленими нею і зумовлюють її, проявляючи синергетичну сутність мови. Морфонологічна варіативність компонентів похідного сигналізує про семантичну диференці-ацію його формальних структур, зумовлює морфонологічні функції як парадигматичний чин-ник мотивованості дериватів.

Перспективу подальшого дослідження словотвірної морфонології девербативів убачаємо в типологічному аналізі словотвірних гнізд із вершинним дієсловом, з'ясуванні морфонологіч-них трансформацій віддієслівних новотворів періоду війни, що сприятиме вичерпному опи-сові морфонологічної підсистеми української мови. Стратифікаційний підхід до української морфонології перспективний і потребує подальшого вивчення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Карпіловська Є. А. Суфіксальна підсистема сучасної української літературної мови : будова та реалізація. Київ, 1999. 297 с.
2. Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П., Клименко Н. Ф. Система та структура української мови у функ-ціонально-стильовому вимірі: монографія / відп. ред. Є. А. Карпіловська. Київ : Ін-т укр. мови НАН

України, 2024. 351 с. URL: https://iul-nasu.org.ua/wp-content/uploads/2024/02_strukturalisty.pdf (дата звернення: 12.09.2024).

3. Кислюк Л. П. Словотвірна номінація в сучасній українській мові: система – узус – ідіолект. 10.02.01 : автореф. дис. ... докт. філол. наук. Київ, 2018. 39 с.

4. Комарова Л. І. Функціональні характеристики морфологічних альтернацій у системі парадигм іменників. *Укр. мовознавство*. Вип. 17. Київ, 1990. С. 105–114.

5. Кондакова Л. А. Морфологические процессы в системе украинского имени существительного : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Київ, 1992. 20 с.

6. Козленко І. В. Функціональна значущість морфологічних явищ у системі словозміни дієслова. *Укр. мовознавство*. Вип. 19. Київ, 1992. С. 117–125.

7. Асіїв Л. В. Морфологічні явища у прикметниках сучасної української літературної мови : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Львів. держ. ун-т ім. І. Франка. Львів, 1997. 184 с.

8. Русаченко Н. П. Морфологічні процеси у словозміні та словотворі староукраїнської мови другої половини XVI–XVIII ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2004. 20 с.

9. Федурко М. Ю. Морфологія відіменникового словотворення. Київ – Дрогобич : Вимір, 2003. 271 с.

10. Fedurko M. Yu., Czyżewski F. Morphological units in the system of the Ukrainian word-formation from the noun. *Traditions and innovations in teaching philological disciplines* : collective monograph. Lviv-Toruń : Liha-Pres, 2019. (дата звернення: 15.09.2022). P. 72–88. URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/download>

11. Пристай Г. В. Динамічні морфологічні моделі відприкметникового словотворення : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Івано-Франківськ, 2011. 20 с.

12. Демешко І. М. Морфологічні класифікації дієслівних основ в українській мові. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Філологія. Одеса, 2020 № 46. Т. 1. С. 126–130.

13. Demeshko I. M. Typology of Ukrainian verb stems: word-forming and morphological aspects. *Studies in Media and Communication*. Volume 10. № 3. 2022. P. 12–20. Special Issue ISSN: 2325-8071. DOI:10.11114/smc.v10i3.5828.

14. Демешко І. М. Сучасна українська літературна мова. Вступ. Фонетика. Фонологія. Морфологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія: навч. посіб. Кіровоград, 2013. 328 с.

15. Нелюба А., Редько Є. Лексико-словотвірні інновації (2017–2021). Словник / заг. ред. А. Нелюби. Харків : Харківське історико-філологічне товариство, 2022. 124 с.

16. Bermudez-Otero R. The architecture of grammar and the divisfon of latour in exponence. *The Phonology and Morphology of Exponence: The State of the Art*. J. Trommer (ed.). Oxford, 2012. PP. 8–83. URL: [http://www.unice.fr/scheer/egg/BLuka18/Bermudez-Otero\(2012\).pdf](http://www.unice.fr/scheer/egg/BLuka18/Bermudez-Otero(2012).pdf) (дата звернення: 25.10.2024).

УДК 378.147

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-211-7>

РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ФАХОВА УКРАЇНСЬКА МОВА»

DEVELOPMENT OF STUDENTS' COMMUNICATIVE COMPETENCE DURING THE TEACHING OF THE COURSE "PROFESSIONAL UKRAINIAN LANGUAGE"

Ковальова І. О.,

orcid.org/0000-0002-9056-4744

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри філософії і суспільних наук

Національного університету «Чернігівська політехніка»

У статті акцентовано увагу на проблемах розвитку комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти. Проаналізовано зміст та структуру курсу «Фахова українська мова», його мета та принципи побудови. Розглянута специфіка інтегрованого підходу до розвитку професійного мовлення майбутніх фахівців. Описана специфіка змісту комунікативно-компетентнісного, особистісно орієнтованого та професійно орієнтованого підходів під час вивчення курсу «Фахова українська мова».

Зазначено, що міждисциплінарна інтеграція забезпечує зв'язок курсу із загальнопрофесійними та спеціальними дисциплінами, враховуючи комунікативні потреби здобувачів освіти. Інтеграція розглядається як цілісна єдність змістовного (традиційні знання та вміння) та процесуального (досвід діяльності) компонентів, що в сукупності забезпечують діяльнісне навчання.

Визначено, що зв'язок із загальнопрофесійними та спеціальними дисциплінами досягаються шляхом включення в зміст дисципліни інтегративних тем, термінів, пов'язаних зі специфікою майбутньої професії здобувачів. Як процесуальний компонент до професійно-комунікативної освітньої складової входять також способи, прийоми, принципи, які дозволяють результативно здійснювати міждисциплінарну інтеграцію на навчальних заняттях, сприяють ефективній мовній підготовці здобувачів. Обґрунтовано, що знання мовних норм з усіх розділів лінгвістичної науки є основою грамотного мовлення фахівців. Професійно-мовленнєва комунікація ґрунтується, у першу чергу, на забезпеченні мовленнєвих знань та умінь, володінні технікою мовлення, використанні невербальних заходів. Проаналізовано систему вправ та дані рекомендації щодо вдосконалення мовленнєвої компетенції з різних розділів мови. У статті розглядається специфіка комунікативного підходу до розвитку професійного мовлення здобувачів вищої освіти, обґрунтовано функції тексту, визначено принципи відбору й типології навчальних текстів з фахової української мови.

Зазначено, що створена методична система дозволяє організувати процес мовної підготовки майбутнього фахівця на основі триєдності «мова – професія – особистість», згідно з якою внутрішня логіка викладання курсу полягає не тільки в тому, щоб дати здобувачам знання про мову, культуру мови, а й у тому, щоб розкрити їх метапредметний характер, показати, наскільки важливі ці знання і вміння, що формуються на їхній основі, для майбутньої професії, навчити застосовувати ці знання та вміння в конкретних професійно значимих ситуаціях.

Ключові слова: аспекти тексту, типологія навчальних текстів, функції тексту, критерії добору навчального матеріалу.

The article focuses on the issues of developing communicative competence in higher education students. It analyzes the content and structure of the course "Professional Ukrainian Language," its goals, and principles of organization. The specific features of an integrated approach to the development of professional communication skills in future specialists are examined. The content of communicative-competence-based, learner-centered, and professionally-oriented approaches during the study of the "Professional Ukrainian Language" course is described.

It is noted that interdisciplinary integration ensures the connection of the course with general and specialized disciplines, taking into account the communicative needs of the students. Integration is viewed as a unified whole of

both the content component (traditional knowledge and skills) and the procedural component (practical experience), which together ensure activity-based learning.

It has been determined that the connection with general and specialized disciplines is achieved through the inclusion of integrative topics and terms related to the specific professional field of the students. As a procedural component, the professional-communicative educational aspect also includes methods, techniques, and principles that enable effective interdisciplinary integration in lessons and contribute to the students' effective linguistic training. It is justified that knowledge of language norms across all sections of linguistic science forms the foundation for competent professional speech. Professional communication primarily relies on ensuring linguistic knowledge and skills, mastery of speech techniques, and the use of non-verbal measures.

The article analyzes a system of exercises and provides recommendations for improving speech competence across different sections of language. It explores the specifics of a communicative approach to developing professional speech in higher education students, outlines the functions of texts, and defines principles for selecting and categorizing educational texts in the "Professional Ukrainian Language" course.

It is noted that the developed methodological system organizes the language preparation process for future professionals based on the triad "language – profession – personality". According to this triad, the internal logic of the course delivery is not only to provide students with knowledge about the language and its culture but also to reveal its cross-disciplinary nature, demonstrating the importance of these skills for their future profession. The course aims to teach students how to apply this knowledge and skills in specific, professionally meaningful situations.

Key words: text aspects, typology of educational texts, text functions, criteria for selecting educational materials.

Постановка проблеми. Сьогодні перед вищою школою стоять нові завдання, одним із яких є формування комунікативної компетенції фахівця. У якій би галузі не працював майбутній фахівець – юрист, менеджер, економіст, він насамперед має вміти спілкуватися, логічно та грамотно викладати думки, аргументовано відстоювати свою думку. Насамперед здобувач вищої освіти має навчитися спілкуватися в різних мовних ситуаціях. У лінгвістичних та психолінгвістичних дослідженнях комунікативна компетенція окреслюється здатністю володіння всіма видами мовленнєвої діяльності та основами культури усного та писемного мовлення, вмінням застосовувати у процесі спілкування різні стилі залежно від ситуації. Безумовно, комунікативна компетенція виявляється під час використання мови у різних ситуаціях спілкування, зокрема і професійного.

Мета статті – описати специфіку змісту комунікативно-компетентнісного, особистісно орієнтованого та професійно орієнтованого підходів під час викладання дисципліни «Фахова українська мова».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості застосування комунікативного підходу при вивченні лінгвістичних дисциплін широко висвітлено в лінгвістичній, методичній та педагогічній літературі (Ф. Бацевич, І. Бех, О. Біляєв, М. Вашуленко, І. Зимня, Г. Іваницька, О. Леонтєв, М. Пентилюк, О. Петрук, Л. Скуратівський, А. Старков, Г. Шелехова тощо).

Виклад основного матеріалу. Безумовно, система мовної освіти у виші відкриває широкі перспективи для формування різних компетенцій у здобувачів. У практиці викладання лінгвістичних дисциплін першочергового значення набуває формування комунікативної компетенції, у процесі вдосконалення якої розвиваються інші види компетенцій: мовна, мовленнєва, лінгвістична, культурологічна. На важливість цієї проблеми вказує І. Дроздова, яка зазначає, що комунікативність як один із провідних принципів сучасної методики характеризується інтересом до особистості студента, до його потреб, які він у своїй діяльності має задовольняти за допомогою української мови [1, с. 49]. Важливе місце у цій системі посідає курс «Фахова українська мова», мета якого – підвищення комунікативної компетенції здобувачів, що передбачає оволодіння культурою спілкування у життєво актуальних сферах діяльності, насамперед – у мовленнєвих ситуаціях, пов'язаних із майбутньою професією: розвиток комунікативних здібностей, формування психологічної готовності до ефективної взаємодії з різними партнерами, формування відкритої до спілкування комунікабельної особистості – необхідні складові у системі сучасних соціальних цінностей. Досягнення цих цілей сприятиме підвищенню загальнокуль-

турного рівня студента-бакалавра, надалі дозволить йому успішно здійснювати аналітичну, організаційну, управлінську та інші види діяльності. «Безумовно, що ясність вираження думки призводить до такої якості мови як точність. Точність мови найчастіше пов'язують із точністю слововживання, яка залежить від того, наскільки мовець знає предмет мовлення, наскільки ерудований, чи вміє логічно мислити, чи знає правила української мови» [2, с. 90].

Слід зазначити, що інтерес студентської аудиторії до цього курсу визначається розумінням того, що професійна кар'єра сучасного фахівця залежить від рівня сформованості навичок ефективного спілкування, у тому числі, говоріння та листування. Безумовно, сьогодні принципово змінилися методи викладання: пішли в минуле класичні лекції та практичні заняття з виконанням вправ тощо. Тепер кожне заняття – це концептуальне поєднання різних форм роботи, де теоретичні ідеї стають основою для експериментів та ігрових ситуацій, і, відповідно, формуються навички проєктної та командної діяльності. Безперечно, що нові форми викладання відкрили й нові можливості для «непомітного» контекстного навчання нормам української мови за фахом.

Цей курс є певною мірою міждисциплінарним, що виник завдяки поєднанню декількох окремих дисциплін: ділова комунікація у професійній сфері, ділова риторика, майстерність публічного виступу, спічрайтинг, тобто дисциплін, що здатні вмістити мовну компоненту з акцентом на комунікації. Безумовно, прагматика такого курсу затребувана здобувачами, орієнтованими на здобуття корисного знання, необхідного їм у практичному професійному житті. Можна виділити такі основні принципи побудови курсу: принцип варіативності змісту; принцип аспектного підходу з врахуванням майбутньої професії здобувачів при формуванні специфічних мовних умінь вести ділову бесіду, нараду, розмову по телефону, переговори, презентації; принцип активної комунікації, тобто розробка системи завдань, що направлені на стимулювання активності студентів. Безперечно, що в структурі курсу важливе місце посідає професійно-комунікативна компетенція, формування якої мотивує здобувачів до вивчення курсу, сприяє підвищенню їхньої мовної культури як складової професійної підготовки.

Слід зазначити, що значимість формування у межах курсу «Фахова українська мова» професійно-комунікативної компетенції, що передбачає володіння всіма видами мовної діяльності у професійно значимих ситуаціях спілкування, актуалізує проблему створення системи професійно орієнтованого навчання мовної діяльності. Пропонована нами методика спирається на професійно орієнтований та комунікативно-діяльнісний підходи у їх взаємозв'язку, що забезпечують формування та вдосконалення у здобувачів комунікативних знань та умінь, актуальних для їхньої майбутньої професії.

В основі розробленої методики лежить міждисциплінарна інтеграція, що реалізує зв'язок курсу «Фахова українська мова» із загальнопрофесійними та спеціальними дисциплінами та враховує комунікативні потреби здобувачів. Інтеграція розглядається як цілісна єдність змістовного (традиційні знання та вміння) та процесуального (досвід діяльності) компонентів, що в сукупності забезпечують діяльнісне навчання. Ефективні зв'язки курсу «Фахова українська мова» із загальнопрофесійними та спеціальними дисциплінами досягаються за рахунок включення в зміст дисципліни інтегративних тем, термінології, пов'язаної зі специфікою майбутньої професії здобувачів. Як процесуальний компонент до професійно-комунікативної освітньої складової входять також способи, прийоми, принципи, які дозволяють результативно здійснювати міждисциплінарну інтеграцію на навчальних заняттях, сприяють ефективній мовній підготовці здобувачів.

Створена методична система дозволяє організувати процес мовної підготовки майбутнього фахівця на основі триєдності «мова – професія – особистість», згідно з якою внутрішня логіка викладання курсу полягає не тільки в тому, щоб дати здобувачам знання про мову, культуру мови, а й у тому, щоб розкрити їх метапредметний характер, показати, наскільки важливі ці знання і вміння, що формуються на їхній основі, для майбутньої професії, навчити застосову-

вати ці знання та вміння в конкретних професійно значущих ситуаціях. Зазначимо, що важливою складовою змісту дисципліни є комунікативні знання та вміння, якими має володіти будь-яка людина незалежно від того, у якій сфері вона спілкується. Безумовно, що варіативний компонент змісту – це ті знання та вміння, які необхідні для професійного спілкування у будь-якій професії. Специфічна частина змісту – це знання та вміння, професійно значущі для однієї або кількох суміжних професій.

Важливою умовою реалізації метапредметної функції курсу є формування професійно-комунікативної компетенції здобувачів відповідно до наступних принципів: принципу особистісного навчання, принципу навчання з опорою на мовну ситуацію, принципу текстоорієнтованого навчання, принципу жанрового підходу до навчання мовної діяльності. Ці принципи дозволяють актуалізувати діяльнісну складову професійно орієнтованого навчання курсу і в сукупності сприяють досягненню основної мети сучасної освіти у вищій – підготувати не вузького фахівця, а багатовимірну особистість, що володіє культурою прийняття рішень у проблемних питаннях професійної діяльності.

Розвиток професійно-комунікативної компетенції здобувачів, що передбачає володіння різними видами мовної діяльності у професійній сфері спілкування, забезпечується модульною організацією курсу. У запропонованому нами варіанті структурування змісту визначальну роль відіграє діяльнісний аспект культури мовлення. Предметом її вивчення є не тільки правильне, комунікативно-доцільне та етично коректне мовлення, а також усвідомлена мовленнєва діяльність та її види, у процесі яких і виявляється повною мірою володіння нормами літературної мови, мовленнєва майстерність, знання етики спілкування. Модульне структурування курсу сприяє поетапному та взаємопов'язаному формуванню всіх видів мовної діяльності та якісному засвоєнню всіх складових культури мови в їхньому професійно-комунікативному аспекті. Модульність забезпечує також оптимізацію навчального процесу в режимі максимального використання внутрішньопредметних зв'язків, а гнучкість навчання, можливість його модифікації дозволяє враховувати фах, за яким навчаються здобувачі. Під час навчання вони мають успішно засвоїти той мінімум теоретичних відомостей мовного характеру, який їм необхідний для розуміння та написання професійно орієнтованих текстів. Безперечно, це сприятиме не лише підвищенню рівня сформованості комунікативних умінь, що дозволяють оптимально використовувати засоби мови не тільки у повсякденному спілкуванні, а й в професійній комунікації. Професійно орієнтоване викладання на основі діяльнісного підходу дозволить здобувачам усвідомити, що володіння комунікативною технікою спілкування є важливою ознакою професійної придатності фахівців будь-якого профілю.

У сучасних умовах реформування вищої школи актуальність запропонованої методичної системи очевидна: вона формує у здобувачів готовність застосовувати отримані знання та вміння для вирішення конкретних професійно значущих комунікативних проблем і тим самим сприяє становленню фахівця як соціально активної творчої особистості.

Реалізація міждисциплінарної інтеграції курсу «Фахова українська мова» передбачає координацію компонентів змісту дисципліни. Розподіл змісту курсу на інваріантну, варіативну та специфічну (за фахом) частини сприяє диференціації навчання: навчальний матеріал, призначений для різних спеціальностей, безумовно, відрізняється. Варіативними можуть бути: мовний матеріал (мова фаху); професійно орієнтовані тексти; професійні ситуації, що лежать в основі ситуативних вправ та комунікативно-ситуативних завдань; усні та письмові жанри, що вивчаються на заняттях; завдання для самостійної роботи; теми доповідей та есе тощо.

У процесі викладання курсу міждисциплінарна інтеграція здійснюється по-різному. Крім інтегративних занять, елементами інтеграції слугують: аналіз підручників з інтегрованих з курсом «Фахова українська мова» дисциплін та створення на цій основі вторинних текстів; завдання, спрямовані на аналіз ситуацій, що можуть виникнути в майбутній професійній

діяльності; використання на заняттях професійно орієнтованих текстів; робота з професійно маркованими мовними засобами.

Водночас, здійснення міждисциплінарної інтеграції потребує запровадження додаткового навчального матеріалу для різних спеціальностей. В умовах невеликої кількості навчальних годин, що відводяться на курс, подібне збільшення обсягу змісту може спричинити труднощі в реалізації професійно орієнтованого навчання. Шлях розв'язання проблеми – раціональна організація навчального процесу у режимі максимального використання внутрішньопроектної інтеграції, яка здійснюється на рівні встановлення взаємовпливу та взаємодії різних складових структури курсу. При структуруванні визначальну роль відіграє діяльнісний аспект культури мови. Предметом її вивчення є не тільки правильне, комунікативно-доцільне та етично коректне мовлення, але також усвідомлена мовленнєва діяльність та її види, у процесі яких і виявляється повною мірою володіння нормами літературної мови, мовленнєва майстерність, знання етики спілкування. Кожен змістовий модуль характеризується закінченістю, але водночас усі вони перебувають у взаємозв'язку. Модульна організація курсу забезпечує гнучкість навчання, можливість його модифікації, дозволяє враховувати різноманітність спеціальностей здобувачів. Набір модулів є єдиним для всіх спеціальностей, однак значущість модулів для студентів різних освітніх програм не однакова, що впливає на визначення оптимальної кількості навчальних годин для засвоєння того чи іншого модуля. Відповідно до основної мети курсу в кожному модульно-тематичному блоці важливе місце відводиться професійно орієнтованому змісту.

«В основі нашої методики лежить принцип навчання з опорою на мовленнєву ситуацію, принцип жанрового підходу до навчання мовної діяльності, принцип текстоорієнтованого навчання та принцип особистісно орієнтованого навчання. основну увагу в системі вправ приділяємо комунікативним, ситуативним і ситуативно-моделювальним вправам, що безпосередньо пов'язані з продукуванням і репродукуванням мовлення відповідно до комунікативної ситуації» [3, с. 123]. Як ми вже зазначали, принцип навчання з опорою на мовну ситуацію передбачає, що теоретичною основою навчання є відомості про мовленнєву ситуацію, від якої залежить зміст висловлювання та його мовна оформленість. Навчання мовної діяльності наближено до природних умов комунікації, здобувачі ознайомлюються зі способами спілкування у конкретних, переважно професійно значимих ситуаціях. «Водночас, принцип жанрового підходу до навчання мовної діяльності передбачає, що створення тексту є вибором як мовних засобів, так й обов'язкової форми побудови, відповідно до цілей і завдань спілкування, характеру адресата й адресанта, специфіки ситуації спілкування. Системне навчання мовним жанрам здійснюється диференційовано. Здобувачі отримують уявлення про жанри, найбільш затребувані в їхній майбутній професійній діяльності. Безперечно, тільки творчий викладач може формувати творче мислення слухачів, здатність генерувати нестандартні ідеї під час вирішення професійних завдань» [4, с. 23].

Як ми вже зазначали, одним із провідних у нашій методичній системі є принцип текстоорієнтованого навчання. При формуванні інтелектуальних вмінь студентів необхідно зробити акцент саме на роботу з інформацією, із текстом: визначати головну думку, виділяти смислові частини, основну і додаткову інформацію, критично осмислювати одержану інформацію, робити висновки, аргументувати тези, використовуючи ілюстративний матеріал [5, с. 20].

У курсі «Фахова українська мова» текст виступає як основний засіб оволодіння мовленнєвою діяльністю у всіх її видах. Текст варто розглядати в різних аспектах, а саме: з позиції адресата, адресанта та з позиції комунікативної взаємодії між ними. Такий підхід дозволяє аналізувати мовленнєвий твір з урахуванням його комунікативно-прагматичного розуміння: простежуються зв'язок тексту із ситуацією спілкування, а також відображення в ньому мовної поведінки того, хто говорить. Безумовно, завдання викладача полягає в тому, щоб розвивати комунікативні вміння здобувачів інтерпретувати фахові тексти. «Лінгвістичний аналіз та інтер-

претація текстів різних мовленнєвих жанрів сприяють виробленню самостійності мислення, створенню концепції мови як функціональної системи, набуттю навичок професійної мовленнєвої діяльності фахівця, що забезпечує формування комунікативної компетенції» [6, с. 201].

Врахування обов'язковості майбутнього фаху здобувачів робить кращим використання на заняттях професійно орієнтованих текстів, до яких ми відносимо весь спектр типів текстів, що безпосередньо стосуються фаху здобувачів. Поряд із фрагментами з навчальної літератури з профільних дисциплін також використовуються інші наукові, офіційно-ділові, публіцистичні тексти в їхніх жанрових різновидах (вибір останніх залежить від майбутнього фаху здобувачів). Цікавим, на нашу думку, є застосування також фрагментів художньої літератури професійної тематики. Пропоновані тексти різноманітні за формою (усні та письмові), за видами мовлення (діалоги та монологи), за типами (опис, розповідь, роздум), за структурою. На думку, О. Панькевич, не менш важливу увагу викладачам дисципліни УМПС слід приділяти поглибленню знань у майбутніх фахівців практичних навичок усного мовлення, першочергово використовуючи, окрім інших (українознавчого, етнопедagogічного, культурологічного, функційно-стилістичного тощо), насамперед, комунікативний підхід на основі інтерактивних методів [7, с. 21].

Для засвоєння здобувачами норм літературної мови актуальним залишається виконання вправ різного характеру (дискусія, моделювання комунікативних ситуацій, метод проєктів, дискусія, мікрофон, кейс-метод, комунікативний тренінг, мозковий штурм тощо), що тренують лексичні, граматичні, пунктуаційні, орфографічні навички, а також складання та аналіз діалогів, усних та письмових текстів професійного характеру.

Під час реалізації принципу особистісно орієнтованого навчання слід особливу увагу звертати на темперамент і властивість екстраверсії – інтроверсії, враховувати їхній вплив на мовленнєву поведінку особистості. Не варто забувати про психічні та психофізіологічні особливості, що впливають на мовленнєвий розвиток особистості, а отже, є значущими для засвоєння курсу. Можливість враховувати типові помилки, яких припускаються представники різних темпераментів у мовленні, дозволить спрогнозувати комунікативні переваги та недоліки здобувачів, зумовлені темпераментом, та вчасно коригувати їх. Водночас, індивідуальні особливості екстравертів та інтровертів вимагатимуть раціонального вибору прийомів та методів навчання мовленнєвої діяльності.

Аналіз перевірки знань свідчить про те, що професійно орієнтований розвиток видів мовної діяльності, володіння якими становить зміст комунікативної компетенції, має позитивну динаміку. Результати підсумкового контролю свідчать, що у студентів підвищився рівень сформованості комунікативних знань та вмінь, необхідних для ефективного професійного спілкування. Водночас зросла мотивація до вивчення курсу: студенти розуміють призначення різних видів мовної діяльності у своїй майбутній професії.

Висновки. Отже, у сучасних умовах реформування вищої школи актуальність запропонованої методичної системи очевидна: вона формує у здобувачів готовність застосовувати отримані знання та вміння для вирішення конкретних професійно значущих комунікативних проблем і тим самим сприяє становленню фахівця як соціально активної творчої особистості, впевненої у своїй професійній та соціальній мовній поведінці. Подальший науковий пошук передбачає поглиблене вивчення змісту комунікативних потреб здобувачів освіти з метою застосування інноваційних методів, методичних прийомів, нових технологій під час викладання курсу «Фахова українська мова».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дроздова І.П. Проблеми визначення комунікативних потреб для формування україномовної компетенції іноземних студентів закладів вищої освіти України. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. Наукові дослідження. Досвід. Пошуки.* 2019. Том 35. С. 48–58.

2. Гаценко І. Розвиток мовних компетенцій майбутніх фахівців юридичного профілю у процесі вивчення дисципліни «Фахова українська мова». *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2020. № 34. С. 87–92.

3. Мамчур Л.І. Перспективність і наступність у формуванні комунікативної компетентності учнів основної школи [Текст] : монографія; Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. Умань : Сочінський [вид.], 2012. 449 с.

4. Рябошапка І.А.; Шкарапута Л.М. Активізація творчого підходу управлінського персоналу під час прийняття рішень при інтерактивному навчанні. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: Збірник наукових праць /Ред.кол. Н.В.Гузій (відповідальний редактор) та ін. Вип. 11 (21). К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2010. 234 с.*

5. Гаценко І. О. Основні аспекти викладання дисципліни "Фахова українська мова" для студентів технічних спеціальностей. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Т. 31(70), № 4(1). С. 18–22.

6. Дроздова І.П. Текстосентричний підхід до розвитку професійного мовлення в навчанні студентів-нефілологів української мови за професійним спрямуванням. *Зб. наук. праць. Педагог. науки*. Херсон: Вид-во ХДУ. 2012. № 60. С. 200–204.

7. Панькевич О. О. Методика викладання дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням»: комунікативний підхід. *Освіта та педагог. наука*. 2016. № 2 (165). С. 20–25.

УДК 811.161.2(072)(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-211-8>

ДО ПИТАННЯ ГЕЙМІФІКАЦІЇ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ON THE ISSUE OF GAMIFICATION IN UKRAINIAN LANGUAGE LESSONS

Кричун Л. П.,*orcid.org/0009-0007-2520-7269**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри української філології та журналістики**Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка***Нестеренко Т. А.,***orcid.org/0000-0001-8987-4350**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри української філології та журналістики**Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка*

Наукова розвідка присвячена опрацюванню одного із сучасних підходів до організації та проведення уроків української мови в закладі загальної середньої освіти – гейміфікації. Авторами визначено ефективні способи інтеграції ігрових елементів в освітній процес, проаналізовано потенційні виклики та перспективи гейміфікації в контексті сучасної української освіти. Також у роботі репрезентовано найпоширеніші освітні платформи та застосунки, які можуть стати в пригоді для проведення навчальних занять із використанням ігрових технологій. У статті представлено приклади імплементації гейміфікованих завдань у різні етапи уроку мови – у ході проведення повторення вивченої теми / розділу, під час узагальнення та систематизації знань, на етапі перевірки рівня засвоєння матеріалу, а також у процесі додаткових занять, спрямованих на подолання освітніх утрат і розривів. У роботі акцентовано на функції гейміфікації як фактора, що спрямовує сучасний освітній процес на формування особистості здобувача освіти, який використовує гру як інструмент для пізнання нового, набуття знань і комунікативних компетентностей та підвищення мотивації до навчання. У розвідці представлено, з одного боку, опис позитивних моментів, пов'язаних із застосуванням ігрових технологій на уроках української мови, а з іншого – застереження щодо перенасичення грою навчальних занять, а також виклики, котрі стоять перед учителем сучасного українського закладу загальної середньої освіти. Наукова публікація може стати в пригоді вченим, які працюють в галузі освіти / педагогіки, методистам інститутів післядипломної педагогічної освіти, учителям закладів загальної середньої освіти, здобувачам вищої та передвищої педагогічної освіти та всім, хто цікавиться питаннями організації ментально комфортного освітнього середовища.

Ключові слова: гейміфікація, ігрові технології навчання, освітній процес, метод навчання, навчальний прийом, освітні виклики.

The research is dedicated to the study of gamification – one of the modern approaches to organizing and conducting Ukrainian language lessons in a secondary education institution. The authors have identified effective ways to integrate game elements into the educational process, analyzed potential challenges and prospects of gamification in the context of modern Ukrainian education. The paper also presents common educational platforms and applications that can be useful for conducting educational classes using game technologies. The article presents examples of implementing gamified tasks at different stages of a language lesson – during the repetition of the studied topic / section, during the generalization and systematization of knowledge, at the stage of checking the level of assimilation of the material, as well as in the process of additional classes aimed at overcoming educational losses and gaps. The work focuses on gamification as a factor that directs the modern educational process to the formation of the student's personality. The student uses the game as a tool for learning new things, acquiring knowledge and communicative competencies, and increasing motivation for learning. The research presents both a description of the positive aspects associated with the use of edutainment in Ukrainian language lessons, and a warning about the oversaturation of educational activities with games, as well as the challenges that a teacher of a modern Ukrainian institution of general secondary education faces. The scientific publication may be useful to scientists working in

the field of education/pedagogy, methodologists of institutes of postgraduate pedagogical education, teachers of secondary education institutions, applicants for higher and pre-higher pedagogical education, and everyone who is interested in the issues of organizing a mentally comfortable educational environment.

Key words: gamification, edutainment, educational process, teaching method, teaching device, educational challenges.

Постановка проблеми. Сучасний освітній процес вимагає інноваційних підходів для залучення учнів до активного навчання. Одним із таких підходів є гейміфікація – упровадження ігрових елементів, що стимулює інтерес та підвищує мотивацію учнів. На уроках української мови це особливо актуально, оскільки ігрові елементи можуть допомогти в розвитку мовних навичок, покращенні грамотності та формуванні позитивного ставлення до предмету. Проте впровадження гейміфікації на уроках української мови стикається з низкою проблем.

Відсутність стандартизованих матеріалів та адаптованих до українського контексту інструментів гальмує поширення ігрових технологій, та й багато педагогів не має достатньої підготовки для їх ефективного використання. Бракує також матеріально-технічної бази та часу на розробку і впровадження ігрових завдань у навчальний процес. Не забуваймо й про виклики, які принесло в освіту повномасштабне вторгнення – перебої зі світлом та / або інтернетом, неможливість одночасно працювати й виконувати завдання гри через нестабільний інтернет тощо.

Актуальність цієї теми в українському освітньому середовищі полягає в необхідності створення методик, що допоможуть ефективно інтегрувати гейміфікацію в освітній процес навчання, наприклад, української мови. Це дозволить не тільки підвищити інтерес учнів до предмета, а й забезпечить глибше засвоєння матеріалу, а також наблизить вивчення шкільного предмета до того, чим учні люблять займатися – гратися. У науковій розвідці ми розглянемо основи гейміфікації, проаналізуємо можливості її застосування в навчанні української мови та визначимо перспективи розвитку цього підходу в сучасній школі.

Метою статті є дослідження способів застосування гейміфікації на уроках української мови для підвищення мотивації учнів, покращення мовних і комунікативних навичок здобувачів освіти та розвитку позитивного ставлення до предмета. З-поміж завдань наукової розвідки – визначення ефективних способів інтеграції ігрових елементів в освітній процес, аналіз потенційних викликів та перспектив гейміфікації в контексті сучасної української освіти.

Аналіз актуальних досліджень та публікацій. Використання ефективних технологій в освітньому процесі – досить актуальна дидактична проблема, якій присвячено праці І. Дичківської [1], О. Пехоти [2]. До таких технологій, безперечно, належать й ігрові, які є предметом досліджень та застосувань Н. Бойко [3], І. Куліш [4] та інших педагогів і практиків. Ігрові методи навчання мають давню історію, що починається ще з античності, коли в Давній Греції процес навчання часто базувався на змаганнях, допомагаючи дітям розвивати найкращі якості. Пізніше, в епоху Відродження, такі мислителі, як Кампанелла та Рабле, сприяли поширенню ігрового навчання, де основи наук засвоювались через гру. Педагог Я. А. Коменський також підкреслював важливість перетворення шкіл на «майстерні гри», де навчання відповідало б віковим особливостям учнів. Гру як особливу форму навчання у своїх роботах рекомендували Ж.-Ж. Руссо та Ф. Фрабель [5].

Мовознавці по-різному трактують гру: її розглядають як метод, прийом або навіть як форму організації освітнього процесу. Деякі дослідники, як-от: О. Вербицький, О. Коваленко, М. Стельмахович – підкреслюють роль гри як методу навчання, тоді як інші розглядають її як засіб для формування в учнів пізнавального інтересу та активної розумової діяльності [5]. Існують також підходи до тлумачення гри як форми організації уроку, що може включати різноманітні методичні прийоми – від семінарів і квестів до колективних ігор. М. Пентилюк потрактовує гру як основний спосіб досягнення цілей навчання, тому необхідно точно знати,

які саме навички і вміння потрібно розвинути, що дитина не вміє і чого має навчитися в ході гри; гра повинна поставити дитину перед необхідністю розумового зусилля [6].

Ігрова діяльність сприяє розвитку уваги, пам'яті та інших пізнавальних функцій. Як ефективний інструмент навчання гра допомагає досягати освітніх цілей, якщо чітко визначено, які уміння слід розвивати. Важливо, щоб під час гри дитина стикалася з викликами, які стимулюють її розумову активність та вдосконалюють навички [6].

Психолінгвісти та педагоги наголошують, що ігрові технології позитивно впливають на розвиток пізнавальних процесів, зокрема пам'яті, уваги та логічного мислення, що особливо актуально при вивченні гуманітарних дисциплін. Застосування гри сприяє подоланню психологічних бар'єрів, активізує творчість і сприяє розвитку мовленнєвих навичок. Різноманітність дидактичних, розвивальних та соціалізованих ігор дозволяє використовувати їх на різних етапах уроку для досягнення навчальної мети від актуалізації знань до перевірки вивченого матеріалу.

Виклад основного матеріалу. Ігрова технологія стала інноваційним підходом у сучасній освіті, орієнтованим на підвищення мотивації учнів і поліпшення якості засвоєння знань. У педагогіці гейміфікація визначається як використання елементів гри в неігрових контекстах, де основною метою є стимулювання інтересу учнів до навчання. Цей метод включає застосування таких елементів, як бали, нагороди, рівні, системи досягнень, рейтинги і змагальні формати. Дослідження показують, що гейміфікація сприяє активній участі здобувачів освіти в навчальному процесі, розвиває навички командної роботи, творчого мислення й зосередженості на завданнях.

У контексті викладання української мови гейміфікація є ефективним інструментом, що допомагає полегшити засвоєння орфографічних і граматичних правил, розширити словниковий запас та покращити комунікативні навички. Через залучення учнів до гри формується глибше розуміння теоретичних знань, а інтерактивність дозволяє підтримувати високий рівень зацікавленості у вивченні предмета. Досвід низки шкіл і освітніх платформ свідчить про те, що гейміфіковані уроки сприяють підвищенню рівня успішності учнів, особливо тих, кому складно зосереджуватися на звичайних теоретичних заняттях. Та й не секрет, що діти віддають перевагу тим заняттям, де їм цікаво робити щось самому / самій, де вони за виконану роботу матимуть якесь заохочення.

Однією з ефективних форм гейміфікації є квести на уроках української мови. Наприклад, такий, де школярі виконують завдання, пов'язані з граматиною чи орфографією, а після проходження кожного етапу отримують підказки для наступного. Така активність навчає працювати в команді, розвиває логічне мислення та навички аналізу. Зокрема, популярними стали тематичні квести на основі літературних творів, де учні виконують завдання за мотивами прочитаних творів українських письменників, що допомагає краще запам'ятати матеріал і розвиває любов до літератури, а ще більше – демонструє, як може впливати слово на зміст тексту, на прочитання образу літературного персонажа, на формулювання думки тощо. Відомо ж, що нинішній здобувач освіти хоче розуміти, **ЯК**, **ДЕ** і **КОЛИ** він зможе застосувати те чи те правило, яке так ретельно вивчав на уроці мови, тобто нинішній учень прагне мотивованого, практичного, а не схоластичного навчання. Якраз навчальна гра в цьому плані дає широкі можливості.

Наведемо приклад одного з варіантів квесту. На платформі Всеосвіта нами було створено квест для вдосконалення української розмовної мови (<https://vseosvita.ua/webquest/play?id=23051>). Його можна застосувати як на окремому уроці української мови в старших класах, на якому учні по черзі відкриватимуть предмети, зображені на картинці, й відповідатимуть на запитання, пов'язані з правилами вживання тієї чи тієї граматичної форми слова, так і як фрагмент уроку узагальнення й систематизації знань зі слововживання. Звичайно, такого

типу завдання можна подати як тести, до чого школярі вже звикли, проте ігрові варіації переключають увагу дітей із моменту «не помилитися» на момент «граю далі», бо це ж усе-таки гра, а не перевірна чи навіть тренувальна робота!

Принагідно згадаємо нещодавно відкриту платформу ПОВІР, що спрямована на подолання освітніх утрат і розривів. Розробники цього освітнього середовища, яке, до речі, не конкурує зі школою, а допомагає їй, передбачили систему заохочувальних позицій, що, на наш погляд, розвиває в учнів зацікавленість, стимулює їхню активнішу залученість, а задіяваність дітей до роботи (це спринти й марафони з трьох предметів, з-поміж яких й українська мова) якраз і працює на знанняву й комунікативну компетенції [7]. На спринтах та марафонах (а так зветься заняття на цій платформі) діти можуть підтягнути прогалини в знаннях, визначивши їх самостійно (на спринті) або загалом за курс української мови попереднього класу (після виконання вхідного тестування на іншій платформі – Всеукраїнська школа онлайн – на десяти марафонних зустрічах).

Але повернімося до шкільних занять. Застосування гейміфікації на уроках української мови може бути реалізовано через інтеграцію в урок різних ігрових форматів, які залучають учнів до активного навчання. Наприклад, використання мобільних додатків, таких як Quizlet чи Kahoot, дозволяє створювати інтерактивні вікторини, завдяки яким школярі повторюють правописні правила, вивчають нові слова або закріплюють знання з теми, розділу чи за чверть або семестр. Крім того, багато вчителів упроваджує систему досягнень, коли учні отримують бали за виконання завдань, що мотивує до активної участі та дозволяє спостерігати власний прогрес.

Доволі зручною для організації своєрідного змагального настрою на уроці може бути платформа Classtime. Уявімо, що нам треба перевірити рівень засвоєння матеріалу, опрацьованого на уроці з будь-якої теми. Тоді на етапі перевірки вивченого вчитель може запропонувати виконання певної кількості тестів, вивівши при цьому таблицю, де відображаються результати виконання завдання кожним учнем у режимі реального часу. Що це дає? По-перше, кожен учасник такої гри-перевірки бачить свій результат у вигляді зеленої, світло-зеленої, червоної чи білої клітинки (виконано повністю, зроблено частково, виконано з помилкою чи не виконувалося). По-друге, як аудиторія, так і сам учитель бачить загальну картинку рівня знанневої чи практичної компетентності здобувачів освіти, а отже, кожен може зробити висновок про якість і швидкість виконання роботи. По-третє, учитель відзначає ті питання, на які учні в основному не відповідають, тож може зробити висновок, над чим слід додатково попрацювати чи на чому варто більше сконцентрувати увагу на наступних навчальних заняттях. Тож застосування такого варіанту ігрової технології на етапі перевірки рівня засвоєння матеріалу – це ще один підхід до впровадження гейміфікації в освітній процес.

Попри численні переваги, впровадження гейміфікації в навчання української мови стикається з певними викликами. По-перше, багато педагогів потребують додаткової підготовки для розробки ефективних гейміфікованих уроків, що вимагає часу, а також навичок володіння новими технологіями та програмами. По-друге, у багатьох школах недостатньо ресурсів для використання цифрових інструментів, що обмежує можливості впровадження гейміфікації на уроках. Важливо також врахувати, що надмірне використання ігрових елементів може відволікати учнів від основної мети уроку, тому необхідно дотримуватися балансу.

Проте подолання цих перешкод відкриває нові перспективи для покращення освітнього процесу. Гейміфікація сприяє створенню середовища, де учні можуть експериментувати, вільно виражати думки і не боятися помилок, що є важливим для навчання будь-якої мови, у тому числі й української. Крім того, використання ігрових технологій дозволяє вчителям адаптувати завдання під рівень знань учнів, створюючи індивідуальні освітні траєкторії. Тому на часі всебічні й глибокі дослідження та розробка стандартизованих методик застосування ігрових технологій в освітньому процесі різних навчальних дисциплін, що можуть зробити гейміфікацію невід’ємною частиною викладання, зокрема, й української мови в сучасній школі.

Тож, гейміфікація на уроках української мови має значний потенціал для покращення засвоєння матеріалу, підвищення мотивації учнів і створення позитивної атмосфери навчання.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Застосування гейміфікації в навчанні української мови є ефективним підходом, який позитивно впливає на мотивацію учнів, підвищує їх інтерес до предмета і сприяє кращому засвоєнню знань. Ігрові елементи, до прикладу квести, вікторини та система досягнень певного результату, допомагають учням активніше залучатися до опанування мови, розвивають комунікативні та мовленнєві навички, удосконалюють орфографічні та граматичні знання. Водночас гейміфікація дозволяє забезпечити індивідуальний підхід, оскільки кожен учень може прогресувати у власному темпі та отримувати зворотний зв'язок у реальному часі.

Але не забуваймо, що впровадження гейміфікації в українському освітньому середовищі стикається з певними викликами, зокрема з браком технічних засобів, нестачею методичних матеріалів і потребою у підвищенні кваліфікації вчителів. Для максимальної ефективності важливо вдосконалювати методичне забезпечення та надавати педагогам доступ до навчальних ресурсів і програм, які полегшують створення ігрових завдань. Важливим є також дотримання балансу між ігровими та традиційними методами, щоб гра не відволікала від основних навчальних цілей.

Отже, гейміфікація має великий потенціал у навчанні української мови, але її успішне впровадження вимагає системного підходу, ресурсів і належної підготовки педагогів. Подальші дослідження та розробка адаптованих методик сприятимуть тому, що гейміфікація стане ефективним інструментом, який відповідатиме сучасним освітнім вимогам та допоможе учням здобувати знання в цікавій і мотивувальній формі.

У майбутньому варто зосередити увагу на розробці нових інструментів і платформ для гейміфікованого навчання, які б ураховували специфіку української мови, зокрема її граматичні та лексичні особливості. Актуальними є дослідження ефективності таких інструментів у різних вікових та соціальних групах, а також вивчення впливу гейміфікації на мотивацію та залученість учнів. Важливим напрямом стане аналіз адаптації традиційних методик до сучасних умов, інтеграція гейміфікації в навчальні курси та програми, а також оцінка їхнього впливу на розвиток мовленнєвих навичок здобувачів освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дичківська І. Інноваційні педагогічні технології : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 179 с.
2. Пехота О. Освітні технології : навчально-методичний посібник. Київ: Просвіта, 256 с.
3. Бойко Н. Застосування ігрових моментів у мовленнєвому розвитку учнів на уроках української мови (тема «Дієприкметник», 7 клас). *Українська мова і література в школі*. 2011. № 7. С. 42–46.
4. Куліш І. Застосування дидактичних ігор у навчальному процесі. *Нові технології навчання : наук.-метод. зб.* Київ : НМЦ ВО 134 с.
5. Камінська Н. Ігрові моменти на уроках англійської мови. Тернопіль : Підручники й посібники, 80 с.
6. Пентиліук М.І. Словник-довідник з української лінгводидактики. Київ: Ленвіт, 2003. 148 с.
7. Освітня платформа «ПОВІР». URL: <https://povir.in.ua/-/landing/#want-to-join> (дата звернення: 10.11.2024)

УДК 378.147.091.31-059.1:[811.111+316.776]

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-211-9>

ПЕРСОНАЛІЗОВАНЕ НАВЧАННЯ ЧЕРЕЗ ІНТЕГРАЦІЮ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТУ: ПРАКТИКА УСНОЇ ТА ПИСЕМНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

PERSONALIZED LEARNING THROUGH TECHNOLOGY INTEGRATION IN EDUCATION: PRACTICE OF ORAL AND WRITTEN COMMUNICATION IN ENGLISH

Куцела М. М.,

orcid.org/0009-0002-1225-2988

*викладач кафедри іноземної філології та бізнес-комунікацій
Закладу вищої освіти "Університет Короля Данила"*

Вірстюк О. Д.,

orcid.org/0009-0004-8785-1429

*викладач кафедри іноземної філології та бізнес-комунікацій
Закладу вищої освіти "Університет Короля Данила"*

У сучасному освітньому середовищі зростає потреба в адаптації навчальних підходів до індивідуальних потреб студентів, особливо в контексті вивчення іноземних мов. Персоналізоване навчання, як концепція, стає все більш популярним у новітній педагогічній практиці, оскільки воно дозволяє враховувати унікальні характеристики та особливості кожного студента. Одним із важливих аспектів цього підходу є інтеграція технологій, що відкриває нові можливості для налаштування навчального процесу відповідно до особистих інтересів та навчальних стилів студентів. У статті досліджуються новітні підходи до впровадження персоналізованого навчання в контексті викладання англійської мови. Основна увага приділяється інтеграції сучасних технологій, які сприяють адаптації навчального процесу до потреб та інтересів студентів. З метою дослідження були проведені опитування серед студентів та викладачів, що дозволило виявити існуючі виклики та можливості, пов'язані з інноваційними освітніми методами. Результати дослідження показали, що персоналізоване навчання не лише підвищує мотивацію студентів, а й сприяє розвитку їхніх комунікаційних навичок. Також персоналізоване навчання може значно підвищити ефективність навчального процесу, зокрема у вивченні англійської мови. У статті представлені конкретні стратегії, які можуть бути використані для покращення процесу навчання, зокрема адаптивний контент і інтерактивні платформи. Ми дійшли висновку, що персоналізоване навчання через інтеграцію технологій в освіту має великий потенціал для покращення якості навчання англійської мови, що відкриває нові горизонти та можливості для студентів у їхньому навчанні та особистісному розвитку. Висновки даного дослідження мають практичне значення для викладачів та вчителів англійської мови, а також для розробників освітніх програм.

Ключові слова: персоналізоване навчання, інтеграція технологій, викладання англійської мови, інноваційні освітні методи, адаптивний контент, мотивація студентів, комунікаційні навички.

In the modern educational environment, there is a growing need to adapt educational approaches to students' individual needs, especially in the context of learning foreign languages. Personalized learning, as a concept, is becoming increasingly popular in modern pedagogical practice, as it allows taking into account each student's unique characteristics and peculiarities. One of the important aspects of this approach is the integration of technology, which opens up new opportunities for customizing the learning process according to the personal interests and learning styles of students. The article explores the latest approaches to implementing personalized learning in the context of English language teaching. The primary focus is on integrating modern technologies that facilitate adapting the learning process to students' needs and interests. To conduct the research, surveys were carried out among students and instructors, revealing existing challenges and opportunities related to innovative educational methods. The findings indicate that personalized learning enhances student motivation and promotes the development of their communication skills. Also, customized training can significantly increase the effectiveness of the educational process, in particular, in learning English. The article presents specific strategies that can be employed to improve

the learning process, including adaptive content and interactive platforms. We concluded that personalized learning through integrating technology in education has great potential to improve the quality of English language learning, opening up new opportunities for students in their learning and personal development. The conclusions drawn from the research hold practical significance for English language teachers and educational program developers.

Key words: personalized learning, technology integration, English language teaching, innovative educational methods, adaptive content, student motivation, communication skills.

Постановка проблеми. Вивчення англійської мови, як глобальної міжнародної мови, є важливим компонентом освіти в багатьох країнах. Однак традиційні методи викладання, що ґрунтуються на стандартних програмах та підходах, часто не задовольняють потреби сучасних студентів. Це, в свою чергу, підкреслює необхідність переосмислення традиційних підходів і впровадження нових, більш ефективних методів навчання [1, с. 93].

Зокрема, важливо розглянути, як персоналізоване навчання може покращити процес розвитку усної та писемної комунікації в англійській мові. Адаптивні навчальні технології, які використовуються для створення індивідуальних навчальних шляхів, дозволяють учням активно залучатися до навчання, що сприяє кращому засвоєнню мовних навичок [2, с. 25].

Крім того, персоналізоване навчання вимагає нових підходів до оцінювання знань та навичок студентів. Отже, дане дослідження не лише підкреслює важливість персоналізованого навчання у викладанні англійської мови, але й обґрунтовує необхідність подальшого вивчення та впровадження нових технологій у цей процес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження в області персоналізованого навчання показують, що технології відіграють важливу роль у цьому процесі. Наприклад, дослідження, проведене в 2022 році, підкреслює ефективність використання онлайн-платформ, таких як Duolingo та Quizlet, які дозволяють учням вивчати мову у зручному для них темпі. Ці інструменти не лише адаптують зміст навчання до індивідуальних потреб студентів, але й забезпечують миттєвий зворотний зв'язок, що є критично важливим для розвитку мовних навичок.

Крім того, у публікаціях дослідників, Сміта та Джонсона, розглядаються різні стратегії, що включають використання гейміфікації та адаптивного навчання, які сприяють більш активному залученню студентів у процес. Наприклад, Сміт відзначає, що ігрові елементи в навчанні можуть значно підвищити мотивацію студентів до вивчення англійської мови, адже вони стають більш зацікавленими у досягненні конкретних цілей у грі [3, с. 28].

Важливо зазначити, що дослідження також акцентують увагу на тому, як персоналізоване навчання може сприяти розвитку критичного мислення та навичок співпраці серед студентів. Дослідження Ліу показало, що використання проектного навчання, яке дозволяє учням працювати в групах над конкретними завданнями, веде до покращення не лише мовних навичок, але й здатності працювати в команді та вирішувати проблеми [3, с. 47].

Таким чином, аналіз останніх досліджень підтверджує актуальність теми та важливість впровадження персоналізованого підходу у навчальний процес, особливо в контексті вивчення англійської мови.

Мета дослідження. Метою даної статті є дослідження принципів персоналізованого навчання та впливу технологій на розвиток усної та писемної комунікації в англійській мові. Завдання статті включають:

- Визначення основних принципів персоналізованого навчання та їх значення в контексті вивчення англійської мови.
- Аналіз технологій, що підтримують персоналізоване навчання, з акцентом на їх використання для розвитку мовних навичок.
- Обговорення практичних прикладів впровадження персоналізованого навчання у навчальний процес.

– Висвітлення перспектив подальшого розвитку персоналізованого навчання у викладанні англійської мови.

Виклад основного матеріалу. У рамках експерименту, проведеного в одній з університетів США, група студентів, які вчилися за персоналізованою програмою, показала вищі результати в усіх аспектах вивчення англійської мови в порівнянні з групою, що навчалася за традиційними методами. Це підтверджує, що індивідуалізація навчання сприяє більш глибокому засвоєнню матеріалу. Студенти, які отримували адаптовані завдання відповідно до своїх потреб і інтересів, виявляли більшу зацікавленість у навчальному процесі та покращували свої результати на тести та іспити [3, с. 90].

Персоналізоване навчання може бути ефективно інтегроване в навчальні програми різних рівнів. Наприклад, у початкових класах учні можуть використовувати прості інтерактивні ігри для розвитку базових навичок, таких як словниковий запас і граматику, що створює позитивний досвід навчання з самого початку. Викладачі можуть адаптувати матеріали для студентів, враховуючи їхній рівень підготовки, інтереси та стилі навчання. У середніх і старших класах навчання може бути зосереджене на більш складних аспектах, таких як аналіз текстів, розуміння культурних контекстів або підготовка до міжнародних іспитів, що потребує більш глибокого розуміння мови та її використання в реальних ситуаціях [4, с. 126].

Соціальний аспект навчання також грає значну роль у процесі персоналізації. Використання групових проектів, дебатів та презентацій дозволяє студентам не лише покращувати мовні навички, але й розвивати комунікаційні вміння, необхідні для успішного спілкування в англійськомовному середовищі. Це також забезпечує можливість для студентів обмінюватися досвідом та вчитися один у одного, що підвищує їхній загальний рівень компетенції. Наприклад, участь у групових дискусіях на теми, пов'язані з їхніми спеціальностями, не лише збагачує словниковий запас, але й розвиває критичне мислення та вміння аргументувати свою точку зору.

Дослідження також вказують на важливість самооцінювання в процесі персоналізації навчання. Студенти, які мають змогу оцінювати свої досягнення та встановлювати власні цілі, часто демонструють більшу мотивацію до навчання. Це можна реалізувати через електронні портфоліо, які дозволяють студентам зберігати свої роботи, аналізувати прогрес і отримувати зворотний зв'язок від викладачів [4, с. 128].

Крім того, викладачі можуть впроваджувати персоналізовані методи оцінювання, які враховують індивідуальні особливості студентів. Наприклад, надання вибору в тому, як вони хочуть продемонструвати свої знання – через письмові роботи, усні презентації чи проекти – дозволяє учням підходити до навчання більш творчо та з натхненням.

Таким чином, впровадження персоналізованого навчання в університетському контексті не лише підвищує академічні результати студентів, але й сприяє формуванню їхніх комунікативних навичок та загальної освіченості, що є важливими для успішної кар'єри у глобалізованому світі.

Принципи персоналізованого навчання. Персоналізоване навчання в контексті вивчення англійської мови базується на кількох ключових принципах:

1. Врахування індивідуальних потреб студентів. Кожен учень має свої сильні та слабкі сторони, інтереси та стилі навчання. Вчителі можуть використовувати різноманітні діагностичні інструменти, щоб зрозуміти потреби кожного учня. Наприклад, проведення опитувань на початку курсу може допомогти викладачеві визначити, які аспекти мови потребують більшої уваги. Якщо учень виявляє труднощі з граматикою, викладач може включити додаткові заняття з цієї теми або запропонувати онлайн-ресурси, що допоможуть учневі [2, с. 51].

2. Гнучкість у навчальних матеріалах та методах. Викладачі можуть пропонувати різні типи завдань, що відповідають інтересам студентів. Наприклад, студенти, які цікавляться спортом, можуть отримати завдання з читання статей про спорт, а ті, хто цікавиться мистецтвом, можуть аналізувати твори мистецтва. Крім того, використання різних форм навчання – від традицій-

них лекцій до групових дискусій, онлайн-курсів та самостійної роботи – допомагає задовольнити різні стилі навчання.

3. Підтримка самостійності студентів. Суть персоналізованого навчання полягає у розвитку автономії студентів у навчанні. Викладач може заохочувати студентів до самостійного вивчення, надаючи їм можливість вибирати теми для дослідження. Наприклад, учні можуть самостійно вибрати тему для письмового есе або проекту, що сприяє їхньому зацікавленню і залученню до навчання

4. Використання зворотного зв'язку. Своєчасний і конструктивний зворотний зв'язок є критично важливим для успішності навчання. У контексті вивчення англійської мови зворотний зв'язок може бути реалізований через різні формати:

5. Усні коментарі: Після виступів студентів у класі або під час дискусій викладач може надавати зворотний зв'язок про вимову, використання граматичних структур та загальну ясність висловлювань. Наприклад, якщо студент під час презентації зробив помилку в граматиці, викладач може запитати: «Чи може хтось допомогти виправити цю конструкцію?» Це не тільки надає учневі можливість виправити помилку, а й залучає всю групу в процес навчання.

6. Письмовий зворотний зв'язок: При оцінці письмових робіт, таких як есе або аналітичні звіти, викладач може використовувати систему коментарів, що надає учневі конкретні поради. Наприклад, замість загального коментаря «Це не зовсім правильно», викладач може написати: «Спробуйте переформулювати це речення, щоб зробити його більш чітким. Наприклад, замініть 'good' на 'excellent', щоб підкреслити вашу думку» [5, с. 22].

7. Само- і взаємооцінювання: Учні можуть отримати завдання оцінити свої роботи або роботи однокласників за заздалегідь визначеними критеріями. Це може допомогти їм усвідомити свої сильні та слабкі сторони. Наприклад, під час групових проектів студенти можуть заповнити анкети, оцінюючи вклад кожного учасника в загальний успіх проекту, що спонукає до критичного мислення та самоаналізу.

8. Технологічна підтримка навчання. Інтеграція технологій у персоналізоване навчання є ключовим елементом, оскільки вона дозволяє створити більш адаптивне та інтерактивне середовище навчання:

9. Адаптивні платформи: Використання платформ, які забезпечують адаптивне навчання, є важливим аспектом. Наприклад, програми, такі як Duolingo або Rosetta Stone, використовують алгоритми для налаштування курсу відповідно до рівня учня. Ці платформи пропонують вправи, які базуються на попередньому виконанні учня, підвищуючи складність завдань лише тоді, коли учень продемонструє впевненість у певних навичках.

10. Інтерактивні інструменти: Викладачі можуть використовувати інструменти, такі як Kahoot! або Quizlet, для створення інтерактивних тестів та ігор, що робить процес навчання більш захоплюючим. Наприклад, учні можуть грати в ігри на повторення лексики чи граматики, змагаючись один з одним, що підвищує їхню мотивацію та залученість [6, с. 80].

11. Віртуальні класи та онлайн-ресурси: Використання онлайн-курсів, вебінарів та віртуальних класів дозволяє учням отримувати знання з усього світу. Платформи, як EdX і Coursera, пропонують курси з вивчення англійської мови, які включають відеолекції, обговорення у форумах та групові проекти, що заохочують співпрацю між учнями з різних країн.

12. Застосунки для вивчення мови: Додатки, такі як Tandem або HelloTalk, дають можливість учням спілкуватися з носіями мови. Ці платформи дозволяють учням практикувати англійську, обмінюючись повідомленнями або відео-дзвінками, що сприяє розвитку усних навичок та міжкультурної комунікації.

13. Міжкультурна компетенція. Вивчення англійської мови вимагає врахування культурних аспектів, що пов'язані з мовою, оскільки мова і культура взаємопов'язані. Персоналізоване навчання може включати дослідження культурних традицій англомовних країн через інтерактивні проекти:

14. Кроскультурні проекти: Учні можуть брати участь у проектах, які досліджують культуру англомовних країн. Наприклад, вони можуть створити мультимедійні презентації про традиційні свята, гастрономію, музику або літературу, що заохочує їх досліджувати різні культурні контексти та розвивати критичне мислення [6, с. 84].

15. Обговорення культурних відмінностей: Під час уроків викладачі можуть організувати обговорення на теми, що стосуються культурних відмінностей. Наприклад, обговорення стосунків між людьми в різних культурах може допомогти студентам усвідомити, як культурні традиції впливають на стиль спілкування. Це може включати аналіз фільмів або книг, які відображають культурні особливості англомовних країн.

16. Інтерв'ю з носіями мови: Учні можуть проводити інтерв'ю з носіями англійської мови або іноземними студентами, що навчаються в їхній країні. Це може бути дуже цінним досвідом, оскільки дозволяє учням отримати безпосереднє уявлення про життя та культуру носіїв мови.

17. Віртуальні обміни: Використання технологій для організації віртуальних обмінів між учнями з різних країн дозволяє їм спілкуватися англійською мовою, вивчаючи культурні особливості один одного. Такі проекти можуть бути реалізовані через платформу eTwinning, яка сприяє міжнародній співпраці між школами [7, с. 285].

Технології, що підтримують персоналізоване навчання. Сучасні технології відіграють ключову роль у впровадженні персоналізованого навчання в процес вивчення англійської мови. Зокрема, платформи для онлайн-навчання, мобільні додатки, віртуальні класи та вебінари, гейміфікація, адаптивні технології та соціальні мережі надають нові можливості для студентів і викладачів.

Онлайн-платформи, такі як Coursera, EdX та Udemy, пропонують широкий вибір курсів з англійської мови, що дозволяє учням проходити їх у зручний для себе час. Це надає можливість вибирати теми, які їх цікавлять, та вивчати їх у власному темпі. Багато з цих платформ також надають сертифікати про завершення курсів, що може бути корисним для студентів у їхній кар'єрі.

Мобільні додатки, такі як Babbel, Rosetta Stone та Memrise, забезпечують інтерактивні уроки, які адаптуються до рівня знань учня. Вони пропонують різноманітні вправи, що дозволяють учням практикуватися у читанні, письмі, слуханні та говорінні. Завдяки ігровим елементам, ці додатки роблять навчання більш привабливим і мотивуючим [8, с. 111].

Віртуальні класи, які проводяться через сервіси на кшталт Zoom, Microsoft Teams та Google Meet, роблять навчання доступним для студентів у будь-якому місці, що особливо важливо для тих, хто має обмежений доступ до традиційної освіти. Віртуальні платформи надають можливість для запису занять, дозволяючи учням переглядати матеріали знову та повторно, якщо це необхідно.

Гейміфікація, яка включає ігрові елементи в навчальний процес, може суттєво підвищити мотивацію студентів. Викладачі можуть використовувати платформи, як Kahoot! або Quizizz, для створення інтерактивних тестів та вікторин, що дозволяють учням змагатися між собою. Це також сприяє розвитку командної роботи, оскільки учні можуть працювати в групах для досягнення спільних цілей [9, с. 28].

Адаптивні технології, такі як DreamBox та Smart Sparrow, автоматично налаштовують зміст навчання відповідно до прогресу учня, допомагаючи викладачам пропонувати персоналізовані завдання, що відповідають потребам кожного студента. Це дозволяє виявляти слабкі місця учня і пропонувати додаткові ресурси для їх подолання, підвищуючи ефективність навчання.

Також важливими є платформи для створення контенту, як Canva або Adobe Spark, які дозволяють учням створювати власні навчальні матеріали, презентації та проекти. Це не лише розвиває їх креативність, але й допомагає краще засвоювати інформацію через активну участь у

навчальному процесі. Учні можуть використовувати ці платформи для підготовки до усних та письмових виступів [10, с. 116].

Останнім, але не менш важливим аспектом є використання соціальних мереж та онлайн-спільнот, які дозволяють учням взаємодіяти з однокурсниками та викладачами, обмінюючись досвідом і ресурсами. Це сприяє створенню підтримуючої навчальної спільноти, що важливо для розвитку комунікаційних навичок і міжкультурної компетентності.

Таким чином, технології стають невід'ємною частиною персоналізованого навчання, що сприяє розвитку усної та писемної комунікації в англійській мові, роблячи процес навчання більш інтерактивним і ефективним. Впровадження цих технологій не лише підвищує мотивацію студентів, але й дозволяє викладачам створювати більш гнучкі та адаптивні навчальні програми, які відповідають потребам сучасних студентів.

Висновки. На основі проведеного дослідження можна зробити кілька важливих висновків. По-перше, персоналізоване навчання є ефективним підходом у викладанні англійської мови, оскільки воно враховує індивідуальні особливості студентів та сприяє активному залученню у навчальний процес. Інтеграція технологій у цей процес відкриває нові можливості для створення індивідуальних навчальних маршрутів, що відповідатимуть потребам кожного студента.

По-друге, важливість адаптації навчальних підходів до сучасних вимог підкреслює необхідність постійного професійного розвитку викладачів. Вчителі повинні бути готовими впроваджувати нові технології та методики у свою практику, щоб забезпечити ефективне навчання студентів.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі включають вивчення впливу персоналізованого навчання на різні аспекти розвитку мовних навичок, а також аналіз ефективності нових технологій та методик у навчанні англійської мови. Це дозволить розробити ще більш адаптивні та ефективні підходи до навчання, що відповідатимуть сучасним вимогам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гончар С. В. Роль педагогічних технологій в процесі формування комунікативних навичок у студентів. *Педагогічні науки: теорія та практика*. 2022. № 4 (62). С. 89–102.
2. Іваненко М. В. Адаптація освітнього процесу під виклики ХХІ століття. *Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка*. 2019. № 1 (29). С. 17–27.
3. Harmer J. *The Practice of English Language Teaching*. 5th ed. Longman, 2015. 446 p.
4. Василенко О. М. Інноваційні підходи до персоналізованого навчання у викладанні іноземних мов. *Освітологічний дискурс*. 2021. № 2 (35). С. 123–134.
5. Шевченко Л. П. Сучасні тенденції розвитку інтерактивних методів навчання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2020. № 3 (48). С. 45–55.
6. Марченко І. О. Застосування інтерактивних платформ для навчання англійської мови. *Педагогіка і психологія*. 2023. № 2 (55). С. 109–120.
7. Brown H. D. *Principles of Language Learning and Teaching*. 7th ed. Pearson, 2020. 448 p.
8. Dörnyei Z. *Motivational Strategies in the Language Classroom*. Cambridge University Press, 2021. 232 p.
9. Garrett N. Technology in the Service of Language Learning: Trends and Issues. *The Modern Language Journal*. 2019. Vol. 103, № S1. P. 77–89. <https://doi.org/10.1111/modl.12549>.
10. Hall G., Cook G. Own-language use in language teaching and learning. *Language Teaching*. 2017. Vol. 45, № 3. P. 271–308. <https://doi.org/10.1017/S0261444812000067>.
11. Johnson A., Golonka E. The Role of Adaptive Learning Systems in Language Education. *Language Learning & Technology*. 2021. Vol. 25, № 3. P. 25–41. <https://doi.org/10.1177/1741143213494588>.
12. Куцева М. Gamification in English Language Learning: Tools and Techniques. *SCIENTIA: Збірник наукових праць*. 2024. С. 25–29. URL: <https://previous.scientia.report/index.php/archive/issue/view/07.06.2024>.

UDC 811.161.2'373

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-211-10>

NON-EQUIVALENT VOCABULARY AS A TRANSLATION PROBLEM

БЕЗЕКВІВАЛЕНТНА ЛЕКСИКА ЯК ПЕРЕКЛАДАЦЬКА ПРОБЛЕМА

Leleka T. O.,

orcid.org/0000-0002-6134-4435

PhD in Philology, Associate Professor,

Senior Lecturer at the Department of Translation,

Applied and General Linguistics

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

The article is devoted to the research of the regularities of transferring non-equivalent vocabulary when translating from English into Ukrainian. Such vocabulary is one of the most difficult problems in translation, as there is no single strategy for transferring it to the target language. Everything related to the national peculiarities of the country does not have a full equivalent in another language. The hypothesis of the study is that when transferring culture-bearing information about England from English, a number of translation difficulties arise, which are eliminated with the help of certain translation tools, namely with the use of such a technique as transcription. The aim of the research is to study the peculiarities of preserving culture-bearing information in tourist texts about England when translating from English into Ukrainian. The non-equivalent vocabulary in the reviewed works includes proper names, systems of measures of another culture, monetary units, and names of holidays, toponyms and designation of phenomena first encountered in the language space of another culture.

The work clearly shows that the problem of translating non-equivalent vocabulary is a global one, as peoples exchange cultures and their own achievements on a daily basis. However, each culture has its own characteristics, something that it differs from another.

Speaking about the transformations used when translation of the non-equivalent vocabulary we can emphasize: transliteration; transcription; calquing; semi-calquing; assimilation; contextual translation; hyponymic translation.

The non-equivalent vocabulary exists in all the languages. In order to make a correct translation, it is necessary to check whether the concept denoted by a foreign word exists in the target language; analyse the meaning of this concept; choose a translation method from the existing ones that will reproduce this concept more fully and accurately; correctly convey not only the form of the word, but also its meaning, preserving the national specificity.

Key words: non-equivalent vocabulary target language, translation strategy, transliteration, transcription, calquing, semi-calquing, assimilation, contextual translation, hyponymic translation.

Стаття присвячена дослідженню закономірностей передачі безеквівалентної лексики при перекладі з англійської мови українською. Зазначена лексика є однією з найскладніших проблем у перекладі, оскільки не існує єдиної стратегії її передачі іншою мовою. Усе, що пов'язано з національними особливостями країни, не має в іншій мові повного еквіваленту. Гіпотеза дослідження полягає в тому, що при передачі культурологічної інформації про іноземну країну виникає безліч перекладацьких труднощів, які усуваються за допомогою певних перекладацьких засобів, а саме за допомогою такого прийому, як транскрипція. Метою дослідження є вивчення особливостей збереження культурологічної інформації в туристичних текстах про Великобританію при перекладі з англійської мови українською. До безеквівалентної лексики в розглянутих працях належать власні назви, системи мір іншої культури, грошові одиниці, назви свят, топоніми та позначення явищ, що вперше зустрічаються в мовному просторі іншої культури.

Робота наочно демонструє, що проблема перекладу безеквівалентної лексики є глобальною, оскільки народи щодня обмінюються культурами та власними досягненнями. Проте кожна культура має свої особливості, те, чим вона відрізняється від іншої.

Говорячи про трансформації, які використовуються при перекладі безеквівалентної лексики, можна виділити: транслітерацію; транскрипцію; калькування; напівкалька; асиміляцію; семантичні неологізми; переклад за аналогією; контекстуальний переклад; гіпонімічний переклад.

Безеквівалентна лексика існує в усіх мовах. Для того, щоб зробити правильний переклад, необхідно перевірити, чи існує поняття, позначене іноземним словом, у мові перекладу; проаналізувати значення цього поняття; вибрати такий спосіб перекладу з існуючих, який найбільш повно і точно відтворить це поняття; правильно передати не тільки форму слова, але також його колорит і національну специфіку.

Ключові слова: безеквівалентна лексика, мова перекладу, перекладацька стратегія, транслітерація, транскрипція, калькування, напівкалька, асиміляція, контекстуальний переклад, гіпонімічний переклад.

Statement and substantiation of the problem relevance. The translation of the communicative units expressing seemingly general cultural provisions, as in the case of the most non-equivalent vocabulary, often causes many difficulties for the translator, especially in the absence of some background knowledge. The main difficulty in translation is to identify the specific national-cultural components and, consequently, to transform them into an adequate word form [1, p. 244].

In order to fulfill this task, the translator must, first of all, analyse the conceptual content of the original language unit and all its possible variants in the target language in the light of the context of the given cultural language pair taking into account language and cultural communicative characteristics. Absolutely all the communicative language units interact and intersect with the components of the general system of the knowledge about the world with the background knowledge [2, p. 98]. Due to the fact that the meaning of the communicative unit conveyed by the language means is mostly explicit, the greatest difficulty for a professional translator is to identify the necessary background knowledge reflecting the national and cultural-historical exclusivity of this unit.

Analysis of recent research and publications. In the linguistics and translation studies, non-equivalent vocabulary is the words and expressions denoting the national-cultural objects, as well as stable expressions containing such words.

The works on translation theory distinguish two main translation positions related to the peculiarities of transferring the cultural specificity of the source text in translation: orientation towards the transferring culture [3, p. 470] and to the original text [1; 4].

The concept of non-equivalent vocabulary have been worked out by such linguists as O. Bohai-chuk, L. Bronska, O. Voloshyna, O. Hasiuk, A. Kaplenko, V. Karaban, H. Miram, R. Izomovich, K. Mizin, C. Robinson, L. Venuti, M. Zitouni and others. They outline in detail both the theoretical and practical basis for the translation of non-equivalent vocabulary. In addition, their works fully and accurately classify the types of equivalent vocabulary and the ways of its translation.

Some linguists support the socio-cultural determination in choosing between the translation strategies of domestication and foreignisation where the domestication of translated texts is typical for English-speaking culture [2]. Some researcher, on the contrary, are the supporters of translation foreignisation and, in turn, advocate the tolerance towards the values of the original culture [4, p. 48].

It is worth noting that the problem described above has two alternative solutions: the translator should choose either the strategy of foreignisation or adhere to domestication in order to transfer substantive-factual and substantive-conceptual information from the original text. Considering translation as a driving force of acculturation [3, p. 474], some linguists put into the concepts of domestication and foreignisation, first of all, as an ethical assessment in relation to the foreign text and the culture of the target language [3, p. 475].

The present work focuses on the peculiarities of translating non-equivalent vocabulary from English into Ukrainian which is relevant in the situation of the world globalization. First of all, the issue of the definition of such lexicon is investigated, after which the subject and temporal classification of such vocabulary are proposed. Under the main feature of the non-equivalent lexicon is understood the colouring, the transfer of which is the main problem, in connection with which there is an opinion about the belonging of such lexical material as a special one.

The purpose of the article. The purpose of the article is to characterise the main translation techniques in the translation of non-equivalent vocabulary.

The goal is to achieve the following objectives:

- to classify non-equivalent vocabulary;
- to identify the translation transformations in the transmission of non-equivalent vocabulary;
- to show the main difficulties in translating this vocabulary.

The main material of the study. The non-equivalent vocabulary is close to the terms and proper names in their properties and functions. The researchers of culturally labelled units repeatedly note that the boundary between the terms and non-equivalent vocabulary is very conditional and very mobile. In some cases it is quite difficult to distinguish such vocabulary from the terms. However, there are signs by which it is quite possible to differentiate such words [1, p. 246].

It is worth noting that non-equivalent vocabulary is a part of the source text, and thus its transfer into the translation text is one of the conditions of translation adequacy. As a result, the question is not whether a reality can or cannot be translated, but how it should be translated [4, p. 46].

In our opinion, the most complete definition of non-equivalent vocabulary is the words and word combinations naming the objects characteristic of the life (culture, social and historical development) of one nation and alien to another, being carriers of the national and historical colouring [3, p. 471]. They, as a rule, do not have exact correspondences or equivalents in other languages, and, therefore, cannot be translated on a general basis, requiring a special approach [1, p. 245]. This definition is given according to the concept of non-equivalent vocabulary translation, so it is of great interest to us. In the process of translation, not only languages, but even texts, cultures and situations are opposed to each other [3, p. 246].

The researchers understand the concept of domestication as the orientation of the translation text towards the dominant values of the host culture [3; 4], and by forenisation – a conscious disregard of the language and cultural norms of the target language [4] in order to give the translation of the connotation of foreignness and distance from its reader. Consequently, the translation domestication aims to give the primacy to the transmission in the translated text of axiological information about the socio-cultural space of the source language, while forenisation aims to reflect the aesthetics of the original as a translation dominant [1].

To put it in other words, the differences presented can be described as follows: if the reader is transposed into the space of the original text, we talk about forenisation; if the text is adjusted to the reader, we talk about domestication [5, p. 45].

As a linguistic phenomenon, such vocabulary belongs to the category of non-equivalent one. It is a part of background knowledge and is of considerable interest in the study of the interaction between language and culture. The specialists pay more and more attention to the social side of language, which directly reflects its interaction with the life activity of the people speaking it [4, p. 49].

The main problem faced by the translator when transferring the non-equivalent vocabulary expressed in the source text is the mismatch of the range of meanings inherent in the units of the source language and the target language. All the types of the semantic correspondences between lexical units of two items can be reduced to such groups: full compliance, partial compliance, no correspondence [5, p. 53].

Before proceeding directly to translation, it is necessary to comprehend the unfamiliar words in the original, their place in the context [1, p. 477].

International non-equivalent vocabulary does not need comprehension either, as the reader has already formed a certain idea about them and national reference due to their prevalence. All the unfamiliar words require the introduction of means of comprehension [4, p. 50].

There are two main difficulties in transferring non-equivalent vocabulary in translation: the absence of a correspondence (equivalent, analogue) in the target language due to the absence of the object (referent) denoted by the reality in the native speakers of this language and the need, along with the

subject meaning (semantics) of the word, to convey the colour (connotation) – its national and historical colouring [1, p. 247].

However, some words have the single correspondences in the target language (*House of Commons* – *Палата громад*). It means that in most cases a given unit of the source language is translated by the same unit of the target language [2]. There are practically no difficulties in translating such lexical material that has the single correspondences.

It seems possible to reduce the methods of transferring non-equivalent vocabulary in translation to two main ones: transcription and direct translation [2].

Transcription implies the introduction of the corresponding non-equivalent vocabulary into the translation text by the graphic means with maximum approximation of its phonetic essence to the original. The use of transcription in the transfer of non-equivalent vocabulary is due to the fact that in transcribing the translator manages to convey both the semantic content and the colour of the non-equivalent vocabulary. For example, *puzzle* – *пазл*.

Direct translation involves the several ways of dealing with the problem of realisation [1, p. 249]:

– calquing and semi-calquing (partial borrowing): *Easter Bunny* – *Великодній кролик*;

– replacement by the realisation of the target language: *a bank teller* – *касір банку*;

– adaptation with giving it the appearance of a native word on the material of a foreign language: *juicer* – *соковижмалка*.

Obviously, the ways of translation are not limited to such as descriptive translation, the translation with commentary are also possible. The translator must adequately assess the situation in which he has to translate and choose the most appropriate way to convey the reality.

It is not uncommon to encounter so-called socio-cultural vocabulary or the words which meanings are so capacious that they cannot be contained in a dictionary entry. Often these words convey social, cultural, or other information that may be characteristic only of a certain society. There are a large number of such words, because every country and social group has its own national, cultural peculiarities, history and customs, social and political system, often so far from our ideas that they seem something unimaginably wild and unacceptable at first glance [2].

These concepts, from the linguistic point of view, are the objects and phenomena that are specific to a certain social group, which are not characteristic and have no equivalents in other languages. They include political terms, geographical names, job titles, currency and measures, names of dishes/dances/clothes and many others.

The difficulty in translating such words is that it is not enough to translate them – you need to convey their national or ethnographic colouring [1, p. 249].

Since one of the most common ways of replenishing the language is borrowing, the most common way of translating such vocabulary is transliteration or transcribing. For example, the English political parties *tory* and *whigs* have the appropriate names *торі*, *вігі*.

The same method is used to translate such titles as *solicitor* and *barrister* – *соліситор*, *баристер*. However, along with these translation equivalents in the Ukrainian language there is also a more familiar variant – *адвокат*. In such cases, the method of translation is chosen depending on the context and the significance of the concept. For example, if it is a text about the judicial system of Great Britain, it is desirable not only to translate these concepts, but also to give their definitions (*solicitor* – a lawyer who gives advice to the client, prepares cases for the barrister and acts only in lower courts; *barrister* – a lawyer who has the right to act in higher courts). For example, the English word *lobby* can be rendered not only by transliteration of *лоббі*, but also descriptively, as *тиск на членів англійського парламенту в кулуарах парламенту*; *wail* – *автомобіль з високими динамічними якостями*.

The example of the equal existence of two equivalents: in English the word *district*. It corresponds to the familiar to English speakers *district* and the transliterated as *округ*.

Transliteration is the best way of translation when there is a need to convey the national or ethnographic colouring. However, one should be careful about using a single transliteration without supporting it with a description – the reader's background knowledge is not as extensive to decipher cultural information [4, p. 50].

Another way of translating national concepts is calquing. This is also quite a successful method, as the words created by calquing are both understandable to the native speaker without additional descriptions and, at the same time, retain ethnographic colouring. For example, the concept of *span-glish*. Thus, the UK title *Chancellor of the Exchequer* is in some cases better translated as *Minister of Finance*, as well as the official title *Her Majesty's Principal Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs* – *Minister for Foreign and Commonwealth Affairs*.

Calquing can be used when translating complex words or phrases. It can be in the combination with the correspondences, transformations or transcoding: *petrodollars* – *нафтодолари*, *slag yard* – *шлаковий двір*.

Calquing is often used to translate geographical names: *New South Wales* – *Новий Південний Уельс*, *St. Lawrence River* – *річка Св. Лаврентія*.

Most often the contextual substitution is used when translating measures and currencies. That is, if the original text speaks of feet and inches, the translation will be *metres* and *centimetres* – *метри*, *сантиметри*.

Somewhat similar to this method is the use of a broader or narrower concept for translation. This method includes the translation of *barrister* and *solicitor* as *адвокат*. It is important not to forget that the last two methods of translation often erase the stylistic colouring of the concepts.

Obviously, there are no strict rules for choosing the translation of socio-cultural information. When translating the cultural phenomena, it is necessary to take into account many factors, but the main thing is to determine the significance of the national colouring of the concept for the target text, and then choose the method of translation into the target language [2].

There are the examples:

- a) proper names (transliterations and hyphenates such a designation)
- b) toponyms (place names of streets, lakes, rivers, etc.)

Just north is Meadow Lake, south is Queens Boulevard. And we're in the middle. 108th Street is our central thoroughfare – *На північ від нас – озеро Мідоу, на південь – бульвар Квінз. А ми посередині. 108-а вулиця – наша центральна магістраль*.

- c) denoting a phenomenon encountered for the first time in English-speaking space:

Buy [...] two countenances. – *'Who is it: a countenance? – The hell he knows. Yeah it's got a label on it: glee* – *отримайте [...] два подарунки. – А що це за подарунки? – А чорт його знає. Так, на ньому є етикетка: Свято*.

The process of preserving the national identity of the original, which implies functionally correct perception and transmission of the whole combination of elements – is a task extremely difficult in terms of both its practical solution and theoretical analysis [1, p. 249].

Non-equivalent vocabulary is an object or thing that materially exists or existed. According to the definitions described in dictionaries, the material cultural objects can be considered as non-equivalent. In translation studies and the science of language, the words and expressions denoting these objects, as well as stable expressions containing such words, are translated in different ways.

Two distinctive features of such vocabulary are usually determined, namely the nature of its content (revealing the connection of the denoted object with a particular country, nation, social community) and its belonging to a certain period of time. On the basis of these distinctive features, scientists have proposed the subject, temporal and local classification of non-equivalent vocabulary. It includes:

- 1) geographical names, for example, names of objects of physical geography; names of objects related to human activity; and names of endemics.

2) ethnographic realities include concepts belonging to the everyday life and culture of the people, namely the following realities: household; labour; names of concepts of art and culture; ethnic concepts; and measures and money.

3) socio-political realities, which include notions related to administrative-territorial structure; designations of bearers and authorities; names of military; names of organisations, ranks, titles, estates, castes [5].

The temporal division of non-equivalent vocabulary includes:

1) contemporary phenomena, which are used by some language group and denote concepts existing at a given time.

2) historical concepts, which reflect concepts characteristic of the past of a particular social group [4].

In the field of one single language, one should take into account one's own and foreign national phenomena, which, in their turn, are subdivided into national (familiar to all the inhabitants of the state, and to the whole nation), local (belonging to the nation with one dialect or dialect), and microlocal (characteristic of a certain area) [1, p. 250].

When considering such vocabulary from the perspective of two languages, they can be divided into external words that are alien to the pair and ones that are alien to one language and native to the other.

In the process of considering several languages, regional and international peculiarities, which are present in the lexicon of many languages and have entered their vocabulary but retained their original colouring, are also distinguished [5, p. 54].

So, we can conclude that the main feature of the non-equivalent vocabulary is its colouring. It is the transfer of colouring in the process of translating a text from one language into another that is the main problem of the translator when working with it. However, it should be noted that some non-equivalent words have only single correspondences in the target language. A single correspondence means that in most cases a given unit of the source language will be translated by the same unit of the target language. There are practically no difficulties in the process of translating such words that have singular correspondences.

The possibilities of translating non-equivalent vocabulary actually encountered in translations can be reduced to the following main cases:

1) transcription or transliteration (*St. James's Street* – *СентДжеймс-стріт*, *Daimler Saloon* – *Даймлер-салон*),

2) creation of a new (or complex) word on the basis of elements already existing in the language, similar translation, clarified in the contextual conditions (*to dog-sit*, або *get-rich-quick* – *створений для швидкого отримання прибутку*),

3) hyponymic translation (*diner* – *забігайлівка* – *невелике кафе без зручностей*).

Preserving and conveying the national connotation can be considered as one of the most important tasks set before the translator. It is the problem that the translator is often faced with. The national connotation of the word which it acquires due to the fact that its referent, the object it denotes, belongs to a given people, a certain country or region, a particular historical epoch, due to the fact that it, this referent, is characteristic of the culture, everyday life, tradition, in a word, of the peculiarities of reality in a given country or region, in a given historical epoch, in contrast to other countries, peoples and epochs.

The colouring inherent in the majority of non-equivalent vocabulary is a feature that allows to distinguish this word from the whole mass of language units. Therefore, when translating such vocabulary, the translator should first of all take into account the specific features of these words, the nature of which determines the choice of the translation technique.

The techniques presented below also illustrate the additional three ways of transferring non-equivalent vocabulary into the target language despite the fact that they are not non-equivalent vocabulary translation techniques:

- 1) replacing a source language word with a target language word (*rip off artist* – *майстер на всі руки*);
- 2) transfer of the vocabulary alien to the source language and the target language (*ombudsman* – *омбудсмен*);
- 3) omission of the word.

It follows that the choice of a certain technique when translating the non-equivalent directly depends on the task set before the translator: whether the colouring of the linguistic unit should be preserved with possible damage to the semantics or whether it is worthwhile to convey the meaning of the non-equivalent vocabulary (if it is not known), but without losing the colouring.

It is also extremely important for the translator to resolve the dilemma and prioritise a certain style of work, in which he is obliged to either show specificity and fall into exoticism, or preserve the familiarity and lose specificity, replacing it with the specificity of one of the styles of the language into which the translation is made [5, p. 57].

Conclusions and prospects for further researches of directions. The problem of translating non-equivalent vocabulary is now a global one, as peoples exchange cultures and languages every day.

When translating non-equivalent vocabulary, the domestication strategy is used more often than the fornication. The method of domestication allows the translator to compare the original concepts of words. The strategy of fornication has the opposite goal – to preserve originality in the cultural connotations of the source culture.

Given the fact that new lexical items appear every day, there is a need to create new, more modern approaches to the translation and adaptation of this vocabulary into other languages. This is not an easy process, and therefore it requires further research and development.

BIBLIOGRAPHY:

1. Robinson C. J., Altarriba J. Culture and Language Processing. The Routledge Handbook of Language and Culture (Sharifian, F. (Ed.)), 2015. 240–252.
2. Izomovich R. Z., Fazliddinova U. D. Influence of orthography in teaching English and second language acquisition. *Thematics Journal of Applied Sciences*, 2022. 6(1). URL: <https://thematicsjournals.in/index.php/tjas/article/view/988>
3. Venuti L. Translation, community, utopia. *The Translation Studies Reader* / Ed. by Lawrence Venuti. Taylor & Francis, 2004. 468–488.
4. Zitouni M., Alzahrani A., Al Kous N., Almutlaq S., Abdul-Ghafour A.-Q., Zemni B. The Translation of Selected Cultural Items in Al-Nawawi's Forty Hadiths: A Descriptive and Analytical Study. *Journal of Intercultural Communication*, 2022. 22(3). P. 43–53.
5. Mizin K., Petrov O. Emotional state GEMÜTLICHKEIT in cross-cultural perspective: Corpus-based approach. *Studies about Languages / Kalby studijos*, 2021. 38. P. 43–60.

УДК 811.111'42'373:008

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-211-11>**ЛІНГВОКУЛЬТУРНА ІНФОРМАЦІЯ В АНГЛІЙСЬКИХ
ФРАЗЕОЛОГІЗМАХ ІЗ КОНЦЕПТАМИ HEART І MIND****LINGUACULTURAL INFORMATION IN ENGLISH IDIOMS
WITH CONCEPTS “HEART” AND “MIND”****Лещенко Г. А.,***orcid.org/0000-0003-3960-5819**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної філології та перекладу
Національного університету «Запорізька політехніка»***Мегрелішвілі М. О.,***orcid.org/0000-0002-5464-3285**кандидат філософських наук, доцент,
студентка групи ГФ-313м
Національного університету «Запорізька політехніка»*

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю адекватного розуміння англійської мови, яка домінує у сучасному суспільстві. Культурний контекст, що проявляється в ідіомах, вимагає від іноземця знання англійського національного характеру, який в останні десятиліття зазнав деяких змін.

Мета статті – з'ясувати які риси англійського національного характеру проявляються у фразеологізмах з концептами Heart і Mind.

Серед англійських ідіом із зазначеними концептами, для аналізу були обрані ті, що стосувалися прояву певних рис англійського національного характеру, а також ті, які є його протилежністю. При цьому зверталася увага на етимологію і на внутрішню форму фразеологізму, а також на безеквівалентні або частково еквівалентні фразеологізми.

Обґрунтовано, що ідіоми з концептами Heart і Mind відображають майже весь спектр рис англійського національного характеру, а саме: індивідуалізм і охорону власної приватності, емпіризм, гречність, гумор, песимізм, поміркованість, стриманість, стоїцизм і, водночас, певну емоційність, сміливість. Ідіоми з концептами Heart і Mind можуть репрезентувати також нетипові риси англійського характеру: слабкодухність або боягузтво, щирість. Певні ідіоми з компонентом Heart є універсальними, можуть характеризувати представників різних націй в незначній кількості або презентувати типову звичку для представників християнського світу.

З'ясовано, що більшість розглянутих ідіом мають українські еквіваленти. У ідіомах з компонентом Heart еквівалентність в українській мові забезпечується, в основному, лексемами «серце» і «душа» (на що українські дослідники звертали увагу і раніше). У ідіомах з компонентом Mind, для передачі близького значення в українській мові задіяні лексеми – «розум», «думка», «голова», «дух», «душа», «серце».

Ключові слова: лінгвокультурна інформація, англійський національний характер, ідіома, концепт.

The topicality of the research was determined by the need for an adequate understanding of the English dominating in the contemporary society. The cultural context that manifests itself in idioms requires a foreigner knowing the English national character which has changed slightly in recent decades.

The objective of the article is to find out what features of the English national character are manifested in idioms with the concepts Heart and Mind.

The English idioms to be analysed were chosen taking account certain features of the English national character, as well as the opposite. Special attention was paid to the etymology and the internal form of the idiom, as well as non-equivalent idioms or partially equivalent ones.

It has been substantiated that idioms with the concepts Heart and Mind reflect almost the whole range of features of the English national character, namely: individualism and protection of personal privacy, empiricism, courtesy, humour, pessimism, moderation, restraint, stoicism and, at the same time, a certain emotionality and

courage. Idioms with the concepts Heart and Mind can also represent atypical features of the English national character: faintheartedness or cowardice, sincerity. Certain idioms with the component Heart are universal, they can characterise representatives of different nations in a limited number or present a typical habit of the Christians.

It has been found that most of the considered idioms have Ukrainian equivalents. In idioms with the component Heart, the equivalence in Ukrainian is provided mainly by the lexemes “heart” and “soul” (Ukrainian researchers have paid attention to this earlier). In idioms with the component Mind, in order to convey a close meaning in Ukrainian, lexemes such as “mind”, “thought”, “head”, “spirit”, “soul”, “heart” are used.

Key words: linguacultural information, English national character, idiom, concept.

Постановка проблеми. У сучасному відкритому глобалізованому світі англійська мова є одним із найважливіших інструментів, за допомогою яких відбувається міжкультурна комунікація. Її домінування, як мови науки та інформаційних технологій, міжнародної торгівлі, сфери розваг, вочевидь, буде посилюватись і в майбутньому. Адекватне розуміння наукових доробок (особливо соціогуманітарних наук), повідомлень у масмедіа, художніх текстів, діалогу між людьми у соціальних мережах неможливе поза культурним контекстом. Англійська мова вирізняється величезною кількістю ідіоматичних висловів, в яких і проявляються національно-культурні особливості, те, що самі англійці називають «англійськістю» (Englishness).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню особливостей англійського національного характеру приділяють значну увагу сучасні зарубіжні науковці, журналісти, письменники, серед яких, зокрема, Д. Бойл [1], Е. Майл і Д. Мілстед [2], Дж. Паксман [3], К. Фокс [4] та інші. У звіті Британської Ради [5], репрезентовані уявлення молодих британців та іноземців про найбільш привабливі та найменш привабливі риси британського характеру. Вітчизняні науковці – Б. Ажнюк [6], О. Галинська [7], І. Заваринська [8] та ін. зробили внесок у дослідження англійських фразеологізмів у лінгвокультурологічному аспекті. А. Приходько [9] дослідив концепт у лінгвокультурному вимірі. Р. Іванів [10], Д. Маркова [11], І. Пилипенко [12] та ін. запропонували аналіз фразеологізмів з концептом Heart на матеріалах англійської та інших мов. Однак багатогранність об'єкта дослідження (ідіоми), а також те, що мова – це живий феномен, що перебуває у постійному розвитку, свідчить – у цьому сегменті завжди залишатиметься місце для наукового пошуку. Зокрема, аналіз фразеологізмів з концептами Heart і Mind (у переносному значенні – емоційне та раціональне) допоможе виявленню певної специфіки та суперечності англійського національного характеру.

Мета статті – з'ясувати які риси англійського національного характеру проявляються у фразеологізмах з концептами Heart і Mind.

Виклад основного матеріалу. Коли йдеться про англійський національний характер, то ще до ознайомлення зі спеціальними дослідженнями (етнографічними, історичними, соціологічними), ми маємо певні стереотипні уявлення щодо типової поведінки англійця, що сформовані класичною та сучасною літературою, кіномистецтвом, ЗМІ, спілкуванням у соціальних мережах. Зазвичай цей перелік характеристик такий. Англійці – це стримані, беземоційні, з сухуватим (інколи чорним) гумором люди, дещо консервативні у багатьох аспектах свого життя. Класична література підносить як ідеал поведінку «справжнього джентльмена».

Сучасні дослідження англійського національного характеру [1; 3; 4; 5; 13], показують, що відбулись певні зміни як в уявленнях іноземців, так і в уявленнях про себе самих англійців. Найбільш виразні риси: індивідуалізм, охорона власної приватності і небажання порушити чужу; почуття гумору, що відзначають і власне британці і іноземці; здоровий глузд; сміливість і стійкість; надмірна ввічливість і стриманість. Щодо цієї останньої риси, треба уточнити, що хоча вона залишилась, але англійці стали більш емоційними, проявляють песимізм (на думку самих британців, вони багато скаржаться) [3; 4; 5; 13].

Отже, з'ясуємо, які особливості англійського менталітету проявляються в ідіомах з компонентами Heart і Mind. Для цього ми будемо звертати увагу, по-можливості, на етимологію і на внутрішню форму фразеологізму. Найбільшу цікавість для нас представляють ідіоми, які у

словниках позначені як британські, або вживані переважно у Великій Британії. Проте, у деяких випадках першоджерело невідомо.

Серед ідіом з компонентами Heart і Mind оберемо для розгляду ті, які, на наш погляд, будуть стосуватися: 1) прояву певних рис англійського національного характеру; 2) ті, які є його протилежністю. Адже деякі фразеологічні одиниці (ФО), які демонструють протилежні риси англійського менталітету, наприклад, нерішучість, боягузтво, очевидну для всіх емоційність і т.ін. можуть вживатись як порада близькій людині поводити себе інакше. Оскільки британці дуже охороняють свою приватну сферу і цінують її у інших, важко уявити, що вони будуть давати такі поради малознайомим людям.

Хоча ми будемо аналізувати фразеологізми з різними типами міжмовних співвідношень, але найбільш цінними у контексті нашого дослідження є безеквівалентні, або частково еквівалентні фразеологізми. Погоджуємось з думкою Б. Ажнюка: «... чим вищий ступінь семантичної еквівалентності ... фразеологізмів, тим меншу цінність являють вони для вивчення національної специфіки, яка полягає саме у відмінності, а не тотожності лінгвокраїнознавчої характеристики» [6, с. 11].

Лексема Heart відноситься до багатозначних слів. У *Cambridge Dictionary* Heart як іменник має принаймні 7 значень. З точки зору виявлення лінгвокультурної інформації у фразеологізмах найбільш перспективними для дослідження є наступні значення: *орган у грудях, який розганяє кров по тілу; використовується для позначення характеру людини або місця всередині людини, звідки, як вважається, походять почуття або емоції; хоробрість, рішучість або надія* [14].

У тому ж словнику Heart має також одне тлумачення як дієслово – використовується для того, щоб сказати, що *людина дуже сильно любить когось або щось* [14].

Спочатку розглянемо ідіоми у яких є значення серця як органу і (або) осереддя емоцій. Останніх найбільше.

1) **my heart bleeds for you** (моє серце обливається кров'ю) – вираз глибоко співчуття. Цей образ використовувався Чосером і Шекспіром для вираження щирого болю. У наш час ця фраза найчастіше вказує на переконання мовця, що особа, про яку йдеться, не заслуговує співчуття, якого вона шукає [15, с. 27]. Український варіант – **серце обкипає** (закипає, обливається, сходить і т.ін.) **кров'ю** [16, с. 641]. В англійській мові у залежності від контексту може означати або вираз емоційності, або гумор, якщо використовується з протилежним значенням.

2) **let your heart rule your head** (дозволь своєму серцю керувати твоєю головою). Означає робити щось, тому що цього хочеш, а не з практичних міркувань [17, с. 185]. Також може використовуватись як протилежна настанова, порада близькому другу або родичу не дозволити емоціям брати гору над розумом. В українській мові – повний еквівалент відсутній. Ідіома, цікава тим, що своєю суттю суперечить англійському характеру. Проте, у залежності від контексту може також означати пораду бути більш холоднокровним і стриманим, тобто як раз проявити типову рису англійського характеру.

3) **sb, eat your heart out!** (з'їж своє серце!). Означає, що хтось може зробити щось краще, ніж людина, яка є відомою, професіоналом у певній справі [17, с. 184]. Може вказувати на ревності, заздрощі, розчарування [15]. Відсутній український аналог. В залежності від контексту може бути або проявом песимізму або гумору.

4) **your heart sinks into your boots** (твоє серце занурюється в чоботи). Використовується для вираження почуття раптового смутку або тривоги [15, с. 34]. В *англо-українському фразеологічному словнику за ред. К. Баранцевої* наводиться вісім варіантів цієї ідіоми в англійській мові [18, с. 474], що може свідчити про часту вживаність цього виразу. Український аналог – **серце опинилося в п'ятах**, тобто хтось дуже злякався [16, с. 641] або **душа в п'яти тікає / втекла (опустилася, сховалася)**, з тим же значенням [16, с. 226]. Це може бути або відображенням песимізму, або такої нетипової риси англійського характеру – боягузством.

5) **a faint heart** (слабке серце). Вказує на боязкість або брак сили волі, що заважає досягти поставленої мети. Відомо, що прислів'я «Слабкодухий ніколи не завоює прекрасну даму» датується початком XVII століття, але сама ідея виникла щонайменше на два століття раніше [15, с. 100]. Український, близький за значенням варіант – **заяче серце**. Також можливий варіант – **заяча душа**, тобто боязка, полохлива людина, також вживається для вираження незадоволення, роздратування [16, с. 228]. Ще одна ідіома, яка демонструє протилежність такій рисі англійського національного характеру як сміливість, впертість.

6) **heart and soul** (серце і душа). Означає велику енергію і ентузіазм [15, с. 140]. Тобто робити щось, віддаючи всі сили. Є повний український еквівалент – **душею і серцем**, тобто самовіддано, щиро [16, с. 230]. Як і попередня, ця ідіома не відповідає уявленням про типові риси англійського характеру, через поміркованість у всьому, у тому числі і у роботі.

7) **in your heart of hearts** (у Ваших серцях) – у Ваших найпотаємніших почуттях [15, с. 140]. Український, близький за значенням варіант – **в душі**. Тобто приховано, нишком, не виявляючи зовні своїх почуттів [16, с. 230]. Прояв стриманості.

В англійській мові є ціла низка ідіом, які означають прояв щирості і емоцій. Емоційність в минулому нетипова для англійців риса характеру, саме через культивовану поміркованість, стриманість, стоїцизм і звичку не говорити прямо, відверто, те що ти дійсно думаєш, відчуваєш, з різних причин, можливо, щоб не показати слабкості, через охорону своєї приватності, щоб не образити іншу людину. Але, як зазначалось вище, зараз британці емоційніше, ніж традиційно про них думають іноземці. До таких ідіом відносяться наступні:

1) **wear your heart on your sleeve** (носити своє серце на рукаві). Означає зробити свої почуття та думки очевидними для інших людей [17, с. 185]. *Oxford Dictionary of Idioms* пояснює походження цієї ідіоми наступним чином: «у середньовіччі був звичай для лицаря носити ім'я дами на рукаві під час турніру; пізніше цю фразу популяризував Шекспір в *Отелло*...» [15, с. 140]. Є декілька близьких за значенням українських фразеологізмів, але не тотожних: 1) **на лобі (на чолі) написано** – відразу видно, помітно що-небудь з зовнішнього вигляду когось [16, с. 424]; 2) **душа навстіж (нарозхрист)** – хто-небудь відвертий, щирий у поведженні з іншими [16, с. 226].

2) **heart to heart** (від серця до серця) – відверто чи інтимно [15, с. 140]. Серйозна розмова між двома людьми, в якій вони чесно говорять про свої почуття [17, с. 186]. Українські, близькі за значенням варіанти у сенсі говорити щиро, відверто: 1) **по душах** [16, с. 230]; 2) **як душа до душі** [16, с. 229]. В залежності від контексту можливий для використання фразеологізм **душа в душу** – жити дружно, у злагоді; говорити щиро, відверто [16, с. 225].

3) **pour one's heart/soul out** (вилити серце, душу) – говорити відверто про свої інтимні, найглибші емоції [19]. Українській варіант – **випити / вилити свою душу**, означає те саме [16, с. 75]. Дуже близький сенс до попередньої ідіоми.

4) **open one's heart** (відкрити серце) – дуже відкрито і чесно говорити про свої почуття; ставати щедрим і добрим [19]. В українській мові – **відкрите серце** – тобто особа пряма, щира, відверта у стосунках з іншими [16, с. 639].

5) **from the bottom of your heart** або **from the heart** (від щирого серця). Означає говорити щось з щирим почуттям [15, с. 140]. Або робити щось з повною віддачею. Є український еквівалент: 1) **з щирим серцем**, що означає з довірою [16, с. 643]; 2) **щирим серцем, щирою душею**, тобто віддаючи всі сили, самовіддано [16, с. 643]; 3) **від щирого серця** – відверто, чистосердечно, не приховуючи нічого, чесно [16, с. 643–644]. Ця ідіома не зовсім відповідає уявленням про сучасний англійський менталітет, адже, відповідно до К. Фокс [4], поміркованість і лукавство – є проявами «англійськості». Надзвичайно ввічливі британці часто говорять не те що думають, щоб не образити співрозмовника.

Ідіоми з лексемою Heart у значенні хоробрості, є відображенням такої риси англійського характеру як сміливість:

1) **heart of oak** (серцевина дуба). Означає – мужня натура. Фраза була популяризована словами пісні XVIII століття: «Серцевина дуба – це наші кораблі, серцевина дуба – це наші люди» [15, с. 140]. Дуже англійська ідіома з урахуванням того, яке значення надавалось морській тематиці в літературі протягом всієї британської історії. Д. Бойл в книзі «Як бути англійцем... у 100 предметах, випадках та особливостях» присвятив дві глави дубовим деревам і зазначеній пісні. Зокрема, він відмічає такі риси англійського характеру: «Коли молодий Карл II у 1651 році, рятуючись від битви під Вустером, знайшов притулок у дубі Боскобел на кордоні між Шропширом і Стаффордширом, він додав королівський вимір до ідеї англійської міцності та витривалості» [1, с. 124]. Відсутній український аналог.

2) **a stout heart** (міцне серце). Означає сміливість або рішучість [15, с. 279]. Відсутній український аналог.

Треба відзначити, що існують англійські ідіоми з компонентом Heart, які, хоча відображають певні риси характеру, але їх важко віднести до проявів англійського менталітету через їх універсальне значення. Наприклад, в українській мові є їх повні еквіваленти за лексичним складом та конотацією. Це такі ідіоми як:

1) **heart of gold** (золоте серце) – щедра, великодушна натура [15, с. 140]. Український фразеологізм – **щира (золота) душа, щире (золоте) серце** – чесна, відверта, щедра, доброзичлива людина [16, с. 229].

2) **a big heart** (велике серце) – великодушна, благородна людина, людина великої душі [18, с. 134]. Український еквівалент – **велике серце**. Тобто людина дуже добра, чуйна, здатна перейматися чийось переживаннями, горем [16, с. 639].

3) **heart of stone** (кам'яне серце) – суворий або жорсткий характер [15, с. 140]. Український еквівалент – **кам'яне серце**. Означає бути байдужим, нечулим [16, с. 640].

В будь-якій нації знайдуться у певній кількості індивіди, до яких можна застосувати подібні епітети, але це надзвичайні полярні характеристики, якими важко наділити націю в цілому.

Ще одна досить універсальна для християнської культури звичка відображена у такій ідіомі: **cross my heart** (перехреститися; присягнути), повна версія **cross my heart and hope to die** – використовується, щоб підкреслити правдивість і щирість того, що говориться або обіцяється [15, с. 66]. Український, близький за значенням варіант – **покласти руку на серце** [16, с. 535] або **присягнути хрестом**.

Отже, розглянуті ідіоми з компонентом Heart, у значенні серця як осереддя почуттів та емоцій, найбільшою мірою відображають типові риси англійського характеру, а саме: гумор (у залежності від контексту – *my heart bleeds for you; sb, eat your heart out!*); песимізм (у залежності від контексту – *sb, eat your heart out!*; *your heart sinks into your boots*); стриманість (*do not let your heart rule your head; in your heart of hearts*); емоційність (у залежності від контексту – *my heart bleeds for you; let your heart rule your head; wear your heart on your sleeve*).

Ідіоми з лексемою Heart, у значенні серця як хоробрості, найбільшою мірою відображають таку типову рису англійського характеру як сміливість – *heart of oak; a stout heart*.

Ідіоми з лексемою Heart, можуть відображати також нетипові риси англійського характеру: слабкодушність або боягузтво (у залежності від контексту – *your heart sinks into your boots; a faint heart*); щирість (*from the bottom of your heart* або *from the heart; heart to heart; pour one's heart/soul out; open one's heart*); самовідданість та великий ентузіазм (*heart and soul*). Але їх наявність цілком зрозуміла, з огляду на те, що будь-хто (навіть, рішуча і смілива людина) може в певний момент часу відчувати страх або нерішучість і сумніви, і будь-хто може відчувати потребу поговорити про щось відверто з близькою людиною.

Крім цього, певні ідіоми з компонентом Heart є універсальними, можуть або характеризувати представників різних націй в незначній кількості (*heart of gold; a big heart; heart of stone*) або характеризувати типову звичку для представників християнського світу, незалежно від нації (*cross my heart*).

Аналіз показав, що серед розглянутих ідіом більшість має українські еквіваленти досить близькі за значенням або повні (*heart of gold* – золоте серце; *heart of stone* – кам'яне серце; *a big heart* – велике серце; *heart and soul* – серце і душа; *my heart bleeds for you* – моє серце обливається кров'ю; *pour one's heart/soul out* – вилити свою душу) і лише чотири безеквівалентні (*heart of oak*; *a stout heart*; *sb, eat your heart out!*; *let your heart rule your head*). Причому, в українському варіанті забезпечення еквівалентності досягається не тільки зі словом «серце» у ФО, а і «душа». На цю особливість звертали увагу і інші українські науковці, зокрема, Р. Іванів [10], Д. Маркова [11].

В англійській мові є ідіоми, в яких відображено об'єднання емоційного та раціонального у поведінці особистості, ставленні її до якоїсь ситуації, події. Наприклад, **the hearts and minds of somebody** (серця і думки когось) – означає ставлення групи людей до певного явища, що є поєднанням їхніх сильних емоційних почуттів зі спокійними та розважливими думками [20]. В даному випадку важко говорити про якусь рису характеру, бо найчастіше з боку особи, яка вимовляє зазначену ідіому – це демонстрація намірів – завоювати чиюсь прихильність, але самі наміри – свідчення прагматизму, здорового глузду.

Слід зазначити, що існують ідіоми з компонентами *Heart* і *Mind*, що позначають один і той самий інтелектуальний та / або вольовий акт, зокрема: **change of heart** і **change one's mind**, тобто змінити думку про щось, змінити рішення [14; 19]. В українській мові є фразеологізм **серце повертається, повернулося**, але він має інше значення. В українській, при вживанні цього фразеологізму мається на увазі: індивід починає прихильно ставитись до когось, виявляти симпатію, любов (після якогось непорозуміння) або індивід перенявся співчуттям і жалем до когось [16, с. 641]. Тож при перекладі його застосовувати недоречно. Ще одна цікава ідіома, де *Heart* і *Mind* означають один і той самий сенс – **know one's own heart/mind** (знати власне серце / розум), тобто бути певним у тому, що індивід хоче, любить, думає [19]. Цей фразеологізм також може бути проявом здорового глузду. Хоча в українській мові немає подібного фразеологізму, але тема самопізнання близька українській культурі. Наприклад, творчість Г. Сквороди, у якій піднімається ця проблема і, навіть є твір з назвою «Наркісс. Разглагол о том: Узнай Себе».

Взагалі, у *Cambridge Dictionary* *Mind* як іменник має два значення: *частина людини, яка дозволяє їй мислити, відчувати емоції та розуміти речі; дуже розумна людина* [14].

У тому ж словнику *Mind* як дієслово має чотири значення: (вживається у питаннях і запереченнях) *бути роздратованим або стурбованим чимось; бути обережним або приділяти увагу чомусь; піклуватися про когось або щось; слухати і підкорятися комусь* [14].

Серед ідіом, які представляють для нас інтерес, виділимо такі, що відображають гречність, як типову рису англійського менталітету. До них можна віднести:

1) **don't mind me** (не звертайте на мене уваги). Можна сказати комусь, хто перебуває з Вами в одній кімнаті, щоб він не звертав на Вас уваги, бо Ви не хочете заважати тому, чим він займається [14]. Крім ввічливості, це ще може бути небажання порушити кордони чужої приватності. Можливим еквівалентом в українській може бути – **не зважайте**. Проте, в українській мові це прохання (або рекомендація) не є ФО.

2) **if you don't mind me saying/asking** (Ви не заперечуєте, якщо я скажу/запитаю). Вживається для того, щоб бути більш ввічливим, коли Ви говорите щось, що може дещо засмутити, роздратувати або збентежити співрозмовника [14]. В українській, особливо у діловій мові, часто використовують оборот **якщо не заперечуєте, я скажу** (продемонструю, запитаю), але це також з не є ФО.

3) **mind your p's and q's** (не має однозначного перекладу, можливі варіанти – не забувати / не плутати / слідкувати за своєю поведінкою). В *англо-українському фразеологічному словнику за ред. К. Баранцевої* пропонується переклад – бути уважним і обережним. Англійські школярі як тільки починають читати, плутають ці букви [18, с. 674]. У *Cambridge Dictionary* знаходимо

трохи інший наголос у поясненні цієї ідіоми – докласти зусиль, щоб бути особливо ввічливим у певній ситуації [14]. Українській еквівалент відсутній.

4) **mind/watch your manners** (стежити за своїми манерами) докладати особливих зусиль, щоб бути ввічливим [14]. Дуже схожа ідіома на попередню. Хоча в українській мові такий фразеологізм відсутній, але у неформальній розмові можна почути як рекомендацію (інколи неввічливу) **стежте /слідкуйте за собою** – у сенсі перш ніж критикувати когось, подивіться на себе.

Наступні ідіоми підкреслюють здібність мислити самостійно, критично. Вони є відображенням і англійського емпіризму (тобто орієнтації на факти, здоровий глузд), і, навіть нетипової риси – говорити відверто:

1) **have a mind of your own** (мати власну думку). Означає бути здатним до незалежної думки або дії [15, с. 189]. Українські аналоги: **жити своїм розумом** [16, с. 236], тобто вміти думати самостійно, дотримуватись власних переконань і близьке значення – **мати свій розум (у голові)** [16, с. 376–377], **своя голова на плечах** [16, с. 158] – приймати самостійні рішення.

2) **speak your mind** (висловлювати свою думку). Означає відверто висловлювати свої почуття або думки [15, с. 271]. Український еквівалент – **в лоб**, тобто говорити відверто. Ще можливий варіант – **як на духу**, тобто говорити щиро, відверто, нічого не приховуючи [16, с. 225]. Це прояв нетипової риси англійського менталітету, адже висловлюючись відверто можна засмутити співрозмовника.

Також орієнтація на здоровий глузд проявляється у вмінні позбавитись зайвих думок, які заважають ефективно діяти або просто жити. В англійській мові немало таких ідіом:

1) **get something out of your mind** (викинути щось з голови). Означає змусити себе перестати думати про щось [14]. Або ще варіант, що означає те саме – **put something out of your mind** [14]. Є українській еквівалент – **викинути з голови**.

2) **set/put someone's mind at rest/ease** (заспокоїти когось) перешкодити комусь хвилюватися про щось [14]. В українській мові – **відпочивати / відпочити (спочити) серцем (душею)** – означає заспокоюватися чим-небудь; знаходити душевний спокій у чому-небудь [16, с.104].

3) **take a load/weight off someone's mind** (зняти тягар з чийсь голови), означає змусити когось перестати хвилюватися про щось [19]. Українській фразеологізм – **тягар упав (звалився), падає (звалюється) з плечей** – означає, що людина відчула полегшення, бо позбулася чогось обтяжливого [16, с.728].

4) **take someone's mind off something** (відволікти когось від чогось). Означає перестати хвилюватися або думати про проблему чи біль [14]. Повний український еквівалент відсутній, але як варіант може підійти – **викинути з голови**.

5) **out of sight, out of mind** (з очей геть, з серця геть). Прислів'я, що означає швидко забувати людей або речі, яких більше не бачиш або не відчуваєш [15, с. 262]. Українські аналоги – **чого очі не бачать, того серцю не жаль** або **очі не бачать, серце не болить (не плаче)**.

Відображенням англійської стриманості і стоїцизму є такі ідіоми:

1) **mind over matter** (розум над матерією). Означає здатність розуму контролювати і впливати на тіло та фізичний світ загалом [17, с. 254]. Український аналог відсутній.

2) **presence of mind** (присутність духу). Означає здатність зберігати спокій і вживати швидких, розумних заходів, коли стикаєшся з труднощами або небезпекою [15, с. 227]. Український еквівалент – **притомність духу**.

Проявом поміркованості можна вважати ідіому: **mind your step** (будь обережним). Означає бути обережним у своїй поведінці, інакше потрапиш у халепу [14]. В українській мові – **дивитися обома**, тобто бути уважним, дуже обережним, пильним, обачним [16, с. 198].

Охорона власної приватності проявляється у ідіомі: **mind your own business** (займайся своєю справою). Вживається, щоб сказати комусь у грубій формі, що ви не хочете, щоб він запитував про щось особисте [14]. Українські варіанти цієї ідіоми – **не твого (мого, його)**

розуму (носа) діло [16, с. 205] або не сунути (не пхати, не встромляти) носа до чужого проса.

Отже, розглянуті ідіоми з лексемою Mind є відображенням таких рис англійського характеру як: гречність (don't mind me; if you don't mind me saying/asking; mind your p's and q's; mind/watch your manners); емпіризм (have a mind of your own; get something out of your mind або put something out of your mind; set/put someone's mind at rest/ease; take someone's mind off something; take a load/weight off someone's mind; out of sight, out of mind); стриманість і стоїцизм (mind over matter; presence of mind); поміркованість (mind your step); індивідуалізм, охорона сфери особистого (mind your own business). Існує також відображення протилежної риси англійського характеру – відвертості при спілкуванні (speak your mind).

Об'єднання емоційного та раціонального у поведінці особистості відображено у ідіомі *the hearts and minds of somebody*, що опосередковано може бути проявом прагматизму, здорового глузду.

Позначають один інтелектуальний та / або вольовий акт ідіоми з компонентами Heart і Mind – *change of heart і change one's mind; know one's own heart/mind*. Остання ФО також може свідчити про орієнтацію на здоровий глузд.

Серед розглянутих ідіом, більшість має українські еквіваленти близькі за значенням, але є і безеквівалентні (mind over matter; mind your p's and q's; know one's own heart/mind; change of heart і change one's mind).

Висновки. Проведений аналіз ідіом з концептами Heart і Mind дозволяє стверджувати, що вони відображають майже весь спектр рис англійського національного характеру, а саме: індивідуалізм і охорону власної приватності, емпіризм, гречність, гумор, песимізм, поміркованість, стриманість, стоїцизм і, водночас, певну емоційність, сміливість.

Більшість розглянутих ідіом мають українські еквіваленти досить близькі за значенням або повні. У фразеологізмах з компонентом Heart повна або дуже близька еквівалентність в українській мові забезпечується, в основному, лексемами «серце» і «душа» (на що українські дослідники звертали увагу і раніше), що пришвидшує пошук у довідкових виданнях українського аналогу і дозволяє підібрати максимально близький еквівалент. У той же час, у фразеологізмів з компонентом Mind, для передачі близького значення в українській мові задіяна значно більша кількість лексем – «розум», «думка», «голова», «дух», «душа», навіть «серце», як у ідіомах – out of sight, out of mind (чого очі не бачать, того серцю не жаль), set/put someone's mind at rest/ease (відпочивати / відпочити (спочити) серцем (душею)), що може ускладнювати комунікацію, і потребує більшої уваги перекладача.

Перспективним є подальші дослідження розглянутих ідіом на матеріалах художніх творів британських письменників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Boyle D. How to be English... in 100 Objects, Occasions and Peculiarities. London : Square Peg, 2015. 287 p.
2. Miall A., Milsted D. Xenophobe's Guide to the English. London : Xenophobe's Guides, 2013. 86 p.
3. Paxman J. The English : A Portrait of a People. London : Penguin books, 1999. 308 p.
4. Фокс К. Спостерігаючи за англійцями. Пер. з англ. М. Госовської. Львів : Видавництво Старого Лева, 2018. 608 с.
5. Culligan K., Dubber J., Lotten M. As Others See Us. Culture, Attraction and Soft Power : Report. *British council*. 2014. July. С. 1–30. URL : <https://www.britishcouncil.org/sites/default/files/as-others-see-us-report-v3.pdf> (access date 05.10.2024)
6. Ажнюк Б. М. Англійська фразеологія у культурно-етнічному висвітленні. Київ : Наукова думка, 1989. 136 с.
7. Галинська О. М. Лінгвокультурна інформація англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмів : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17. Київ, 2012. 20 с.

8. Заваринська І. Ф. Фразеологізми з онімним компонентом в англійській, польській та українській мовах : лінгвокультурологічний аспект : монографія. Тернопіль : Осадца Ю. В., 2022. 232 с. URL : <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/25371/1/monografia.pdf> (дата звернення: 20.09.2024).
9. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя: Прем'єр, 2008. 332 с.
10. Іванів Р. О. Концепт «Серце» як компонент концептосфери «Людина» та його реалізація у германських і слов'янських мовах (на матеріалі англійської та української фразеології). *Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]. Сер. : Філологічна*. 2012. Вип. 24. С. 94–96. URL : <https://journals.oa.edu.ua/Philology/article/view/936> (дата звернення: 05.10.2024).
11. Маркова Д. С. Компонент серце у фразеологізмах на позначення почуттів людини (на матеріалі української, польської, англійської та німецької мов). *Магістеріум. Мовознавчі студії*. 2017. Вип. 66. С. 60–64. URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=Magisterium_mov_2017_66_14 (дата звернення: 05.10.2024).
12. Пилипенко І. О. Аналіз концепта «Heart / Серце» у фразеологізмах англійської та української мови з погляду ознакового підходу. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 21. Т. 2. С. 95–100. URL : http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/21/part_2/21-2_2022.pdf (дата звернення: 05.10.2024).
13. Guiberteau O. The Truth about British Stoicism. *BBC*. 2020. 2nd November. URL : <https://www.bbc.com/travel/article/20201101-the-truth-about-british-stoicism> (access date 02.09.2024)
14. Cambridge Dictionary : website. URL : <https://dictionary.cambridge.org/> (access date 10.10.2024)
15. Oxford Dictionary of Idioms / ed. Jennifer Speake. Oxford University Press, 1999, 2004. 340 p.
16. Словник фразеологізмів української мови / НАН України, Ін-т укр. мови, Укр. мов.-інформ. фонд; [уклад. : В. М. Білоноженко та ін. ; відп. ред. В. О. Винник]. Київ : Наукова думка, 2003. 788 с. URL : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0001597 (дата звернення: 12.09.2024).
17. Cambridge International Dictionary of Idioms / acad. consult. prof. Michael McCarthy. Cambridge University Press, 1998, 2002. 587 p.
18. Англо-український фразеологічний словник / уклад. К. Т. Баранцев. 3-тє вид. Київ : Т-во «Знання», КОО, 2006. 1056 с.
19. Merriam-Webster: America's Most Trusted Dictionary : website. URL : <https://www.merriam-webster.com/> (access date 05.10.2024)
20. Longman Dictionary of Contemporary English | LDOCE : website. URL : <https://www.ldoceonline.com/> (access date 05.10.2024).

УДК 821.161.2Кобилянська+159.91

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-211-12>

СОМАТИЧНІ МАРКЕРИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ПОРТРЕТУ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ (НА МАТЕРІАЛІ МАЛОЇ ПРОЗИ)

SOMATIC MARKERS OF THE PSYCHOLOGICAL PORTRAIT OF OLGA KOBYLIANSKA (BASED ON SHORT PROSE MATERIAL)

Михида С. П.,

orcid.org/0000-0002-0921-0819

Scopus-Author ID: 57215592630

доктор філологічних наук, професор,

професор кафедри української філології та журналістики

Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Замороз Є. О.

викладач англійської мови

ChillEng school, м. Харків

У статті досліджено соматичні маркери психологічного портрету Ольги Кобилянської на основі малої прози, зокрема, новел «Некультурна», «Природа», «Impromptu phantasie», «Valse melancolique» та мемуарів. Наукова новизна виявилася в розкритті зв'язку між тілесним і духовним у мегатексті письменниці, що відкриває нові аспекти її художньої саморефлексії. Застосування психопоетикального підходу дозволяє проаналізувати автобіографічний та психоавтобіографічний матеріал через призму класичних та сучасних психологічних теорій, що корелюють із літературознавчими прийомами.

Стаття обґрунтовує, що тілесні маркери, представлені у творах письменниці, виступають символами глибоких психічних станів, розширюючи традиційне уявлення про її літературну спадщину. Авторка систематично актуалізує фізичні вияви переживань героїв, що сумірні з її психоемоційною сферою. На матеріалі описів зовнішності та соматичних станів авторка новел підкреслює інтроспективну природу характерів персонажів, які часто відтворюють особистісні риси самої письменниці.

Особливу увагу приділено використанню фізіогномічних методів аналізу, зокрема теорії Ернста Кречмера, яка дозволяє увиразнити залежність між статурою та характером. На основі мемуарних описів, світлин та образів героїнь творів підкреслено астеничний тип тілесності Ольги Кобилянської, що зумовлює шизотимічні риси характеру: інтроспективність, емоційну стриманість, чутливість до рефлексії та дистанційованість від соціуму.

Результати дослідження дозволяють краще визначити психологічні аспекти творчості Ольги Кобилянської, зокрема роль тілесного досвіду у формуванні авторського художнього світу. Це відкриває нові можливості для подальшого інтердисциплінарного аналізу її доробку.

Ключові слова: О. Кобилянська, особистість письменника, психопоетика, тілесність, психосоматика, характер, темперамент, модерний дискурс, неоромантизм.

The article examines the somatic markers of Olga Kobyljanska's psychological portrait based on her short fiction, in particular, the novels «Uncultured», «Nature», «Impromptu phantasie», «Valse melancolique», and her memoirs. The scientific novelty was revealed in the disclosure of the connection between the corporeal and the spiritual in the writer's megatext, which opens up new aspects of her artistic self-reflection. The application of the psycho-poetic approach allows us to analyze autobiographical and psycho-autobiographical material through the prism of classical and modern psychological theories that correlate with literary techniques.

The article substantiates that the bodily markers presented in the writer's works are symbols of deep mental states, expanding the traditional understanding of her literary heritage. The author systematically actualizes the physical manifestations of the characters' experiences, which are commensurate with her psycho-emotional sphere. The author of the short stories emphasizes the introspective nature of the characters' characters, who often reproduce the personal traits of the writer herself, using descriptions of their appearance and somatic states.

Particular attention is paid to the use of physiognomic methods of analysis, in particular the theory of Ernst Kretschmer, which allows to emphasize the relationship between physique and character. On the basis of memoir descriptions, photographs, and images of the heroines of the works, the author emphasizes the asthenic type of Olha Kobyljanska's physicality, which determines schizotypal character traits: introspection, emotional restraint, sensitivity to reflection, and distance from society.

The results of the study allow us to better define the psychological aspects of Olha Kobyljanska's work, in particular the role of bodily experience in shaping the author's artistic world. This opens up new opportunities for further interdisciplinary analysis of her work.

Key words: O. Kobyljanska, writer's personality, psychopoetics, corporeality, psychosomatics, character, temperament, modern discourse, neo-romanticism.

Актуальність дослідження. Концептуальне прийняття нероздільності змісту й форми в теоретичному розумінні мистецьких явищ та духовного й тілесного – в осягненні особистості їхніх авторів дає змогу ще раз наблизити здобутки психології та літературознавства. Цього разу – задля глибшого розуміння художнього світу Ольги Кобилянської та, за її ж баченням, «ніжної, мов мімоса» душі, що знайшла свій відбиток у творчості. Такий психопоетикальний підхід, а саме про цю літературознавчу концепцію йдеться, зумовлений кореляцією соматичного й психічного в результатах її творчої діяльності. О. Кобилянська неодноразово ставала суб'єктом наших досліджень, але заявлений у назві статті кут зору видається достатньо показовим, а результат бачиться достатньо продуктивним задля глибшого проникнення в поетику письменниці, відкриття нових граней її творчої саморефлексії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість і біографія О. Кобилянської понад століття не зникають із поля зору дослідників. Різна міра зацікавленості й варіативні аспекти доробку визначалися духом часу, тенденційністю політичних режимів, орієнтацією на можливість використання з поставленою метою. І це попри відсутність власне тенденційності в доробку письменниці. Хіба що це стосувалося гендерних позицій, та й ті об'єктивувалися в художньому полі. В останні три десятиліття естетичний аналіз творчості О. Кобилянської домінує в дослідницькому середовищі, а зосередження на особистісних характеристиках авторки, її психосвіті спостерігається в працях В. Агеєвої, Н. Зборовської, Т. Гундорової, Г. Левченко, Л. Левчук, С. Павличко та ін.

Мета дослідження: осягнути особливості кореляції тілесного, духовного і естетичного в художньому світі О. Кобилянської, зосередившись на соматичних маркерах психологічного портрету письменниці, що оприявлені в малій прозі, зокрема, у новелах «Некультурна», «Природа», «Impromptu phantasie», «Valse melancolique».

Виклад основного матеріалу дослідження. Осмислюючи природу появи тих чи тих образів у творчості письменника, пояснюючи витoki творчості раз у раз продовжуємо натикатися на різночитання / різнорозуміння суб'єкта, про якого говоримо / пишемо. Приймаємо за вихідне поняття «особистість письменника», яке, корелюючи з поняттям «автор», власне «письменник», «образ автора», найповніше виявляє сутність психо- і соматосвіту (вводимо це поняття на позначення характеристик тілесного) носія художності, адже «особистість» першопочатково є категорією психології, від витоків використовується психопоетикою, і «визначає сукупно психофізіологічну іпостась носія художності – темперамент, характер, спрямованість, психоемоційну сферу, індивідуальне та колективне підсвідоме» [1, с. 59]. Додамо до цього міркування О. Овчарук, котра зауважує, що попри значну кількість різних характеристик та визначень понять «особистість», найбільш значущими можемо виділити такі: «по-перше, під особистістю та індивідом розуміють унікальну, неповторну грань людини. Друга характеристика особистості задається її соціально-культурним виміром. Найбільш специфічною можна вважати третю характеристику особистості, а саме – особистість – це те, що передбачає самоусвідомлення, самовизначення, конституювання власного життя» [2, с. 27].

Художній світ Ольги Кобилянської сформовано на перетині традицій європейського модернізму та глибокої уваги до сутнісних особливостей української культури. Її літературна спадщина багато в чому виростає з потреби осмислення особистісного через метафізичне й тілесне. Це знаходить своє відображення у формах художньої нарації, які вона використовує, часто звертаючись до проблеми людського «я» у тісному зв'язку з природою, культурою, ідеалами своєї епохи.

Загальновідомими стали епітети, якими вияскравлюють О. Кобилянську, називаючи: «гірською орлицею» за горде серце; «пишною трояндою в саду української літератури» за яскраву метафоричність бачення; «екзотичною квіткою» за оригінальність і унікальність. А загалом її особистість, в усіх іпостасях: «емоційна, естетична, морально-етична, мистецька, соціальна – великою мірою відповідає духові часу, що поривався *ins Blaue*» [3, с. 292].

Усі ці характеристики більшою мірою стосуються сфери власне психічного. Поставивши перед собою завдання реконструювати соматичні аспекти психологічного портрету письменниці, зауважимо неоціненне багатство мегатексту письменниці. Неминуче це приводить до необхідності розуміння відмінності автобіографічного і психоавтобіографічного матеріалів, які він містить. Познайомившись зі щоденниками, епістолярієм, автобіографіями письменниці, занурюючись у її твори, ще і ще раз переконуємося, що О. Кобилянська «в усіх без винятку мемуарних жанрах і переважній більшості текстів артикулювала такий унікальний матеріал психоавтобіографічного плану, що представники сучасної науки про мистецтво слова, дослідження котрих спрямовані на розкриття психологічних основ літературного твору та психологічних аспектів буття автора, просто не могли не скористатися тим, що фактично лежало на поверхні» [3, с. 294].

Основним матеріалом, який сприятиме якісному та об'єктивному осмисленню окремих свідомих аспектів письменниці є мегатекст, зокрема мемуаристика та художній текст. При цьому зауважуємо, що «якщо перше джерело (мемуаристика) задовольняє вимоги і психоаналітичного і класичною літературно-портретного аналізу, то друге (текст) – легітимне з огляду на відтворення психоструктури автора переважно за умови модерного письма» [4].

Зазначимо, що ще Аристотель визначає фізіогноміку як «розпізнавання природних і набутих душевних властивостей, які впливають на зовнішні прояви людини. Назвавши цю концепцію наукою про ознаки, Аристотель пропонує звертати увагу на тілесні рухи, конституцію, колір, вираз обличчя, волохатість, голос, м'ясистість, а також загальний вигляд тіла. Виходячи з єдності усіх цих ознак, Аристотель встановлює фізіогномічні риси здібних і тупих, безсоромних і скромних, мужніх і боязких, доброзичливих і похмурих, гнівливих і лагідних людей тощо» [5, с. 48].

Такий погляд на взаємозв'язок зовнішності та психіки особистості важливий і для психопоетики. Аналіз взаємозв'язку зовнішності та характеру письменника уже був здійснений Я. Даценко у дисертації «Психопоетика творчості Григора Тютюнника». Дослідниця зазначає, що «у психології доведено факт взаємозалежності між зовнішністю людини та особливостями її психоструктури. За зовнішніми ознаками людини можна не лише встановити тип захворювання (як традиційно вважали), а й визначити психологічні характеристики особистості, дізнатися про її професію, хобі» [6, с. 7].

Додамо до цього: *тощо*. Адже соматосвіт мисткині доволі унікальний і є чудовим матеріалом для осмислення й трактування. Її творчість характеризується складними та різнобічними образами, у тому числі такими, що указують на психосоматичні рефлексії та стан авторки. А спогади про О. Кобилянську дають змогу візуалізувати особливості її зовнішності. Зокрема, Михайлина Рощкевич-Іванцева (особисто познайомилась із письменницею у 1889 році в домі Наталії Кобринської в Болехові) згадує, що письменниця «була більш ніж середнього росту, брюнетка, худорлява, струнка, трималася рівно, говорила рівним, лагідним, притишеним голосом. Була вразлива, ніжна, в поведінці елегантна» [7]. Українська письменниця, журналістка,

редакторка і видавчиня, феміністка та культурно-освітня діячка О. Кисілевська писала у спогадах: «На її смаглявому, стягломому обличчі, обрамованому на висках легко посрібленим, гладко причесаним, з розділом по середині, волосом, грала тепла, привітна усмішка. Гарні, розумні карі очі дивились на нас так прихильно...» [8].

Про схожість героїнь творів з авторкою: «тонка постать, ніжне, романтично-блідаве обличчя з елеґійно-сумним, поважним виразом» [9, с. 83], зауважує й критик 20-х років ХХ століття І. Ізотов у своїй статті «До характеристики творчості О. Кобилянської», що публікувалася 1928 року в журналі «Червоний шлях» і була присвячена доробку буковинської белетристики.

Схожі з письменницею риси зовнішності має гуцулка Параска із новели «Некультурна»: «З лица чорнява, ще майже гарна, була сама тонка, майже ніжно збудована, жива, спритна» [10, с. 401]. Зовні нагадує авторку і героїня новели «Природа»: «Вона мала поверх двадцять років і була висока... Її очі, великі, трохи нерухомі і вогкі були сумні і тоді, коли уста усміхалися. За сі очі звали її «руською мадонною» [10, с. 310]. У нарисі «Impromptu phantasie» авторка обмежується кількома вагомими рисами зовнішності героїні: «...довго дивився в її великі, сумні, заплакані очі»; «Коли виросла, була майже гарна» [10, с. 365]. Описуючи зовнішність Софії Дорошенко із новели «Valse melancolique» авторка наділяє її такими рисами: «Вона держиться просто ... марна і має сумні очі» [10, с. 445].

Зовнішня схожість, художні деталі, особливості нарації героїнь творів досить відверто оприявнюють психічні процеси, стани та властивості самої Ольги Кобилянської як носійки художності. Однією з можливостей підкреслити цю кореляцію є використання конституційної теорії німецького психіатра Е. Кречмера, згідно з якою характер залежить від будови (конституції) тіла. Трьом типам статури відповідають певні типи характеру: астеніки (слабкі) – худі, з довгими кінцівками й слабкою мускулатурою (відповідний тип характеру – шизотиміки – замкнуті, уперті, неадаптивні); атлетики – високі, широкоплечі, з потужною грудною кліткою й розвинутою мускулатурою (відповідний тип – іксотиміки – спокійні, практичні, владні, стримані); і пікніки (повненькі) – середнього росту, з короткою шиєю, широким обличчям (відповідний тип – циклотиміки – товариські, контактні, емоційні, легко пристосовуються до нових умов) [11, с. 93].

Мемуарні описи зовнішності, наявні портрети та світлини письменниці й художні версії портретів її героїнь дають підстави говорити про астенічний тип статури О. Кобилянської й, відповідно, про оприявлення окремих психосоматичних маркерів її особистості. Розуміючи складність методик визначення рис психоструктури, які потребують емпіричних досліджень, базуємося лише на оприявлених в мемуарах та художньо представлених рисах, що в сукупності сприяють наближенню до об'єктивної картини психосвіту письменниці.

Тож, за теорією німецького психіатра, астеніки мають шизотимічний тип характеру, їм притаманна така риса, як постійне звернення «в середину себе»: «некомунікабельні, а іноді навіть замкнуті в собі (“холодні, владні натури й егоїсти”), позбавлені чуття гумору, виявляють дивовижність та чудакуватість (“ідеалісти-мрійники”), люблять самотність, важко встановлюють контакти, не знаходять спільних інтересів з оточуючими людьми (“витончено чутливі джентльмени”). Характерна риса – схильність до абстрактно-теоретичних роздумів, постійне ігнорування “реального” життя» [11, с. 129].

Головна героїня новели «Природа» цілком відповідає таким рисам: «Вирісши на самоті і майже серед пишного блиску, вона не знала ні життя, нічого з його мрачних боків. Знала його тільки з книжок, котрими зачитувалась донесхочу»; «Її фантазія розвинулась у такий буйний цвіт, що його коштом придавилися всі інші пориви і ніколи не бачили божого сонця. Хоч була чутлива до хоробливості, то все ж таки кпила собі з чистого «плекання чувств і думок»; «Іноді опановувала її невиразна жадоба чувства побіди; але через те, що виросла в неробстві, ніколи не захочувана і не скріплювана, розпечена, виніжена, її сила спала й ниділа і переходила в хоробливу, безпричинну тугу» [10, с. 311]. Героїня «Impromptu phantasie» також витончена,

аристократична особистість: «Вона була розумна, дотепна, незвичайно багата натура. Займалась малярством, писала, старалась усіма силами заспокоїти в собі ненаситну жадобу краси»; «Була занадто оригінальна, замало нинішня і не мала в собі нічого з “плебейськості” [10, с. 368]. Мрійливість фундаторки неоромантизму цілком відповідає особливостям її психічної організації: «Я відчуваю, як життя лежить переді мною не як щось сумне, безвідрадне, важке до перенесення, але як би один пишний, святочний день, гаряче пульсуючий, приваблюючий, широкий, пориваючий образ або немов яка соната» [10, с. 368].

Аристократична самотність, яка супроводжується відчуттям власної вищості аж до відсутності почуття емпатії проявляються у Ганни із новели «Valse melancolique», коли вони з Мартою знайомляться із новою товаришкою Софією: «А артистка стояла під комином, висока, горда, холодна, роздразнена до крайності, і її великі, розгорілі з внутрішнього болю очі спочивали жадібно на змарнілім лиці дівчини. Ні, не спочивали, шукали лиховісно чогось, щоб знищити вже в другій хвилі відкрите і відчуті полегшу за свій біль, що впився в неї... Недобра була в тій хвилі» [10, с. 449].

Водночас в описі внутрішнього світу Ганни помічаємо подвійність натури: «Дразлива і химерна, коли малювала, була в щоденнім житті наймилішою людиною» [10, с. 436]; «Була незвичайно доброго серця: тут в одній хвилі кидалася, гарячилася й змагалася, а вже в другій – була добра» [10, с. 440]. Це підтвердження раніше проведеного психологічного аналізу темпераменту О. Кобилянської, що «досить точно виокремлює риси двох типів вищої нервової системи» [3, с. 299]. «Дві вдачі», а саме: холерична та меланхолійна, на нашу думку, «і стали для О. Кобилянської визначальними креативотворчими чинниками» [3, с. 299].

«Дві вдачі» яскраво змальовані і в характеристиці героїні «Impromptu phantasie»: «Ніжна, вразлива, немов мімоза, з сумовитими очима... Годинами перележувала на спині в траві і вслухувалась в дзвонення якогось стародавнього історичного монастиря, – вслухувалась і плакала, доки з утоми не ослабала. Так бувало деякою порою. А іншою – бувала знов пристрасною, глибоко зворушеною істотою, що пригадує молодих арабських коней: приміром, коли другі діти її запрягали і гнали, немов коня, уперед себе. Се була її найлюбіша забава. Упряжена в шнурки, мчалась, немов батожена, через поля і рови, дико і гарно, і була б з радості та з розпалу летіла, доки б не загинула, наколи б поганяючі не здержували її [10, с. 363].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Увага до соматичної природи О. Кобилянської та героїнь її новелістики засвідчила їхню виразну кореляцію. Психосоматичні маркери стали ще одним із ключів до глибшого розуміння її художнього світу. Підкреслено, що тіло та його реакції постають не тільки способом передачі внутрішнього стану, але й формують окремий пласт художньої семантики. Твори «гірської орлиці» свідчать про взаємозв'язок тілесного та душевного, вказують на широкий спектр культурних, естетичних і духовних вимірів. Психосоматичні вияви в О. Кобилянської є не лише відображенням її особистих переживань, але й інструментом художнього осмислення трансцендентного.

Проведений психопоетикальний аналіз із використанням конституційної теорії дав змогу оприяти ще декілька штрихів до психологічного портрету письменниці, виявити особистісні риси, зокрема, характеру й темпераменту, які сприяли формуванню її ідіостилу, що, своєю чергою, допомагало утвердженню неоромантичної течії в українському модернізмі. У цілому використані в статті методологічні прийоми уможливають дослідження психосвіту того чи того письменника та його реалізацію й трансформацію у творчості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Михида С. Мегатекст і особистість письменника. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*, 2006. Вип. 26. С. 58–62.
2. Овчарук О. Творча особистість як суб'єкт культури в парадигмальних вимірах осмислення. *Вісник Національної Академії керівних кадрів культури і мистецтва*, 2021. № 2. С. 23–30.

3. Михида С. Психопоетика українського модерну: Проблема реконструкції письменника : монографія. Кіровоград : «Поліграф-Терція», 2012. 352 с.
4. Михида С. Реконструкція психоструктури автора у новелі О. Кобилянської «Фантазія-експромт» (постановка проблеми). *Наукові записки КДПУ. Серія: Філологічні науки (літературознавство)* / ред. кол.: Г. Д. Клочек [та ін.]. Кіровоград : КДПУ ім. В. Винниченка, 2003. Вип. 50. С. 221–228.
5. Історія психології: від античності до початку ХХ століття : навч. посібник / Авт.-уклад. О. Коханова, 2016. Київ : «Інтерсервіс». 235 с.
6. Даценко Я. Психопоетика творчості Григора Тютюнника : автореф. дис ... канд. філол. наук : 10.01.01. Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. Черкаси, 2019. 22 с.
7. Рошкевич-Іванцева М. Мій спогад про Ольгу Кобилянську. URL: <https://zbruc.eu/node/68425> (дата звернення 11.11.2024 р.).
8. Кисілевська О. З моїх спогадів про Ольгу Кобилянську. URL: <https://zbruc.eu/node/74385> (дата звернення 10.11.2024 р.).
9. Ізотов І. До характеристики творчості О. Кобилянської. *Червоний шлях*. 1928. № 2. С. 80–92.
10. Кобилянська О. Збір. твор. у 2-х т. Т. 1. Київ : «Дніпро», 1988, 541 с.
11. Столяренко О. Психологія особистості : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 280 с.

УДК 81'28:81'374:82

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-211-13>

ДІАЛЕКТИ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ: МОВНА ПАЛІТРА КРАЮ

DIALECTS OF KHMELNYTSKYI REGION: THE LINGUISTIC PALETTE OF THE AREA

Олійник В. В.,

orcid.org/0009-0000-1148-3800

кандидат педагогічних наук, доцент

доцент кафедри психології

*Хмельницького інституту імені Блаженнішого Володимира,
Митрополита Київського і всієї України Приватного акціонерного товариства
«Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»*

У статті аналізується сучасний стан діалектів Хмельниччини, основні мовні особливості, які відрізняють місцеві говірки від літературної мови. Розкрито вплив соціальних, культурних та географічних чинників на формування та розвиток діалектів Хмельниччини. Закцентовано увагу на міграційні процеси, економічну діяльність та природні умови, які впливають на мовну специфіку регіону. Виявлено зв'язки між місцевими діалектами та літературною мовою, підкреслено взаємний вплив та інтеграцію діалектних елементів у літературну українську мову. Розглядаються приклади діалектів Хмельниччини та аналізується їхнє значення для збагачення загальноукраїнської мовної культури. Підкреслено важливість збереження мовного різноманіття як складової частини культурної спадщини регіону. Виявлено, що сучасні діалекти Хмельниччини, незважаючи на постійний вплив зовнішніх чинників, продовжують зберігати свою унікальність. Серед важливих тенденцій виділяються процеси інтеграції діалектів з літературною українською мовою, а також інтерес до їх вивчення та збереження, що сприяє підтримці мовної спадщини регіону. Сучасний стан діалектів Хмельниччини демонструє збереження багатьох архаїчних рис. Відмінними характеристиками цих діалектів є специфічна лексика, фонетичні та граматичні особливості, які вирізняють їх серед інших українських говірок.

Установлено, що діалекти Хмельниччини найбільше збереглися в сільській місцевості, де культурні традиції та мовні особливості передаються з покоління в покоління. У невеликих селах і територіальних громадах місцеві мешканці продовжують активно використовувати діалекти в повсякденному житті, що сприяє їхньому збереженню та підтримці.

Стаття надає огляд сучасного стану та перспектив збереження діалектів Хмельницької області, підкреслюючи їхню культурну та соціальну значущість.

Ключові слова: діалекти, Хмельниччина, мовна спадщина, літературна мова, мовні особливості, культурна спадщина.

The article analyzes the current state of the dialects of Khmelnytskyi region, focusing on the main linguistic features that distinguish local vernaculars from the literary language. It explores the impact of social, cultural, and geographical factors on the formation and development of the region's dialects. Special attention is given to migration processes, economic activity, and natural conditions that influence the linguistic specificity of the area. The relationship between local dialects and the literary language is revealed, highlighting the mutual influence and integration of dialect elements into standard Ukrainian. The article presents examples of Khmelnytskyi dialects and examines their significance in enriching the broader Ukrainian linguistic culture. It emphasizes the importance of preserving linguistic diversity as part of the region's cultural heritage. The current state of the dialects of Khmelnytskyi region demonstrates the preservation of many archaic features. Distinctive characteristics of these dialects include specific vocabulary, phonetic, and grammatical features that set them apart from other Ukrainian vernaculars.

The study found that despite the constant influence of external factors, the dialects of Khmelnytskyi continue to retain their uniqueness. Key trends include the integration of dialects with the standard Ukrainian language and growing interest in studying and preserving them, contributing to the region's linguistic heritage. The dialects have been best preserved in rural areas, where cultural traditions and linguistic features are passed down through

generations. In small villages and local communities, residents actively use dialects in everyday communication, which helps maintain and support them.

The article provides an overview of the current state and prospects for the preservation of the dialects of Khmelnytskyi region, emphasizing their cultural and social significance.

Key words: dialects, Khmelnytskyi region, linguistic heritage, literary language, linguistic features, cultural heritage.

Постановка проблеми. Хмельниччина – це особливий мовний регіон, де переплітаються різноманітні діалекти та говірки. Діалектологія цього краю відкриває перед дослідниками справжню мовну палітру, яка відображає багатовікову історію та складну соціально-культурну динаміку регіону.

Вивчення діалектів Хмельниччини є ключовим для розуміння не лише мовних особливостей, а й культурного контексту, в якому формувалась мова. Адже кожен діалект – це своєрідний мовний ландшафт, у якому відображено життя і традиції його носіїв. Варто зазначити, що у Хмельницькій області діалекти змінюються від одного населеного пункту до іншого, що обумовлено історичними, географічними та соціальними чинниками.

Історичний розвиток діалектів Хмельниччини відзначається складними процесами взаємодії та змішування різних мовних впливів. Територія області була ділянкою численних історичних подій, що спричинило міграції населення, а отже, і мовні зміни. Польські, єврейські, румунські, угорські, німецькі впливи знайшли своє відображення у місцевих діалектах, створюючи багатозаровий мовний матеріал.

Сучасний стан діалектів Хмельниччини також відзначається динамічністю. Глобалізація та урбанізація, поширення засобів масової інформації та інтернету сприяють зближенню мовних стандартів, що нерідко призводить до зникнення унікальних мовних особливостей. Проте діалекти все ще зберігають свою життєздатність у сільській місцевості, де традиції та культурна спадщина передаються з покоління в покоління.

Завдяки всебічному підходу до збереження діалектної спадщини Хмельниччини можна досягти гармонійного поєднання традицій та сучасності, зберігаючи унікальну мовну палітру краю для прийдешніх поколінь. Мова є одним із найважливіших аспектів ідентичності народу, і збереження діалектів допоможе зберегти цю ідентичність у сучасному світі. З огляду на це дана стаття є важливим кроком на шляху до визнання і цінування мовного різноманіття України, що є невід'ємною частиною її культурного багатства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До проблеми дослідження звертаються сучасні українські вчені мовознавці, історики, культурологи, соціологи, які у своїх працях розкрили окремі проблеми: подільські діалектизми (О. Барташук, Г. Березовська та ін.); морфологічні діалектні особливості (С. Вакульчук, О. Васьків, П. Карась та ін.); лексика подільських говірок (О. Книш, Н. Коваленко, Л. Сердуніч, Н. Торчинська та ін.); походження українських діалектів (І. Матвіяс, І. Ніколаєнко, В. Німчук, Р. Сердега, А. Сагаровський); історичний аспект діалектизмів Хмельниччини (С. Єсюнін, С. Маховська, А. Ящишен та ін.) [1–12]. Проте окреслена проблема є малодослідженою, що й послужило написанню цієї статті.

Метою статті є дослідження та аналіз мовних особливостей регіону, вивчення впливу соціальних та культурних чинників на формування діалектів, а також збереження мовної спадщини для майбутніх поколінь. *Об'єкт* дослідження: мовні діалекти Хмельницької області. *Предмет* дослідження: особливості, структура та функціонування діалектів у межах Хмельниччини, а також їхній вплив на загальну мовну культуру регіону. *Завдання* дослідження: проаналізувати сучасний стан діалектів та їхні основні характеристики; дослідити вплив соціальних, культурних та географічних чинників на формування та розвиток діалектів; виявити зв'язки між місцевими діалектами та літературною мовою; надати рекомендації щодо збереження діалектної спадщини Хмельниччини.

Виклад основного матеріалу. Діалект – це форма мови, яка використовується в певному регіоні або соціальній групі і відрізняється від стандартної літературної мови вимовою, граматиною та словниковим запасом. Територіальні діалекти є унікальними для кожного регіону, маючи свої характерні особливості на рівні фонетики, морфології та лексики.

Діалектологія є важливою галуззю мовознавства, оскільки допомагає зрозуміти різноманітність мов та зберегти мовну спадщину. Дослідження діалектів сприяє формуванню національно-культурної ідентичності, збереженню мовних традицій і звичаїв, а також збагаченню наукового та культурного досвіду людства.

Хмельниччина, розташована на південному заході України, є важливим культурним й історичним регіоном з багатим мовним спадком. Діалекти цього краю відображають багатогранність історії, культури та соціального життя місцевих жителів. Регіональні варіації мови, які можна спостерігати на території Хмельниччини, є частиною загальної мовної палітри України і мають свої особливості та унікальні риси. Мовні особливості Хмельниччини зумовлені її історією. Протягом століть дана територія зазнавала різних впливів. Це відобразилося на місцевих діалектах, які увібрали елементи з цих культур і мов. Козацька доба та гетьманщина також залишили помітний слід у мовній спадщині регіону.

В Україні існує безліч діалектів, які відрізняються один від одного в залежності від регіону. Формування цих діалектів є результатом тривалої еволюції української мови протягом багатьох років. Як наслідок, кожна територія має свої унікальні мовні особливості, які можуть включати фонетичні, граматичні та лексичні відмінності.

Мовознавці зазвичай поділяють діалекти на три основні групи за географічним розташуванням, відомі як наріччя. Одне з цих наріччів, південно-західне, включає і Хмельницьку область. Дослідження показують, що в цій області особливо поширені діалектизми серед іменників. Такі слова відіграють важливу роль у розвитку і збагаченні української мови.

Науковці про діалекти Хмельниччини звертають увагу на різноманітність та специфічність мовних особливостей цього регіону.

Дослідники музею історії міста Хмельницького наводять такі приклади проскурівського діалекту, які й сьогодні використовуються:

«На Великдень принесли ме який красний ГАЛУНО́К» – мені принесли гарну крашанку.

«ПА́ТКУ ж мій ПА́ТКУ!..» – Боже мій, Боже!..

«А НІ́НЬКИ ж НЕ́НЮ ПАТКУВА́ЛИ, що дощу НІ́Ц немає» – сьогодні мати нарікала, що дощу зовсім немає.

«А у тебе ж досі неприбрана ПОСТЕ́ЛЯ» – ліжко, постіль.

«Бач, сусіди ХО́ДЯТ вже по ВОГІ́РКИ» – у теперішньому часі дієслова множини вживаються без пом'якшення суфікса (ХО́ДЯТ, БІ́ГАЮТ); слова, які в літературній мові починаються на «О», в проскурівській говірці починаються з «В»: ОВЕС – ВОВЕС, ОГІ́РКИ – ВОГІ́РКИ. Це стосується і імен: ОЛЯ – ВОЛЯ; ОНУФРІ́Й – ВОНУФРІ́Й.

«То ПЕ́Ц на ДРО́ВАХ, а то ГРУ́БА з двома ФАЄ́РКАМИ, а на них БА́НЯК з БАРАБО́ЛЯНИКАМИ. А онде ВУ́ГЛЯ для ГРУ́БИ» – це піч, а це плита з двома конфорками, а на них казан з картоплею. А он вугілля для плити.

«Я тобі БЕ́З ПРИНЕ́СУ, а ти мені – БАЗНІ́К та БЛАВА́Т, та й вінків наплетемо з БІ́НДАМИ» – я тобі бузку принесу (в діалектному варіанті в дієсловах однини у майбутньому часі наголос на корені), а ти мені – бузину та волошки, та й вінків наплетемо зі стрічками.

«ВОДА́РКУ така ПА́СІЯ бере з того карантину, та ПАСІ́ЮВА́ТИ їй не слід, до БО́ЛЬНИЦІ ж не хоче» – Одарка знервована через карантин, але нервувати їй не слід, бо до лікарні ж не хоче.

«От взую красні КАМА́ШІ, та піду ГУ́ЛЯТИ в них. То вам не ЧЕРПА́ТИ якісь» – от взую гарні черевики і піду гуляти в них, це вам не калоші якісь.

«Ось тобі ЦЕ́БРО – ПІ́ДЕШ по воду» – ось тобі відро, підеш по воду.

«Ач який ГАЛА́ТІН! Та ще й ВОПШО́С!» – подивись, який крикун, та ще й п'яниця!

«У мене є Г'АБЛІ (Г'РАЛІ), у тебе РИСКАЛЬ» – у мене є вила, у тебе лопата.

«В ліс по Г'УБИ» – в ліс по гриби.

«ОНДЕ ГИЦЕЛЬ ШВЕНДЯЄ» – он собака ловить звірів.

«ІВАН у новій КАМІЗЕЛЬЦІ та в Г'УНІ ЛЕЙБИТЬСЯ» – Іван у новому жилеті та вовняному пальті хизується.

«На ЗДІБАНЦІ частували ЛЕМШКОЮ з Г'ІЖКАМИ та ДРАГЛЯМИ, та К'ЕЛШОК щораз наливали» – на зустрічі пригощали мамалигою з холодцем і не забували наповнювати келихи.

«ЗАБ'ЕРЕШ РАДНО БУРАКІВ» – забереш рядно з буряками [4].

У словнику української мови за редакцією Б. Грінченка представлено діалектні особливості подільського діалекту: 1) *фонетичні*: ляшно – Ляшно їхати уночі по при той ліс. Каменец.; повітра – А щоб тебе лиха повітра забрала. Подольск.; замняхкнитися – Чогось мені світ замняхकिनився. Подольск.; заздросний – зависливий. Заздросний чоловік. Каменец.; поручча – перила. Каменец.; 2) *граматичні*: блищачий – блискучий. Сю ніч у сні бачив я на небі хрест золотий ніби та блищачий. Каменец.; дуплавий – дуплистий. Дуплавий бересток. Дуплава груша. Каменец.; злекшити – облегчить. Тетерка все краще як за панів було: злекшив, облегшив царь. Каменец.; 3) *лексичні*: маця – недотрога, важна особа. Дивись, яка маця! Буцім і доторкнутись до неї не можна, пручається. Подольск.; залубуватіти – о хлебе: затвердеть. Залубуватів хліб. Каменец.; полокати – мить, полоскати. Полокана пшениця. Каменец.; ненайдний, ненаїсний – ненаситний, прожорливий (Камен.) [14].

Українські дослідники розкрили значення окремих поширених діалектів на Хмельниччині. Наприклад, камізелка (наголос на третій склад) – це предмет одягу, те саме, що безрукавка. Саме так можуть називати як безрукавки, які одягають під піджак, так і теплий верхній одяг. Грубка (наголос на перший склад) – це те саме, що пічка на дровах, але зазвичай з комфорками. Також цей діалектизм вживається і на сучасні кухонні плити.

Інший діалект кварта (наголос на перший склад) – так зазвичай називають кухоль, але також можуть називати склянку чи чашку [13].

Отже, діалекти Хмельниччини, як і будь-які інші регіональні мовні варіанти, є невід'ємною частиною культурного спадку. Вони є свідченням історичних, соціальних та культурних процесів, що відбувалися в регіоні протягом століть. Збереження цих діалектів є важливим завданням для підтримки мовної різноманітності та культурної ідентичності.

Сучасний стан діалектів Хмельниччини, незважаючи на глобалізаційні процеси, все ще залишається багатограним і цікавим для дослідження. Аналізуючи ці діалекти, можна виявити їхні основні характеристики та зрозуміти, як вони впливають на мовну культуру регіону.

Установлено, що діалекти Хмельниччини найкраще збереглися в сільських районах, де традиції і культурні особливості передаються з покоління в покоління. У невеликих селах і територіальних громадах місцеві жителі продовжують користуватися діалектами у повсякденному спілкуванні, що сприяє їхньому збереженню. Наприклад, старші покоління часто розмовляють говірками, збереженими ще з часів їхнього дитинства.

Урбанізація значно впливає на мовну ситуацію в регіоні. Міграція сільського населення до міст, зокрема до обласного центру Хмельницького, сприяє поступовій асиміляції діалектів до стандартної української мови. Молодь, яка переїжджає до міст для навчання чи роботи, часто втрачає діалектні особливості, переходячи на літературну мову.

Сучасні засоби масової інформації, соціальні мережі та інтернет сприяють поширенню стандартизованої української мови. Це насамперед призводить до зменшення вживання місцевих діалектів. Проте соціальні мережі також можуть бути засобом збереження і популяризації діалектів. Деякі ентузіасти створюють сторінки та групи, де публікують матеріали на місцевих діалектах, що допомагає підтримувати інтерес до них.

Важливими також є еміграційні процеси. Виїзд населення за кордон на заробітки або постійне проживання значно впливає на мовну ситуацію. Емігранти часто зберігають свої ді-

лекти у спілкуванні з родичами та знайомими, створюючи своєрідні мовні ситуації за межами України. Це сприяє поширенню місцевих мовних особливостей у діаспорі.

Мовознавці виділяють основні характеристики діалектів Хмельниччини. *Фонетичні особливості*. Діалекти Хмельниччини мають свої характерні фонетичні риси. Наприклад, можна виділити специфічну вимову голосних і приголосних звуків, таких як: «*и*»-«*і*»; «*е*»-«*є*»; «*в*»-«*ф*»; «*ш*»-«*с*»; «*ж*»-«*з*»; м'яке «*л*» або заміна звуку «*г*» на «*х*» у певних словах. Ці фонетичні особливості роблять мову регіону відмінною від літературної української.

Лексичні особливості. Лексичний склад діалектів багатий на архаїчні слова та вирази, які не використовуються в сучасній літературній мові. Наприклад, в діалектах можна зустріти слова, які були запозичені з польської, німецької та інших мов, що відображає історичний вплив сусідніх культур.

Морфологічні особливості. Діалекти Хмельниччини характеризуються специфічними формами відмінювання іменників та дієслів. Наприклад, зменшувально-пестливі форми часто використовуються для вираження емоційного ставлення. Ці морфологічні особливості додають мові регіону унікального колориту.

Варто зауважити, що дієслова, які позначають рух людини в просторі активно існують і сьогодні (*ходити, сходити, пускатися, піти, переходити, навертатися* тощо), хоч побутують лексеми з подільського ареалу, яких не можна знайти в сучасних словниках: *бочити, тецатися, забіратися, попотупкатися, загоготіти, мачкувати, молитвати* та ін. [7; 14].

Синтаксичні особливості. Синтаксис діалектів Хмельниччини також має свої відмінності. Характерні конструкції речень, які можуть відрізнятися від літературних норм, надають мові особливого звучання. Наприклад, вживання певних прийменників і сполучників, що рідко зустрічаються в загальноукраїнській мові, робить діалектні речення своєрідними.

Досліджено, що сучасні діалекти Хмельниччини знаходяться під постійним впливом зовнішніх чинників, але все ще зберігають свою унікальність. Важливими тенденціями є інтеграція діалектів з літературною мовою, а також особлива зацікавленість у їхньому вивченні та збереженні. Культурні заходи, освітні програми та цифрові платформи можуть сприяти популяризації місцевих діалектів, допомагаючи зберегти мовну спадщину для майбутніх поколінь.

Отже, сучасний стан діалектів Хмельниччини є відображенням складної взаємодії між традицією та сучасністю. Вивчення та збереження цих діалектів сприяє підтримці культурної ідентичності регіону та збагаченню національної мовної спадщини України.

Діалекти є невід'ємною частиною культурної та мовної спадщини кожного регіону. Вони відображають історію, традиції та особливості життя місцевого населення. Формування та розвиток діалектів залежить від багатьох чинників, серед яких соціальні, культурні та географічні чинники займають провідне місце. Розглянемо, як ці чинники впливають на мовну картину регіону.

Соціальні чинники відіграють важливу роль у формуванні та розвитку діалектів. До них належать міграційні процеси, соціальна структура населення, рівень освіти та професійна діяльність. Міграція є одним із ключових соціальних чинників, що впливає на мовну ситуацію в регіоні. Переселення населення з однієї території на іншу призводить до змішування різних мовних традицій. Наприклад, під час історичних міграцій на територію України прибували представники різних народів, що вплинуло на формування багатомовного середовища.

Соціальна структура населення також впливає на розвиток діалектів. У різних соціальних групах можуть існувати свої мовні норми та традиції. Наприклад, мова селян може відрізнятися від мови міського населення через різні умови життя та діяльності.

Рівень освіти та професійна діяльність теж мають велике значення. Освічені люди, які мають доступ до літературних джерел, можуть користуватися більш стандартизованою мовою, тоді як менш освічене населення зберігає діалектні особливості.

Культурні чинники, такі як традиції, звичаї, релігія та мистецтво, мають великий вплив на мовну картину регіону. Культура визначає стиль життя, мислення та мовлення людей, тому її роль у формуванні діалектів важко переоцінити.

Традиції та звичаї місцевого населення часто знаходять відображення у мові. Наприклад, народні свята, обряди та звичаї можуть супроводжуватися специфічною лексикою, яка зберігається в діалектах. У Хмельницькій області, де багатий фольклор та народні традиції, діалекти відображають місцеві культурні особливості.

Релігія також впливає на мову. Релігійні обряди, молитви та проповіді часто виконуються на певній мові або діалекті, що сприяє їх збереженню та поширенню. У регіонах з сильною релігійною традицією діалекти можуть включати багато церковної лексики.

Мистецтво, зокрема література та народна творчість, є важливим засобом збереження діалектів. Народні пісні, казки, легенди та прислів'я зберігають у собі мовні особливості регіону і передають їх з покоління в покоління. Відомі письменники, які використовують місцеві діалекти у своїх творах, також сприяють їх популяризації.

Географічні чинники, такі як рельєф, клімат, природні ресурси та ізоляція, значно впливають на мовну ситуацію в регіоні. Географічні особливості можуть сприяти як збереженню діалектів, так і їх зміні.

Рельєф і клімат визначають умови життя та господарської діяльності населення. У гірських районах, де поселення можуть бути ізольованими один від одного, діалекти зберігаються краще через менший вплив зовнішніх мовних традицій. У рівнинних регіонах, де контакти між людьми є більш інтенсивними, діалекти можуть змішуватися та еволюціонувати.

Природні ресурси також впливають на мовну картину. Різні види діяльності, пов'язані з використанням природних ресурсів, можуть формувати специфічну лексику. Наприклад, у регіонах з розвиненим сільським господарством можна знайти багато термінів, пов'язаних з аграрною діяльністю.

Ізоляція сприяє збереженню мовних особливостей. Віддалені села та громади, що мають обмежені контакти із зовнішнім світом, зберігають свої діалекти у більш автентичному вигляді. У таких місцях можна знайти мовні форми, які вже давно зникли в більш урбанізованих регіонах.

Отже, соціальні, культурні та географічні чинники відіграють важливу роль у формуванні та розвитку діалектів. Вони визначають мовну картину кожного регіону, зберігаючи унікальні особливості та відображаючи багатовікову історію. Розуміння цих чинників допомагає зберегти мовну спадщину та сприяє збагаченню культурного різноманіття. Дослідження діалектів дозволяє глибше зрозуміти культурні та соціальні процеси, що впливають на наше суспільство, і сприяє збереженню цієї цінної спадщини для майбутніх поколінь.

Вивчення зв'язків між місцевими діалектами та літературною мовою є важливою частиною лінгвістики, що стало відомо, як мова розвивається і функціонує в суспільстві. Місцеві діалекти – це варіації мови, що використовують у конкретних географічних або соціальних групах. Літературна мова насамперед є стандартною формою мови, яка використовується в листових текстах, офіційних документах і літературних творах.

Місцеві діалекти часто служать джерелом багатства для літературної мови. Багато літературних творів відображають локальні особливості, що надають їм автентичності та глибини. Наприклад, письменники використовують діалектні елементи для створення колориту персонажів або відтворення атмосфери певного регіону. Це дає змогу читачам краще зрозуміти соціокультурний контекст і особливості персонажів.

Літературна мова також може впливати на місцеві діалекти, особливо в умовах глобалізації та зростання медіа-впливу. Наприклад, засоби масової інформації та популярна культура часто використовують літературну мову, яка може поступово змінюватися або навіть стандартизувати місцеві діалекти.

Збереження та підтримка місцевих діалектів може бути використана для культурної ідентичності. Через діалекти передаються особливості історії, традицій і світогляду певної спільноти. Важливо, щоб літературна мова об'єднувала ці особливості, забезпечуючи таку інтеграцію, яка збагачує і підтримує різноманіття мовних варіантів.

Письменники і поети часто використовують діалекти для створення унікального голосу і стилю. Діалект може служити способом вираження ідентичності персонажів або авторських ідей. Наприклад, у творах українських письменників, таких як Тарас Шевченко або Леся Українка, місцеві діалекти використовують для відтворення народної мови та культури. Це також створює більш живу і реалістичну картину світу, яку вони описують.

Літературна мова, з іншого боку, може бути використана для відображення і трансформації діалектних елементів у більш формальні або універсальні контексти. Письменники, які поєднують літературу з діалектними елементами, можуть створити нові мовні форми, які збагачують літературний канон і дають нові перспективи для розуміння культурних та соціальних явищ.

Отже, взаємодія між місцевими діалектами та літературною мовою є динамічним процесом, що відображає культурні та соціальні зміни. Місцеві діалекти не лише впливають на літературну мову, але й підтримують від неї нові імпульси для розвитку. У цьому процесі необхідно забезпечити гармонійний баланс, щоб зберегти культурну різноманітність і підтримати розвиток мовних форм.

Висновки. Діалекти Хмельниччини є важливим елементом української мовної і культурної спадщини. Вони несуть в собі багатство історичних, соціальних і культурних впливів, які сформували унікальний мовний ландшафт регіону. Важливо забезпечити їхню передачу наступним поколінням, аби мовна різноманітність продовжувала збагачувати українську культуру й ідентичність.

Отже, у статті проаналізовано їх сучасний стан та основні характеристики, досліджено вплив соціальних, культурних та географічних чинників на формування та розвиток діалектів, виявлено зв'язки між місцевими діалектами та літературною мовою, а також надано рекомендації щодо збереження діалектної спадщини Хмельниччини.

Сучасний стан діалектів Хмельниччини свідчить про те, що вони зберегли багато архаїчних рис, але також зазнали змін під впливом літературної мови та урбанізації. Основні характеристики діалектів включають специфічну лексику, фонетичні та граматичні особливості, які відрізняють їх від інших українських діалектів.

Соціальні, культурні та географічні чинники відіграли важливу роль у формуванні та розвитку діалектів Хмельниччини. Сільські громади зберігають традиційні мовні особливості краще, ніж міські, де відбувається більш інтенсивне змішування мовних впливів.

Зв'язки між місцевими діалектами та літературною мовою виявилися тісними, хоча місцеві говори часто зберігають унікальні риси. Літературна мова впливає на діалекти через освіту, ЗМІ та масову культуру, що сприяє стандартизації мовних норм.

Перспективою подальших досліджень є вивчення морфологічних особливостей діалектів окремих поселень Хмельниччини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Барташук О., Маховська С. Діалектизми в збірці подільського поета Петра Карася «Жито і калина». *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 47. Т. 1. С. 126–132.
2. Березовська Г. *Українська діалектологія*. Умань. 2015. 214 с.
3. Вакульчук С. Морфологічні діалектні особливості в мовотворчості Б. Лепкого. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2001. Вип. 4. С. 132–139.

4. Васьків О. Галунок, блават і рискаль – якою до нас дійшла проскурівська говірка. URL: https://gazeta.ua/articles/nelitereturna-leksika/_galunok-blavat-i-riskal-yakoju-do-nas-dijshla-proskurivska-govirka/962598 (дата звернення: 12.09.24 р.).
5. Карась П. *Жито і калина (поезії)*. Хмельницький : Видавець ФОП Цюпак А. 2016. 226 с.
6. Книш О. Так говорять на Хмельниччині: що таке камізелка, грубка, кварта та цмок. URL: <https://meta.ua/uk/news/society/153455-tak-govoryat-na-hmelnichchini-scho-take-kamizelka-grubka-kvarta-ta-tsmok> (дата звернення: 21.09.24р.).
7. Коваленко Н. Лексика подільських говірок у «Словарі української мови» Б. Грінченка». *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови : зб. наук. праць*. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. Вип. 7. С. 325–329.
8. Матвіяс І. Засади української діалектології. *Мовознавство*. 2000. №1, С. 3–9.
9. Николаєнко І. До питання про «олітературення» діалектів. *Лінгвістика : зб. наук. пр.* 2012. № 3 (21). Ч. 1. С. 223–227.
10. Німчук В. Про походження українських діалектів. *Україна: наука і культура*, 2003. Вип. 1.
11. Сердега Р., Сагаровський А. *Українська діалектологія*. ХНУ імені В. Н. Каразіна. 2011. 146 с.
12. Ящишен А. Онде гицель швендяе: хмельницький музей зробив підбірку проскурівської говірки. URL https://ye.ua/istiriya/48629_Onde_gicel_shvendyaeye__hmelnickiy_muzeu_zrobiv_pidbirku_proskurivskoyi_govirki.html (дата звернення: 11.10.24р.).
13. *Великий тлумачний словник сучасної української мови*. Київ ; Ірпінь : ВТФ Перун. 2001. 324 с.
14. *Словник української мови*. Київ : Наук. думка. 1996. Т. I–IV. 510 с.

УДК 821.161.2-3-343.09

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-211-14>

МІФОПОЕТИКА У ПОСТМОДЕРНОМУ РОМАНІ ІЛЛАРІОНА ПАВЛЮКА «Я БАЧУ, ВАС ЦІКАВИТЬ ПІТЬМА»

MYTHOPOETICS IN ILLARION PAVLYUK'S POSTMODERN NOVEL «I SEE YOU ARE INTERESTED IN DARKNESS»

Остапова Л. В.,

orcid.org/0009-0001-3058-6757

викладачка кафедри української філології

Закладу вищої освіти «Університет Короля Данила»

У статті увага зосереджена на понятті «міфопоетика», як на потужному інструменті, який письменники використовують для створення багатошарових, символічних і повних глибинного сенсу текстів, на прикладі роману Іларіона Павлюка «Я бачу, вас цікавить птьма». Автор майстерно вплітає міфологічні мотиви в тканину свого твору, створюючи атмосферу загадковості та підкреслюючи універсальні людські теми. Завдяки міфологічним мотивам Іларіон Павлюк у романі виходить за межі конкретної історії і торкається універсальних питань буття, добра і зла, життя і смерті. Автор звертається до глибинної символізації біблійних та міфологічних алюзій.

Нами виділено ключові міфологічні елементами в романі, а саме: птьма, село Буськів Сад (ад), звір, печера та ін. Птьма в романі постає символом зла, яке загрожує героям, але водночас і спокусливою силою, що приваблює їх. Цей архетип пронизує весь роман, від назви до сюжетних ліній. Птьма тут – це не просто відсутність світла, а безодня, що таїть у собі таємниці, страхи і спокуси. Село Буськів Сад у романі – не тільки місце дії, а своєрідний мікрокосмос, де відображаються всі людські вади і чесноти. Село нагадує міфологічний сад, який колись був раєм, але тепер перетворився на місце гріха і страждання. Серійний вбивця, якого називають Звіром, є архетипом зла, що загрожує спокою села. Його образ нагадує міфологічних монстрів, які карають людей за їхні гріхи. Ще одним символом роману, що сприяє міфопоетиці твору є вода, як символ очищення і відродження з одного боку, та небезпеки і загибелі – з іншого. Річка, що протікає через село, є межею між світом живих і мертвих.

У статті аналізується вплив на творчість Іларіона Павлюка художніх методів латиноамериканського «магічного реалізму» та оригінального українського його відповідника – «хімерної прози». Проводиться паралель між зразками художніх творів цих напрямів і сучасною літературою.

У дослідженні доведено, що міфопоетика в романі Іларіона Павлюка «Я бачу, вас цікавить птьма» надає твору глибини і багатошаровості. Завдяки використанню міфологічних мотивів автор створює унікальний світ, в якому реальність переплітається з міфом, а читач має можливість замислитися над вічними питаннями буття.

Ключові слова: міфопоетика, алюзія, ремінісценція, архетип, інтертекстуальність.

The article focuses on the concept of «mythopoetics» as a powerful tool that writers use to create multilayered, symbolic and full of deep meaning texts, using the example of Illarion Pavliuk's novel «I See You Are Interested in Darkness». The author skilfully weaves mythological motives into the fabric of his work, creating an atmosphere of mystery and emphasising universal human themes. Thanks to mythological motives, Ilarion Pavliuk goes beyond the specific story in his novel and touches upon universal questions of existence, good and evil, life and death. The author refers to the deep symbolism of Bible and mythological allusions.

We have identified the key mythological elements in the novel, namely: darkness, the village of Buskiv Sad (hell), a beast, a cave, etc. Darkness in the novel is a symbol of evil that threatens the characters, but at the same time a seductive force that attracts them. This archetype permeates the entire novel, from the title to the storylines. Here, darkness is not just the absence of light, but an abyss that conceals secrets, fears, and temptations. The village of Buskiv Sad in the novel is not only a place of action, but also a kind of microcosm where all human vices and virtues are reflected. The village resembles a mythological garden that was once a paradise, but has now become a place of sin and suffering. The serial killer, called the Beast, is an archetype of evil that threatens the peace of the village. His image is reminiscent of mythological monsters that punish people for their sins. Another symbol of the novel that contributes to the mythopoetics of the work is water, as a symbol of purification and rebirth on the one

hand, and danger and death on the other. The river that flows through the village is the boundary between the world of the living and the dead.

The article analyses the influence of artistic methods of Latin American magical realism and its original Ukrainian counterpart – bizarre prose on the works of Ilarion Pavliuk. A parallel is drawn between samples of works of art of these trends and modern literature.

The study proves that mythopoetics in Ilarion Pavliuk's novel «I See You Are Interested in Darkness» adds depth to the work. Through the use of mythological motives, the author creates a unique world in which reality is intertwined with myth, and the reader has the opportunity to reflect on the eternal questions of existence.

Key words: mythopoetics, allusion, reminiscence, archetype, intertextuality.

Постановка проблеми. Міфопоетичні образи та мотиви відіграють значну роль у створенні сюжетів художніх творів, тому вплив міфопоетики на літературу є очевидним. Звернення до міфу у «постміфологічні» епохи стає для багатьох письменників свідомим художнім експериментом, творчим переспівом міфологічного матеріалу, що значною мірою моделюють авторську манеру і стиль письма. При цьому міфопоетичне мислення виступає складовою авторського світосприйняття та художнього методу, оскільки є результатом поетичної творчості як міфотворчості. Одночасно міфопоетика виступає як у ролі об'єкта, так і методу дослідження художнього твору чи методологічним принципом дослідження поетичної творчості конкретного автора.

Серед сучасних українських прозаїків, які у своїй творчості широко використовують міфопоетичні засоби, останнім часом виділяється постать письменника, журналіста, захисника ЗСУ Іларіона Павлюка. Роман «Я бачу, вас цікавить п'ятьма» ще не був активним об'єктом наукового літературознавчого дослідження, чим зумовлена актуальність обраної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Говорячи безпосередньо про міфопоетику, то дослідженням цього поняття займалися багато дослідників у різні часи. Поняття міфотворчості було репрезентоване декількома основними теоріями, серед яких виділяються: соціологічна (Е. Дюркгейм); лінгвістична (М. Мюллер); символічна (Е. Кассіер); структуралістська (К. Леві-Строс) тощо. В Україні дослідженням цієї проблеми займалися Гурдуз А. [1], який у статті «Типологія міфопоетичних технік в українській та західноєвропейській «прозі про землю» кінця ХІХ – початку ХХ ст.» проаналізував рецепції біблійного матеріалу у творах українських письменників; Зуенко М. [2] досліджувала проблеми міфопоетичного аналізу ліричного твору; Мишанич М. [3] у своїх дослідженнях розмежовував поняття міфу, міфології, міфологізму, міфокритики та міфопоетики та інші.

Що ж до творчості Іларіона Павлюка, то романи «Білий попіл» та «Танець недоумка» вже привернули увагу літературознавців, зокрема є дослідження Гонюк О. «Жанрово-стильові особливості роману Іларіона Павлюка «Білий попіл» [4], у якому проаналізовано специфіку взаємодії жанру «трилер» та стилю «нуар» у творі, осмислено їхню художню реалізацію, та стаття Вещикової О. «Наративні стратегії в романі Іларіона Павлюка «Білий Попіл» [5], де авторка описує засоби та сигнали, якими письменник інтригує читача у містичному творі.

Мета дослідження. Нашу увагу привернула наскрізна міфопоетика роману Іларіона Павлюка «Я бачу, вас цікавить п'ятьма», ремінісценції на міфологію та альянзи на відомі твори світової літератури. Увесь простір роману змодельований автором за допомогою міфологічної образності. Такий використаний письменником прийом міфообразів, що відсилають до конкретних витворів мистецтва, кіно та, навіть, біблійної літератури, зацікавлює читача ще більше, залишаючи стійке враження, потребу глибше відчитувати авторське художнє письмо, розгадуючи його художні таємниці.

Очевидно, що на автора роману «Я бачу, вас цікавить п'ятьма», де так чітко простежується міфопоетика інтертексту, відбувся не опосередкований, а досить чіткий і послідовний вплив досвіду письменників попередніх поколінь, а саме представників латиноамериканського «магічного реалізму» та оригінального українського його відповідника – «хімерної прози». Пред-

ставники цих стильових течій, зображуючи фантазмагоричне як звичайну подію, одивнювали реальність, надавали їй феєричного характеру, аби відстежити читачеве свідовідчуття, вразити парадоксами реальної дійсності, відкрити прихований сенс і ширші обрії буття. Міф, як найдавніший та найуніверсальніший спосіб контакту з безмежною таємничою дійсністю, виявився найпридатнішим для цієї мети інтертекстуальним засобом [6, с. 272]. Метою цього дослідження є детальний аналіз міфопоетики роману Іларіона Павлюка «Я бачу, вас цікавить п'ятьма» та простеження впливу на творчість митця досвіду двох стильових течій: «магічного реалізму» та «химерної прози».

Виклад основного матеріалу. Міфопоетика (з давньогрецької «mythopoesis» (міфотворення)) – використовується для позначення оповідного жанру сучасної літератури чи кіномистецтва, в яких письменником чи сценаристом створюється нова міфологія [7, с. 131]. З точки зору літературознавства міфопоетика являє собою поетичний прийом творчого моделювання, який можна дифініціювати як систему переорганізації міфу за законами поетичної творчості [8, с. 409].

Окрім визначення самого поняття терміна «міфопоетика», важливою ланкою літературознавчої науки є й міфопоетичний аналіз тексту. М. Зуєнко визначає основні етапи аналізу: «1) визначити запозичені письменником із міфології міфи, ряд образів, мотивів, використаних окремих композиційних та сюжетних ходів міфу для організації художнього світу власного твору; 2) дати аналіз творчо переосмисленому письменником міфологічного матеріалу відповідно до ідейно-естетичного спрямування літературного контексту; 3) визначити функцію міфу в тексті; 4) установити місце і значення запозиченого міфологічного матеріалу для створення художньої картини світу митця, його художньої манери [2, с. 22].

Тобто, міфопоетику ми маємо розглядати як цілісну систему. При аналізі тексту, на нашу думку, особливу увагу слід приділити функції міфу в тексті, оскільки автор свідомо чи підсвідомо відправляє код читачу, маючи надію на його розшифрування.

Оскільки міф постає як система різноманітних кодів, символів, то «образи міфів перетворилися в архетипи, що укорінені в глибоких підсвідомих шарах психіки й утворюють основу всієї наступної поетичної творчості, тому вони перманентно репродукуються в літературі у вигляді константних образів й мотивів» [7, с. 136]. Зрозуміло, що міфопоетика відрізняється від міфології і поетики, являючи собою щось інше, особливе, хоча і міф, і поетика присутні у цьому понятті. За словами Умберто Еко, міфопоетика – це «переосмислення історії, навіть іронізування над нею, але іронія ця серйозна, оскільки мова йде ж про історію; це гра розуму, що перестала бути грою» [7, с. 45].

До питання витоків та історичних джерел сучасного постмодерного міфопоетичного роману, то саме «магічний реалізм» (середина ХХ ст., Латинська Америка) і «химерна проза» (друга половина ХХ ст., європейська література), що дивували читача представленням фантастичного у формі реального, навіть буденного, зробили відчутний вплив на сучасну літературу, зокрема це помітно і в творі Іларіона Павлюка «Я бачу, вас цікавить п'ятьма». Як зазначає дослідниця Горнятко-Шумилович А., «... український химерний роман, як і нова латиноамериканська проза, багато в чому виникли на основі національного бароко, можна з певним допуском говорити про умовно паралельний розвиток, більш чи менш одночасовий, але опертий на національну традицію, а тому в кожному випадку самотутній напрям розвитку літератури. Попри всю умовність паралелей, є можливість твердити, що існує опосередкований зв'язок між обома напрямками» [9, с. 188].

Скажімо, у новелі «Старий із крилами» колумбійця Габрієля Маркеса (один з представників напряму «магічний реалізм») розповідається, як на узбережжя, де мешкають рибалки, упав старий чоловік із крилами, втомлений польотом над океаном, родина рибалки поселила старого в курнику, адже той мав крила з пір'я, згодом усі мешканці поселення вимагали від нього доказів, що той дійсно ангел та може творити дива, або у романі українського письменника

Валерія Шевчука (майстер готичної прози та напряму «химерна проза») «Дім на горі» розповідає про життя чотирьох поколінь, які живуть у домі на горі. У долі кожного героя уперто простежується низка загадкових і дивовижних послідовностей: як тільки у сім'ї підрастає дівчина, невідомо звідки з'являється якийсь чоловік-красень, намагається її звабити, а потім зникає в невідомому напрямку, залишивши по собі сина. Народжена поза шлюбом дитина (обов'язково хлопчик) ніколи не сидить вдома, мандрує й зникає невідомо куди. Якщо ж невідомий чоловік підніметься на гору до будинку й нап'ється з рук дівчини води, то вже її ніколи не покине, а в шлюбі народиться дівчинка, яка мусить знати стару легенду й берегтися звабника. «Усе це переколошкало Галину душу, бо вже починала губити межі, де в цій історії фантастичне, а де реальне. Знала бабчину здатність надавати всьому неприродного значення, але цей збіг подій, що навалився притьма, був разуючий» [10, с. 300]. Хоч обидва твори показують реальне життя людей, але ця реальність ховається за міфічним, фантастичним світом народних оповідань.

Характерні риси «химерної прози», «магічного реалізму» й міфологізму – це тематично-образна двоплановість, звернення до міфу, використання умовно-метафоричних, алегорично-притчевих форм, які в конкретних, але дивно змінених образах здатні виражати бентежні почуття (роман-міф «Сто років самотності» Габрієля Маркеса, повість «Перевтілення» Франца Кафки, романи-притчі «Гра в бісер» Германа Гессе, «Левине серце» Павла Загребельного, «Герострати» Емми Андіївської, «У пащі дракона», «Дім на горі» Валерія Шевчука та ін). Гротескність і пародіювання, карнавалізація і театралізація, бурлескно-травестійні стильові елементи, алюзії та ремінісценції поєднані тут з історичними мотивами, філософічними аспектами. Винайдені «магічним реалізмом» стильові засоби переплетення реальних речей з барвистим міфологізмом, фантастикою чи містикою у народно-сміховому, іронічному чи пародійному обрамленні надають образіві понадчасової символічної барви, ненав'язливо, неначе грайливо, але настійливо нагадують про вічні цінності.

У цьому дослідженні увага зосереджена на міфопоетиці, як невід'ємному явищі сучасного постмодерного роману на прикладі бестселера українського письменника Іларіона Павлюка «Я бачу, вас цікавить п'ятьма». Уже сама назва роману «Я бачу, вас цікавить п'ятьма» та трьох його розділів: «Пояс Каїна», «Місто Діт», «Лімб» – очевидні відсилання до міфотворчості. Ці заголовки творять важливу для розуміння роману наскрізну алюзійну мережу, що змушує читача постійно проєктувати романний сюжет на міф, що і є задумом твору. Як Данте Аліг'єрі у поемі «Божественна комедія» описував свою подорож у потойбічний світ, мандруючи колами пекла, так і кримінальний психолог, головний герой роману Андрій Гайстер опиняється у селищі Буськів Сад (на конструкції у центрі села з написом «Я люблю Буськів Сад» зазвичай переставала світитися літера «с», тому зі слова «сад» залишалося «ад») та блукає підземними катакомбами у пошуках зниклої дівчинки, але йому постійно перешкоджають досягти мети. Коли герой їде потягом у селище Буськів Сад (ад), він слухає пісню гурту AC/DC «Highway to Hell». Це слугує натяком, що герой їде до пекла. Хоча існує велика різниця між масовою та елітарною культурами, але автор органічно поєднує, немов на контрасті, пекло Данте та пекло з пісні відомого попгурту. Як тільки герой потрапляє у селище, одразу починається задуманий автором вихор пов'язаний із міфологічними образами.

По-перше, ім'я Андрій Гайстер – алюзія на образ птаха гайстра, лелеку, що давньогрецькою означає «зоря». Гайстер є символом давньої богині Вечірньої і Вранішньої Зорі. На обкладинці книги зображене око гайстра, або ж лелеки у мороці п'ятьми, тому обкладинка своїм символізмом дуже доповнює саму історію у романі.

По-друге, Іларіон Павлюк робить багато відсилань до міфології. Буськів Сад – це своєрідна модель пекла. Кожен мешканець мусить знову і знову проживати найгірше, що він вчинив у своєму житті. Там він зустрічає дуже дивного чоловіка у червоному шкіряному плащі, який неодноразово наголошує, що Андрію треба перейти на той бік річки. Харитон

Еребович – так звати дивного чоловіка у червоному, перевозить Андрія через річку на своїй вугільно-чорній машині з написом: «екскурсії на човнах». А в машині ціла колекція дуже стародавніх монет, які він отримує у подарунок від пасажирів, котрих перевозить у своєму авто. Його прізвище Балюк – явна відсилка на демона Баала, що є старшим демоном пекла. Іноді складається враження, що такі очевидні алюзії є, навіть, занадто карикатурними, як от ім'я Харитон Еребович – не хто інший, як Харон, котрий перевозить душі мертвих, за що вони розраховуються монетами, які зберігають під язиком; стародавні монети, одна з яких дивним чином опиняється в роті Андрія; річка Туонь, що є очевидною алюзією на Стікс, річку, що веде до царства мертвих.

Жінка Дора, що є алюзією на персонажа давньогрецької міфології Пандору, дає Андрію важливі підказки у пошуках вбивці, дає ключі, але просить не відчиняти дверей, добре знаючи, що це так не працює. Монашка і сліпий бармен виступають алюзією на демонів, а їхній улюбленець кролик, здається, ніби також штовхає до зла тих, у кого він опиняється.

Коли Андрій Гайстер їде у потязі до місця призначення, він зустрічає у вагоні дивного хлопчика на ім'я Ієронім, який з'являється зненацька та пропонує йому вибрати ягоду: червону полуницю чи синю чорницю. Таке рідкісне ім'я автор обрав для хлопчика невипадково, адже це пряма алюзія на картини нідерландського художника доби Відродження Ієроніма Босха. Увагу привертає не тільки дивне ім'я хлопчика, а й нестандартний колір його джинсів – зелений, з кишені яких стирчало дзеркало, що саме по собі дивно. На одній з найвідоміших картин Ієроніма Босха «Сад земних насолод», дійсно є зелений демон, до сидниць якого прикріплене дзеркало, в якому відображається ще один чорний демон, разом з оголеною жінкою, на грудях якої сидить жаба. На сторінках роману Іларіона Павлюка ми якраз знайомимось з такою жінкою, з брошкою у вигляді жаби на грудях, яку автор називає Дорою. Ця картина, датована 16 століттям, демонструє погляди митця на мораль і гріх. А диявол, як відомо, криється в деталях. На думку мистецтвознавців, «Сад земних насолод» є, мабуть, найвпізнаванішим зображенням пекла у всьому західному мистецтві. Алюзія у романі «Я бачу, вас цікавить п'ятьма» на пекло Босха така ж упізнавана, як і на пекло з «Божественної комедії» Данте Аліг'єрі.

У романі події відбуваються взимку, коли селище повністю заметене снігом, холод огортає всі події твору по аналогії з дантівським сьомим колом пекла, де скрізь крига, сніг, холод, що іменується Поясом Каїна, як і перший розділ роману. Кафе у селищі Буськів Сад має назву «Мінотавр», як і охоронець того ж самого сьомого кола дантівського пекла. До речі, кімната Андрія у єдиному на все село готелі «Сяйво» теж номер сім.

Усе, що відбувається у Буськовому Саду не підпорядковується людській логіці. Безліч питань залишаються без відповідей, а сенси, закладені автором, кожен розуміє по-своєму. Ця історія про гріхи, що матеріалізуються, і спокуту, дорожчу за спокій, про вибір у житті, про відчуження від світу, історія про непробивну людську байдужість і про «звіра», який сидить у кожному, що, напевно, є найочевиднішою алюзією автора на люцифера, що дуже добре накладається на всю дантівську атмосферу роману.

Висновки. У творі Іларіона Павлюка «Я бачу, вас цікавить п'ятьма» закладені характерні риси постмодерної літератури: гра з читачем, нездоланна пристрасть до містифікації, алюзійність та інтертекстуальність, елементи пародіювання, іронічне тлумачення літературних традицій, що збагачують зміст художнього твору у сприйнятті сучасного читача. Усвідомлення цього живить непривихану постмодерністичну пристрасть до стилізації, цитування і переінакшення чужих текстів задля досягнення діалогу з багатоголосою світовою культурою.

Використання міфопоетичного прийому Іларіоном Павлюком в романі «Я бачу, вас цікавить п'ятьма» дозволяє автору стисло зафіксувати у творі значний обсяг існуючого культурного змісту, розширивши нарративний хронотоп розповіді, свідомого експериментувати у царині міфотворення. Використані автором міфологічні мотиви, сюжети, образи сприяють увираз-

ненню складного символічно-філософського ідейного змісту роману. Іларіон Павлюк презентує власну міфопоетичну модель сучасного світу, таким чином «вічні» питання людського життя набувають сучасного змісту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гурдуз А. Міфопоетика літературного твору та міфопоетична парадигма: теоретичний аспект. *Зарубіжна література в школах України*. 2006. № 6. С. 57–59.
2. Зуєнко М. Проблеми міфопоетичного аналізу ліричного твору. *Філологічні науки*. 2012. № 10. С. 21–25.
3. Мишанич М. Міф, міфологія, міфологізм, міфокритика, міфопоетика: історія інтерпретації і розмежування понять : Доп. на V Міжнар. конгресі українців (м. Чернівці, 26–29 серп. 2002 р.) / М. Мишанич, С. Мишанич; Міжнар. асоц. українців. Донецьк : Норд-Прес, 2002. 58 с.
4. Гонюк О. Жанрово-стильові особливості роману І. Павлюка «Білий попіл». О. В. Гонюк, О. В. Шаф. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 1, Вип. 24. С. 183–189.
5. Вещикова О. Наративні стратегії в романі Іларіона Павлюка «Білий попіл». *Studia ukrainica rosniensia*. 2021. Vol. IX/1. P. 121–130.
6. Порівняльне літературознавство : підручник / В. Будний, М. Ільницький. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 430 с.
7. Кобзар О. Міфопоетика як предмет і метод літературознавчого дослідження. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 22–23 квітня 2010 року «Міжкультурна комунікація: мова-культура-особистість». Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія». Вип. 15. 2010. 376 с.
8. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
9. Горнятко-Шумилович А. Український химерний роман в контексті латиноамериканського магичного реалізму. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. Випуск 33: Теорія літератури та порівняльне літературознавство. Львів, 2004. С. 184–190.
10. Шевчук В. Дім на горі : роман. Київ : Видавництво «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», 213. 560 с.
11. Павлюк І. Я бачу, вас цікавить п'ятьма : роман. Львів : Видавництво Старого Лева, 2024. 664 с.

УДК 004:811.111 (075.8)

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-211-15>

ВИКОРИСТАННЯ ОСВІТНІХ ІНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГІЙ ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

THE USE OF EDUCATIONAL INTERNET TECHNOLOGIES IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING

Першина Л. В.,

orcid.org/0000-0003-1171-8061

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри романо-германської філології та методики викладання іноземних мов

Міжнародного гуманітарного університету

Козярук Ю. Ю.,

orcid.org/0009-0000-5096-4746

студентка 2-го курсу магістратури, факультет лінгвістики та перекладу

Міжнародного гуманітарного університету

У статті розглядаються сучасні тенденції реформування вищої освіти в Україні з урахуванням європейських вимог до якості освітнього процесу. Дослідження акцентує увагу на використанні освітніх інтернет-технологій у викладанні іноземних мов у закладах вищої освіти. Основна мета роботи – розкрити переваги використання освітніх інтернет-технологій в процесі вивчення іноземної мови студентами, що дозволить підвищити їхню мотивацію через елементи гейміфікації, а також покращити взаємодію між студентами і викладачами. У статті також підкреслюється значення цих технологій для підтримки безперервності освітнього процесу, особливо в умовах дистанційного навчання під час пандемії COVID-19 та воєнного стану. У дослідженні проаналізовано основні характеристики освітніх інтернет-технологій, які активно інтегруються у процес викладання іноземних мов у закладах вищої освіти. Основні аспекти включають: мотивацію, інтерактивність, гнучкість, персоналізацію, мультимедійність, адаптивність, комунікативну компетентність, дистанційне навчання масштабованість. Серед основних переваг зазначено розвиток критичного мислення, креативності та здатності до самостійного навчання; розширення доступу до освітніх ресурсів; ефективне використання мультимедійного контенту для кращого занурення у мовне середовище; покращення моніторингу успішності студентів завдяки автоматизованим системам оцінювання. Водночас стаття зазначає й виклики впровадження цих технологій: технічні обмеження (недостатній доступ до сучасних пристроїв та інтернету); необхідність підвищення цифрової грамотності викладачів і студентів; ризик інформаційного перевантаження через надмірне використання онлайн-ресурсів. Ці характеристики вказують на важливість постійного вдосконалення методів викладання та активного впровадження інтернет-технологій для досягнення якісних результатів у навчанні іноземних мов. Результати дослідження довели, що інтеграція цифрових технологій у викладання іноземних мов дозволяє студентам удосконалити навички аудіювання, читання, письма та говоріння, що в кінцевому підсумку підвищує їхню професійну компетентність.

Ключові слова: інтернет-технології, дистанційне навчання, гейміфікація, електронне навчання, інтерактивні платформи, соціальні мережі, інтернет-ресурси.

The article examines current trends in the reform of higher education in Ukraine, considering European requirements for the quality of the educational process. The study focuses on the use of educational internet technologies in teaching foreign languages in higher education institutions. The main goal of the work is to reveal the advantages of using educational internet technologies in the process of learning foreign languages by students, which can enhance their motivation through gamification elements and improve interaction between students and teachers. The article also emphasizes the importance of these technologies in maintaining the continuity of the educational process, especially in the context of remote learning during the COVID-19 pandemic and martial law. The study analyzes the key characteristics of educational internet technologies that are actively integrated into foreign language teaching in higher education institutions. The main aspects

include motivation, interactivity, flexibility, personalization, multimedia features, adaptability, communicative competence, remote learning, and scalability. Among the main advantages highlighted are the development of critical thinking, creativity, and self-directed learning; increased access to educational resources; effective use of multimedia content for better immersion in the language environment; and improved monitoring of student performance through automated assessment systems. At the same time, the article notes the challenges of implementing these technologies, such as technical limitations (insufficient access to modern devices and the internet), the need to enhance the digital literacy of teachers and students, and the risk of information overload due to excessive use of online resources. These characteristics underline the importance of continuously improving teaching methods and actively implementing internet technologies to achieve high-quality results in foreign language learning. The study's findings demonstrate that integrating digital technologies into foreign language teaching enables students to improve their listening, reading, writing, and speaking skills, ultimately enhancing their professional competence.

Key words: internet technologies, distance learning, gamification, e-learning, interactive platforms, social networks, internet resources.

Постановка проблеми. В умовах реформування вищої школи мають змінюватися також і освітні технології викладання іноземних мов. Все це ставить до викладання та викладача іноземної мови у закладах вищої освіти нові вимоги. Сьогодні відбувається реформування навчального процесу в закладах вищої освіти України відповідно із загальноєвропейськими вимогами до якості освіти: інформатизація освітнього простору, інтеграційні процеси в сучасній освіті, налагодження українськими ЗВО співпраці з європейськими навчальними закладами в сфері навчальної та наукової діяльності, студентські міжнародні обміни, можливість здобуття другої вищої освіти та навчання за магістерськими програмами за кордоном.

Актуальність означеної проблеми засвідчують багато досліджень, зокрема роботи ЮНЕСКО, які наголошують, що інтернет-технології значно розширюють доступ освіти для різних груп населення, включаючи людей з обмеженими можливостями та мешканців віддалених регіонів. Це особливо актуально під час воєнного стану, коли освітні заклади були змушені перейти на дистанційне навчання.

Науковці підкреслюють, що використання інтернет-технологій сприяє розвитку критичного мислення, комунікативних навичок, креативності та здатності до самостійного навчання. Інтерактивні платформи та інструменти, такі як Kahoot, Quizlet, Edmodo, дозволяють студентам не лише запам'ятовувати інформацію, а й аналізувати її та застосовувати на практиці [1].

Дослідники, такі як Джон Хетті та його колеги, зазначають, що технології дозволяють індивідуалізувати навчання, адаптуючи завдання під рівень підготовки кожного студента. Це підвищує мотивацію та ефективність засвоєння матеріалу. Наприклад, системи управління навчанням (LMS) на кшталт Moodle, Canvas, Miro, Blackboard можуть автоматично коригувати програму в залежності від успішності студента. Дослідження з області психології освіти доводять, що гейміфікація (використання елементів гри) в навчальному процесі стимулює залученість студентів та покращує результати навчання. Інтерактивні ігрові платформи та додатки, такі як Duolingo та LinguaLeo, сприяють кращому запам'ятовуванню нової лексики та граматичних правил [2].

На думку Воронцової Т., «...розвиток інформаційної культури під час викладання філологічних дисциплін можливий за умови поєднання педагогічної майстерності, педагогічних програмних засобів (ППЗ) та відповідного інформаційного середовища» [3, с. 172].

Підсумовуючи, доцільно навести слушну думку колективу науковців (Алексеева О., Бутенко Л., Курлішук І., Швирка В.), що «реалізація завдань освітніх трендів майбутнього неможлива без використання засобів інформаційно-комунікативних технологій у навчанні» [4, с. 136].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. *Теоретичний аналіз досліджень і публікацій* показав, що питання використання освітніх інтернет-технологій у викладанні іноземних мов у закладах вищої освіти розглядаються у працях таких учених, як Семрад С., Лангран М., Майер Р., які досліджували питання мультимедійного навчання [5, с. 117].

Сучасні методи викладання іноземних мов вивчали вчені Мельнікова Т. та Пасічник О., які досліджували лінгвістичні та лінгвокультурологічні аспекти навчання іноземних студентів у вищих навчальних закладах України, сучасні технології навчання та самореалізацію студентів в освітньому середовищі у вищих навчальних закладах [6, с. 57; 7, с. 162].

Вивчення іноземних мов з інтеграцією сучасних інтернет-технологій в освітній процес надає змогу студентам удосконалити свої навички аудіювання та читання; подолати мовний бар'єр завдяки зануренню в мовне середовище; знайомить студентів з онлайн-ресурсами, які пропонують багато цікавої та корисної інформації, за допомогою якої студент вирішує поставлені викладачем завдання; стимулює обговорення тем і дискусій іноземною мовою в поза-аудиторний час, що в кінцевому підсумку приводить до підвищення мотивації до вивчення іноземної мови як такої й подальших успіхів у професійній діяльності.

Проаналізовано основні характеристики освітніх інтернет-технологій:

- мотивація – гейміфікація та інтерактивність навчальних платформ допомагають створити захопливе навчальне середовище, яке стимулює студентів до активного вивчення іноземної мови;
- інтерактивність – забезпечують двосторонню взаємодію між викладачами та студентами;
- гнучкість – надають можливість навчатися у зручний час і в будь-якому місці з доступом до Інтернету;
- персоналізація – дозволяють адаптувати навчальний процес під індивідуальні потреби та рівень знань кожного студента;
- мультимедійність – використовують різні формати контенту (текст, відео, аудіо, анімації) для підвищення залученості студентів;
- адаптивність – забезпечують можливість коригування навчальних програм в залежності від прогресу студентів;
- комунікативна компетенція – використання відеоконференцій, онлайн – форумів та мовних чатів дозволяє студентам покращувати навички говоріння та сприйняття мови на слух у реальних комунікативних ситуаціях;
- дистанційне навчання – освітні інтернет-технології використовувались під час пандемії COVID-19 та стали особливо актуальними під час воєнного стану, коли більшість навчальних закладів перейшли на дистанційну форму навчання;
- масштабованість – дозволяють одночасно навчати велику кількість студентів, незалежно від їхнього місця знаходження.

Серед викликів впровадження освітніх інтернет-технологій можна виокремити:

- технічні обмеження: недостатній доступ до інтернету та сучасних пристроїв може стати бар'єром для ефективного використання інтернет-технологій;
- необхідність цифрової грамотності: як студентам, так і викладачам потрібно розвивати навички роботи з новітніми технологіями;
- перевантаження інформацією: надмірне використання онлайн-ресурсів може спричинити інформаційне перевантаження та зниження ефективності навчання.

Мета дослідження – розкрити переваги використання освітніх інтернет-технологій у процесі вивчення іноземної мови студентами закладів вищої освіти. Ці технології є важливим елементом сучасної освітньої систем та значно розширюють можливості студентів у вивченні мов, роблячи навчання більш інтерактивним, персоналізованим і доступним.

Виклад основного матеріалу. Освітні інтернет-технології у процесі вивчення іноземної мови – це сукупність цифрових інструментів, платформ, ресурсів та методів, що використовують можливості Інтернету для організації, підтримки та оптимізації навчального процесу. Вони забезпечують інтерактивність, гнучкість та персоналізацію навчання, дозволяючи користувачам покращувати навички читання, письма, аудіювання та говоріння через онлайн-курси, відеоуроки, подкасти, мовні обміни, тестування та інші форми дистанційного навчання.

Ці технології включають використання платформ для електронного навчання (e-learning), мобільних додатків, відеоконференцій, соціальних мереж та інтерактивних вправ, що сприяють ефективному засвоєнню іноземної мови в комфортному темпі та режимі.

Інтернет є джерелом сучасних автентичних матеріалів, навчальних сайтів, методу проєктів. У зв'язку з цим відбувається видозміна традиційних форм навчання. Позитивним слід вважати також те, що глобальна мережа дає можливість освітньому середовищу забезпечити постійний режим доступу до інформації як з боку викладача, так і з боку студента, що відповідає безперервності освітнього процесу.

Застосування таких сучасних інформаційних технологій як вебконференції, вебінари, форуми, відео-та аудіо підкасти, блоги в асинхронному та онлайн режимах у процесі навчання іноземної мови у вищих навчальних закладах дозволяє моделювати нові навчальні ситуації, сприяючи формуванню комунікативного ядра та основоположних навичок іноземної мови та формування компетенцій для самостійного вирішення комунікативно-пізнавальних завдань.

До основних компонентів освітніх інтернет-технологій відносять:

1. Платформи дистанційного навчання (Learning Management Systems, LMS) – це онлайн-системи, що дозволяють викладачам створювати курси, управляти навчальними матеріалами, проводити оцінювання та комунікувати з студентами.

Наприклад, Moodle, Google Classroom, Edmodo [3].

Вони дозволяють інтегрувати різноманітні формати контенту (відео, текстові матеріали, тести), створювати завдання, відстежувати прогрес студентів та забезпечувати зворотний зв'язок.

2. Інтерактивні інструменти для спілкування та співпраці – це відеоконференції, чати, віртуальні дошки та інші інтерактивні ресурси.

Приклади: Zoom, Microsoft Teams, Skype.

Наразі існує безліч програм для створення презентацій, зокрема: Power Point, Prezi, Canva, Miro, Crello, Keynote, Piktochart, Slides, Seidat, OfficeSway, HaikuDeck.

Використовуються для проведення онлайн-уроків, мовних клубів, групових обговорень, що сприяє розвитку комунікативних навичок в режимі реального часу.

Зараз існує багато програм, які автоматизують складання кросвордів. Наприклад, CROSSWORD & WORD GAMES.

Значно скоротити час, проведений за ноутбуком, може опитування за допомогою тестових завдань, які допоможуть скласти відповідні програми, зокрема MyTest, яка складається з трьох модулів:

1) **MyTestEditor Редактор тестів** – дозволяє створювати й редагувати завдання, які складаються з питань та варіантів відповідей, правильного варіанту і необхідних ілюстрацій.

2) **MyTestStudent.exe** – модуль тестування, у якому студенти проходять тестування. Програма проста у використанні і має зручний інтерфейс. Але, не дивлячись на її простоту, дозволяє ефективно організувати тестування, збереження і відправку результатів викладачу.

3) **MyTestServer.exe журнал (сервер)** – модуль програми MyTest, що дозволяє централізовано приймати і обробляти результати тестування, роздавати тести за допомогою комп'ютерної мережі. Для відправки та отримання результатів, відправки файлів із тестами використовується протокол Інтернету ТСП/ІР» [4].

3. Мовні мобільні додатки та онлайн-сервіси – це сервіси, що пропонують самостійне навчання, адаптивне до рівня та потреб користувача. Приклади: Duolingo, Rosetta Stone, Memrise.

Містять інтерактивні вправи, тести, ігрові завдання для запам'ятовування лексики, граматики та розмовної практики. Такі додатки використовують елементи гейміфікації (система балів, досягнень, лідербордів), що підвищує мотивацію до навчання.

4. Ресурси для доступу до автентичних матеріалів – це використання автентичних джерел, що допомагають студентам зануритись у мовне середовище, розвиваючи навички аудіювання та читання.

Приклади: YouTube, BBC Learning English, TED Talks, подкасти.

Ці ресурси надають доступ до реальних мовних ситуацій, що допомагає студентам розуміти та використовувати мову у природних контекстах.

5. Інтерактивні тренажери та гейміфікація – це освітні інтернет-технології, що активно використовують гейміфікацію для підвищення залучення студентів. Це можуть бути інтерактивні ігри, квести, вікторини.

Приклади: Kahoot!, Quizlet, Wordwall [3].

Такі інструменти допомагають зробити процес навчання захопливим і конкурентним, що стимулює студентів до активної участі.

6. Соціальні мережі та онлайн-спільноти – це сервіси, що використовуються для обміну інформацією, спілкування з носіями мови та організації мовних клубів.

Приклади: Facebook, Instagram, LinkedIn.

Через такі платформи студенти можуть практикувати мову, беручи участь в онлайн-дискусіях, коментуючи пости, обговорюючи актуальні теми.

В ході дослідження проаналізовано значення освітніх інтернет-технологій у викладанні іноземних мов, а саме:

1. Розширення доступу до ресурсів: освітні інтернет-технології надають студентам можливість доступу до різноманітних навчальних матеріалів – від автентичних текстів до інтерактивних вправ, які сприяють розвитку всіх мовленнєвих навичок (читання, письма, аудіювання, говоріння). Наприклад, такі платформи, як Duolingo, Memrise, BBC Learning English, дозволяють інтерактивно опановувати нові слова та граматичні конструкції [3].

2. Покращення комунікативної компетенції: веб-інструменти, такі як Zoom, Skype, та Microsoft Teams, дозволяють проводити онлайн-уроки з носіями мови або іншими студентами, що сприяє розвитку комунікативних навичок в реальному часі.

3. Індивідуалізація навчання: освітні інтернет-технології дозволяють налаштувати навчальні програми відповідно до потреб кожного студента, використовуючи адаптивні платформи (наприклад, Rosetta Stone). Це забезпечує персоналізований підхід до навчання, що є особливо важливим у вивченні іноземних мов.

4. Мотивація студентів: використання ігрових елементів та гейміфікації (наприклад, Kahoot!, Quizlet) сприяє підвищенню мотивації студентів. Студенти активно залучаються до навчального процесу через використання віртуальних нагород, змагань та рейтингів [3].

5. Оцінювання та моніторинг успішності: системи управління навчанням (Learning Management Systems – LMS), такі як Moodle та Google Classroom, дозволяють викладачам прослідковувати прогрес студентів, оцінювати виконані завдання, надавати індивідуальний зворотній зв'язок.

6. Інтеграція мультимедіа: використання відео- та аудіо-матеріалів (YouTube, подкасти) допомагає студентам занурюватись у реальні мовні ситуації, що сприяє розвитку розуміння мови на слух та автентичного використання мови.

Висновки. Сучасні студенти не можуть уявити свій день без гаджетів та інтернету, то ж викладачам слід показати переваги освітніх інтернет-технологій у процесі вивчення іноземної мови.

Дослідження використання освітніх інтернет-технологій під час освітнього процесу значно полегшує й урізноманітнює навчання студентів. Це передбачає збільшення контактів, дає можливість обмінюватися соціокультурними цінностями, посилено вивчати мову, подолати комунікативний бар'єр, розвивати творчий потенціал.

Дослідження може спрямовуватися на застосування освітніх інтернет-технологій з метою пошуку необхідної інформації, у процесі самостійної роботи, для розвитку творчого потенціалу студентів тощо. До того ж їх використання це не лише допомога студентам, додаткова мотивація для них, але й спосіб полегшення перевірки завдань для викладачів, тому що більшість освітніх платформ є автоматизованими – бали можливо прорахувати автоматично, а не вручну. Роблячи висновок, слід зазначити, що для викладача важливо постійно вдосконалювати власні знання про методи навчання іноземних мов, впроваджувати у власну викладацьку практику новітні освітні концепції.

Перспективи дослідження. Однією з перспектив подальшого дослідження є вивчення певних інтернет-технологій сучасного освітнього процесу, що відкриє нові можливості для більш ефективного та різноманітного вивчення іноземних мов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Quizlet. Набір флеш-карток Kahoot для повторення матеріалу, тестування знань, ігор та інтерактивного навчання. URL: <https://quizlet.com/81743527/kahoot-flash-cards/>, Edmodo. Освітня платформа для управління навчанням. URL: <https://edmodo.online/>. (дата звернення 10.11.2024 р.)
2. Duolingo. Курси для вивчення мов. URL: <https://uk.duolingo.com/>. (дата звернення 10.11.2024 р.)
3. Воронцова Т. Ю. Використання нових інформаційних технологій в процесі вивчення іноземної мови. *Вісник Житомирського державного університету*. Випуск 1 (73). 2014. С. 171–174. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/11105/1/33.pdf>. (дата звернення 19.11.2024 р.)
4. Алексеева О.Р., Бутенко Л.Л., Курліщук І.І., Швирка В.М. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у процесі викладання курсу за вибором «Трендспоттинг та професійне майбутнє сучасного фахівця». *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2019. В. 72. № 4. С. 136–151.
5. Richarg E. Mayer. *Multimedia Learning*. 3 th Edition. MacMillan, 2020. P. 117 – 125.
6. Мельнікова Т. Сучасні методи викладання іноземних мов. *Лінгвістичні та лінгвокультурологічні аспекти навчання іноземних студентів у вищих навчальних закладах України* : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф., м. Дніпропетровськ, 24-25 квітня 2014 р. Дніпропетровськ, 2014. С. 57–59.
7. Пасічник О. Сучасні технології навчання як засіб самореалізації студентів в освітньому середовищі ЗВО. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2019. Вип. 69. С. 162–166.
8. PowerPoint Presentation. Комп'ютерні програми для створення тестів. 2018. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/23580>. (дата звернення 12.11.2024 р.)
9. Дичківська І. *Інноваційні педагогічні технології*. Київ : Академвидав, 2004, С. 338–339.
10. Scrivener J. *Learning Teaching: The Essential Guide to English language Teaching*. 6th Edition. MacMillan, 2018. P. 389–395.

УДК 81'42:61

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-211-16>

КОНЦЕПТИ «ДОРОГА», «ШЛЯХ», «ПУТЬ» У КОМПАРАТИВНІЙ ДИСКУРСИВНІЙ ПАРАДИГМІ

THE CONCEPTS «ROAD», «WAY», «PASSAGE» IN THE COMPARATIVE DISCUSSION PARADIGM

Сунь Цзяї,

orcid.org/0009-0002-1405-677X

аспірантка кафедри української філології для іноземних громадян

Навчально-наукового інституту філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті проаналізовано концепти «дорога», «шлях», «путя» у кроскультурному дискурсивному аспекті. Актуальність розвідки зумовлена набуттям зазначеними концептами особливої культурної дискурсивної різномановності під впливом сучасних геополітичних реалій. Зазначено, що в болгарському мовознавстві *дорога, рух* – основний елемент національної картини світу: питання про вибір шляху завжди мало особливе значення для Болгарії, яка перебуває на перехресті між Європою та Азією; метафорична модель, умовно позначена як «шлях», – одна з найпоширеніших моделей у болгарському політичному дискурсі. У той час, у китайському мовознавстві виділяють 道 (Дао), що позначає невизначений відрізок часу, асоційований із подоланням перепон і різних життєвих труднощів, і є глибокою філософською категорією, яка пов'язує шлях та наскрізну вселенську силу духу, що освячує життя. У порівнянні зі слов'янською традицією, у китайській мові лексема *шлях/дорога* також має властиві лише їй значення, головним із яких є семантичне поле «вчення, моральні принципи, ідея». В українській компаративістиці поодиноким описано когнітивно-дискурсивні особливості номінативних одиниць, що вербалізують концепти «шлях» та «weg»/«дорога» на матеріалі англійської, французької, німецької та української мов, взявши за об'єкт дослідження як етнографічно-ритуальний дискурс в цілому, так і жанр чарівної казки зокрема, та простеживши шляхи трансформації від мовно-культурного образу у фольклорному тексті до концепту. Встановлено, що концепти «дорога», «шлях», «путя» всебічно досліджено в зарубіжному та вітчизняному мовознавстві як в межах однієї мови, так і компаративному модусі на матеріалі різних дискурсів, проте ці концепти ще не було проаналізовано в українському масмедійному просторі, що визначає перспективу подальших досліджень.

Ключові слова: концепт, картина світу, дискурс, компаративний аналіз, метафоризація, концептуалізація.

The article analyzes the concepts «road», «way», «passage» in a cross-cultural discursive aspect. The relevance of this research is determined by the acquisition of the mentioned concepts of special cultural discursive diversity under the influence of modern geopolitical realities. It is noted that in Bulgarian linguistics, *way, movement* is the main element of the national worldview: the question of choosing a way has always been of special importance for Bulgaria, which is at the crossroads between Europe and Asia; the metaphorical model conventionally labeled as «way» is one of the most common models in Bulgarian political discourse. Whereas, in Chinese linguistics, 道 (Dao) is distinguished as an indefinite period of time associated with overcoming obstacles and various life difficulties, and is defined as a deep philosophical category that connects the way and the omnipresent universal power of the spirit that sanctifies life. In comparison with the Slavic tradition, in the Chinese language the lexeme *way/road* also has its own meanings, the main of which is the semantic field «ideology, moral principles, idea». In Ukrainian comparative studies, the cognitive and discursive features of nominative units verbalizing the concepts are individually described on the material of English, French, German, and Ukrainian languages, taking ethnographic-ritual discourse as a whole as the object of research, as well as the genre of the magical fairy tale in particular, and tracing the ways of transformation from the language and cultural image in the folklore text to the concept. It has been established that the concepts «road», «way», «passage» have been comprehensively studied in foreign and Ukrainian linguistics both within the single language mode and in a comparative one on the material of different discourses, but these concepts haven't yet been analyzed in the Ukrainian mass media space, which determines the perspective of further researches.

Key words: concept, worldview, discourse, comparative analysis, metaphorization, conceptualization.

Постановка проблеми. У картині світу давніх слов'ян дорога посідає важливе місце, вона постає як одна з найбільш насичених у семантичному плані континуальних категорій. При цьому внутрішнє семантичне поле архетипу дороги в слов'янській культурі настільки широке, що висвітлити його повною мірою неможливо. Дорога – ритуально і сакрально значущий локус, що має багатозначну семантику та функції (життєвий шлях, шлях душі в потойбіччя через перехідні ритуали, місце проявлення долі, призначення, покликання, успіху людини, кордон між «своїм» і «чужим» простором, міфологічно «нечисте» місце, місце магічних відправ (схрещення доріг, роздоріжжя та ін.), місце похорону самогубців, нехрещених дітей та ін., місце, пов'язане з певними заборонами та оберегами (наприклад, заборонялося будувати будинок на тому місці, де була дорога, піднімати на дорозі, особливо на перехресті, знайдені речі і навіть торкатися їх, переходити дорогу похоронній процесії; ритуальне знищення на дорозі чогось шкідливого, виливання води, якою мили хворого для його одужання тощо). Актуальність розвідки зумовлена набуттям концептами «дорога», «шлях», «путь» особливої культурної дискурсивної різноплановості під впливом сучасних геополітичних реалій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одному з базових концептів – «дорога» присвячено окремі праці, зокрема семантичне поле та засоби об'єктивації концепту «дорога» досліджено у працях А. Приходька, Т. Радзівської; номінативне поле та лінгвокогнітивні характеристики концепту «дорога» в німецьких народних казках стали предметом дослідження С. Кирилюк, способи метафоризації та концептуалізації поняття «дорога / шлях / путь» на матеріалі англійської, французької та української мов проаналізовано О. Пальчевською та ін.

Мета дослідження. Метою дослідження є аналіз концептів «дорога», «шлях», «путь» у кроскультурному дискурсивному аспекті.

Виклад основного матеріалу. У широкому розумінні концепт «дорога» включає всі предмети матеріального побуту, вербальні тексти, обрядові дії, соціальні стани, відносини і статуси людини, різні типи соціальних груп та спільнот, фольклорні сюжети, персонажів, вірування та прикмети, природні та антропогенні сакральні об'єкти, релігійні практики, етичні норми і правила, звичаї – одним словом, все так чи інакше пов'язане зі станом переміщення, руху людини, з уявленням про шлях і мандрівнику. Символічна дорога завжди починається задовго до фізичного відбуття – з проведів та зборів, а закінчується далеко не відразу після повернення, а лише після ритуального виходу зі статусу мандрівника. О. Гусева звертається до вивчення найдавнішого розуміння дороги як «проміжного», амбівалентного топосу, що одночасно з'єднує і розділяє два види просторів: «свій» та «чужий». Таке осмислення дороги є настільки ж давнім, як і сама ідея топічного табування. Цілком очевидно, що існування діаметрально протилежних континуумів, що ніяк не стикаються один з одним, не може бути досить тривалим, повинен з'явитися третій – нейтральний, «межовий», «стерильний» з погляду всіх просторово-часових законів та зв'язків, його головною функцією стає перенесення, переведення з однієї територіальної реальності до іншої [1, с. 73]. Дослідниця розглядає весільний і поховальний обрядові комплекси, як генетично близькі особливо через мотив дороги. У весільному дійстві в ролі мандрівника виступає наречена, саме вона здійснює перехід зі свого простору в чужий (невістка – невідома, чужа). Подорож сприймається як «ініціація»: метафорично дівчина помирає разом із її родовим ім'ям та переходить до нового виміру свого існування під новим ім'ям, тут проявляється ототожнення жінки та землі, а отже, приписування жінці здатності неодноразово «вмирати» і «воскресати». Так, дослідниця розглядає дорогу як своєрідний просторовий розмежувач, що ділить світ на два амбівалентні топоси, «нульовий» простір, в якому все хитко, неясно, топічні характеристики нечіткі, тимчасові закони трансформовані [1, с. 74].

У свою чергу, О. Іліаді та І. Жигора дослідили тексти ритуалізованої дії, пов'язані з характеристикою останньої подорожі померлого та його кінцевого пункту – могили або потойбічного світу, зокрема на матеріалі українських (подільських, середньопідніпровських, поліських, карпатських, галицьких, степових) обрядових текстів (плачів), сюжети яких зберігають сліди язич-

ницьких міфів про переміщення душі дорогою мертвих [2, с. 3–4]. За результатами дослідження було визначено, що початкова фаза дороги мислиться як збори, будучи вираженою переважно рефлексивними дієсловами «споряджатися», «збиратися», «приготуватися», «вирушати». Іноді майбутній шлях зумовлений ще до відправки по ньому померлого, і тоді смерть експлікується як словосполучення *путь-доріжка*, а сама дорога постає у вигляді описових оборотів, де актуалізовані її атрибути *велика, далека, важка, темна, невідома, зелена* та ін. Тексти, архаїчна діалектна фразеологія відтворюють багато в чому язичницький погляд на подолання померлим останнього шляху пішим, на коні, на волах, на човні. Відповідні контексти безпосередньо пов'язані з ідеєю переходу в царство мертвих, фразеологічно об'єктивованою конструкціями, що вказують на: 1) тип кордону із переправою; 2) перехід через білу/ясну річку, стругу чи перт на Зраю; 3) міст, колоду, жердинку, дошку як засіб переходу [2, с. 19–20].

Болгарська дослідниця Л. Цонева зазначає, що дорога, рух – основний елемент в болгарській картині світу, і це не випадково: питання про вибір шляху завжди мало особливе значення для Болгарії, яка перебуває на перехресті між Європою та Азією, є мостом між цивілізаціями, між Заходом та Сходом. У болгарській мові слово *път* має кілька значень, що відповідають значенням *путь* та *дорога* в українській мові; від нього утворюються похідні іменники *пътче, пътека, пътечка*; воно зустрічається у складі безлічі фразеологізмів, прислів'їв і приказок тощо, що і визначає актуальність вивчення цього концепту. Метафора путі/шляху/дороги як одна з найважливіших метафор людської долі, людського вибору існує не лише у болгарській мові [3, с. 163]. Про це говорить М. Пименова: «Життя, існування країни та окремої людини традиційно представляється у метафорах шляху. Шлях – багатогранний символ багатьох культур. Найчастіше шлях – це символ способу життя та долі людини» [4, с. 53]. У політичному дискурсі метафори шляху є ключовими або традиційними, вони посідають важливе місце як в офіційному (інституційному), так і медійному дискурсі. Метафорична модель, умовно позначена як «шлях», – одна з кількох багатих та цікавих метафоричних моделей у болгарському політичному дискурсі. У публіцистиці тоталітарного часу розвиток Болгарії найчастіше позначається метафорично як рух уперед, до ясної мети – світлого комуністичного майбутнього [3, с. 164]. Л. Цонева визначає як один з найважливіших фреймів концепту «дорога» «напрямок руху», який дослідниця поєднує з фреймом «мета руху», вважаючи, що їхнє розмежування часто неможливо, оскільки тема вибору мети та напряму руху болгарського суспільства – одна з центральних у болгарських ЗМІ наприкінці ХХ та на початку нового століття, більше того, рухом без чітко визначеного напрямку іноді зображується вікова історія Болгарії. Прагнення порвати з проросійською орієнтацією призводить до повного заперечення в суспільстві та ЗМІ нового часу шляху, пройденого в попередні роки, особливо в так звані роки тоталітаризму. Саме в цей період вступ до НАТО і Європейський Союз представляється як єдино можливий правильний шлях для Болгарії (міфологеми *европейски дом, европейско семейство, пътят към Европа*). Водночас висловлюються різні думки про те, якими шляхами потрапити до Європи. Одна з них – вираз лідера партії турецької меншини А. Догана, що став предметом гарячого обговорення: «Шлях Болгарії до Європи проходить через Босфор». Примітно, що останніми роками, вже після вступу до ЄС, дуже рідко висловлюється задоволення успішним завершенням непростого шляху та досягненням його мети. Важливе місце у цій моделі посідає і фрейм «Засоби пересування», одиницями якого позначається суспільство чи уряд, а також важливі реалії суспільного життя (партії, організації, економічні об'єднання тощо). Більшість цих метафор характеризується негативним оцінним потенціалом: ними позначаються засоби пересування, які навряд чи досягнуть бажаної мети, оскільки не відповідають вимогам часу або технічно несправні. Фрейм «водій» – один із найважливіших у моделі «шлях». Він включає одиниці, якими позначається лідер, людина, яка відповідає за рух суспільства. Найчастіші серед цих слів – *водач, шофьор, капитан, машинист, пилот*. Активність подібних одиниць зростає у

дискурсі виборів, коли на передній план виходить питання щодо вибору лідерів, людей, які вестимуть країну [3, с. 164–165, 167].

Концепти «шлях», «дорога» і «путь» у межах української етнокультури досліджувала Т. Радзівська, яка акцентувала увагу на динамічному стані концепту «шлях» та статичності двох інших концептів, які через синонімічні зв'язки підпадають під вплив концепту «шлях», що має розгалужене когнітивно-семантичне поле, у якому актуалізуються різні диференційні ознаки: буттєвий простір для подій або для руху людини вперед та різні статальні характеристики шляху (*порожній, уторований, заблокований, розмитий* та ін.) (буттєво-статальні характеристики акцентовано позачасові, незмінні); «альтернативні» простори (*соціальний, зоряний, повітряний* та ін.), які прокладають, торують, відкривають і які бувають «*кривавими, успішними, блакитними, найдешевшими, периферійними, звичними*» та ін.; простір цільової діяльності людини (вторинна номінація, метафоризація) – «*правильний, чесний, неефективний* та ін. *шлях*» (інструментальне та стратегічно-тактичне значення); життєвий цикл (зв'язок концепту «шлях» з концептами «доля» та «життя»), аналіз похідного концепту «життєвий шлях», що має відрізковий характер (земне, смертне, обмежене) і протиставляється вічному, пор. «життєвий шлях» та «життя») [5].

У свою чергу, А. Приходько визначає основні параметри концепту «шлях» так: понятійний субстрат – «природний суходільний простір для руху; сфера доцільної діяльності людини; ідея руху вперед; життєвий цикл»; асоціативний адстрат – «топохронне уявлення про лінійну величину і ланцюг контрастних періодів (злету – падіння, горе – радість), про труднощі, що долаються»; валоративний епістрат – «телеологічне ставлення до способу досягнення певної цілі (географічна точка) чи накресленої мети (успіх у чомусь)» [6, с. 67].

Дослідниця Н. Бондар, описуючи базові концепти в творчості братів Тютюнників, виділяє у фреймовій моделі концепту «село» партитативний субфрейм «локуси села», серед фрейм-елементів якого розглядає концепт «шлях». Серед репрезентантів цього концепту дослідниця називає такі номінанти, як: *дорога, манівці, протопти, прослідок, путівець, роздоріжжя, стежка* [7, с. 180]. Найчастотнішим атрибутивом концепту «шлях» вказано прикметник *полтавський*, а асоціативом – фітонім *верба* та акцентовано значну увагу на фразеологічному потенціалі довкруг цього фрейм-елемента (сфери референцій – життя та смерть, сімейні стосунки, успіх та невдача тощо з актуалізацією аксіологічних атрибутів (правда та неправда, порядність та непорядність тощо)) та символічному його наповненні (самопошук, доля), експлікації когнітем залицання, наслідування, суперництво, творчість, уникання, швидкого досягнення бажаного, досвід поколінь із розкриттям морально-ціннісних домінант, асоціативного тло та символічного й ідеоетнічного наповнення (батьківщина, рідний дім) [7, с. 180–183]. Інша українська дослідниця концепту «дорога», Т. Бондар, розглядає репрезентацію концепту в прислів'ях та приказках і акцентує на локативності (кривизна/прямузна, довжина та «шлях навпростець», протореність) і антропоорієнтовності (напряму руху, маршрут, прокладеність людиною, легкість/складність і зручність подолання, непередбачуваність, супутник, набуття досвіду та ін.) концепту [8, с. 111–115].

У межах компаративних студій над концептом «дорога» Тань Аошуан у монографії «Китайська картина світу: Мова, культура, ментальність» навела статистику, що 144 ієрогліфи китайської мови містять детермінатив «рух» та пов'язані з ідеєю освоєння простору [9, с. 20]. Далі автор виділяє шість семантичних типів значення, одним із яких є слід пересування: *dao* «дорога», *lu* «шлях», *ji* «сліди».

道(Дао) – буквально позначає «шлях». Існує вираз у китайській картині світу «Дорога – це життєвий шлях». Дао – це невизначений відрізок часу, пов'язаний із подоланням перепон і різних життєвих труднощів та негараздів. Крім того, 道(Дао) – глибока філософська категорія, яка пов'язує шлях та наскрізну вселенську силу духу, що освячує життя. Мета даосизму у тому, щоб людина гармонійно поєдналася з «Дао». В даосизмі (Лао Цзи, III або IV ст. до н.е.)

акцент робиться більше на особистість, оскільки саме така філософія допомагає людині знайти гармонію й рівновагу.

Конфуцій (VI–V ст. до н.е.) зосередився на «людських» іпостасях «Дао» і «Де», які взаємопов'язані, але можуть проявлюватися незалежно одне від одного. Буддизм і Дао – це «середній шлях». Ці даоські ідеї були інтегровані в культуру та традиції китайської нації, такі як «чайна церемонія», «шаньдао» (ведення бізнесу) та «вудао» (бойові мистецтва).

У порівнянні зі слов'янською традицією, у китайській мові лексема *шлях/дорога* також має властиві лише їй значення, головним із яких є семантичне поле «вчення, моральні принципи, ідея».

В українській компаративістиці дослідниця О. Пальчевська охопила своїм дослідженням, використовуючи матеріал трьох мов (англійської, французької та української), когнітивно-дискурсивні особливості номінативних одиниць, що вербалізують концепт «шлях», взявши за об'єкт дослідження жанр чарівної казки та простеживши шляхи трансформації від мовно-культурного образу у фольклорному тексті до концепту. Дослідниця встановила фреймову модель концепту «шлях» та її наповнення лексичними та фразеологічними вербалізаторами у межах концептосфер «переміщення», «подорож» та «рух», проаналізувала його лінгвокогнітивну структуру на рівні чотирьох субфреймів (атрибутивний, субстантивний, акціональний статичного руху та акціональний динамічного руху) із врахуванням різних проявів процесу метафоризації (сфера джерела (первинна номінація): початок та кінець, різні властивості (часові, просторові та ін.) руху; сфера цілі (вторинна номінація): життя або смерть, успіх або невдача, правда або неправда, аномальні стани людини, сімейні стосунки тощо). О. Пальчевська означила чотири базові ситуації у межах ідеоконцепту «шлях»: початок шляху, рух, ініціація й досягнення мети. Кожну ситуацію промодельовано на рівні субфреймів та їхніх модефікацій і виявлено субконцепти та їхні профілі [10]. Проте А. Приходько зауважує, що у назві роботи О. Пальчевської «Концепт «шлях» в англійській, французькій та українській мовах: лінгвокогнітивний та етнолінгвістичний ракурси» слід називати концепти своїми іменами: WAY та CHEMIN відповідно, або назвати «Концепт «шлях» і співвідносні з ним англійський і французький концепти» [6, с. 53].

Українська мовознавиця С. Кирилук дослідила лінгвокогнітивні особливості концепту «weg»/«дорога» та його вербалізацію в німецьких казках та змодельовала фрейм-сценарій концепту, виділивши чотири основні концептуальні домени – «людина» (концепт формується навколо персонажа казки, який визначається «рухом, маркуванням та організацією когнітивно-семантичного простору дороги»), «природа» (ландшафт дороги – «відкритість, безмежність, дуальність, дискретність»), дорога як «просторова «матриця» сюжетно-композиційної структури тексту), «культура» (морально-ціннісні орієнтації), «часопростір» [11, с. 2, 6, 15–16]. Номінативне поле концепту «weg»/«дорога» в німецькій казці включає лексико-семантичні поля «Landschaft/ландшафт», «Bewegung/переміщення», «Richtung/напрямок руху» [12, с. 81–116]. Ядро концепту «дорога» в німецьких казках представлено номінативною лексемою *der Weg*, що окреслює дорогу як «відрізок шляху, частина ландшафту». Дослідниця подає повний історико-етимологічний та понятійний аналіз лексеми *der Weg*. Труднощі подолання шляху описують прикметники *weit, lang*, а фізичну втому героя – *müde*. Словами-актуалізаторами концепту виступають номени *eine Strecke, ein Weilchen, der Kreuzweg* та ін. [13, с. 154–156]. Фреймова організація концепту «weg»/«дорога» в німецькій казці передбачає предметно-центричний, акціональний, ідентифікаційний та посесивний фрейми [12, с. 116–129].

Щодо концепту «дорога» в медіапросторі, то маємо лише невеличку розвідку Н. Сегал, у якому концепт «дорога» розглядається у віртуальному політичному дискурсі. Дослідниця зазначає, що найактивніше у заголовках функціонують стійкі словосполучення *прокладати дорогу* та *розчищати дорогу* з негативною конотацією. В українському політичному дискурсі дуже важливим сьогодні стає розуміння спільних стратегій та цілей, «чи збігаються дороги»

тих чи інших політичних лідерів та держав, тому в текстах вербалізуються концептуальні ознаки «місце» та «напрямок» (*дороги сходяться/розходяться, ми йдемо різними дорогами та ін.*) [14, с. 99].

Висновки. Отже, концепти «дорога», «шлях», «путь» всебічно досліджено в зарубіжному та вітчизняному мовознавстві як в межах однієї мови, так і компаративному модусі на матеріалі різних дискурсів, проте ці концепти ще не було проаналізовано в українському масмедійному просторі, що визначає перспективу подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гусева О. В. Архетип дороги в міфопоетичній творчості східних слов'ян. *Епос, міф, історія*, 2003. С. 73–74.
2. Іліаді А., Жигора І. Тріада «дорога, переправа та заріччя» у східнослов'янському обрядовому тексті: лексика, семантика, прагматика. *Slavica slovacca*. Ročník 57.2022. Číslo 1. С. 3–20.
3. Цонева Л. М. Метафори путі в болгарському політичному дискурсі. *Політична лінгвістика*. 4(38). 2011. С. 162–168.
4. Пименова М. В. Концепт «Україна». *Політична лінгвістика*. 2007. № 2(22). С. 52–60.
5. Радзівєвська Т. В. Концепт ШЛЯХУ в українській мові: поєднання ідей простору і руху. *Мовознавство*, 1997. № 4–5. С. 17–26.
6. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя: Прем'єр, 2008. 332 с.
7. Бондар Н. В. Базові концепти української ментальності у творчості братів Тютюнників : дис. ... канд. філолог. наук (д-р філософії) : 10.02.01; Полтав. нац. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка, Запорізьк. нац. ун-т. Полтава; Запоріжжя, 2018. 224 с.
8. Бондар Т. Г. Репрезентація концепту «дорога» в українських та російських прислів'ях і приказках. *Слов'янський збірник* : зб. наукових праць. Одеса, 2005. Вип. XI. С. 110–116.
9. Тань Аошуан. Китайська картина світу: Мова, культура, ментальність, 2004. 240 с.
10. Пальчевська О. С. Концепт ШЛЯХ в англійській, французькій та українській мовах: лінгвокогнітивний та етнолінгвістичний ракурси: автореф. дис.... канд. філол. н. Донецьк: ДонНУ, 2006. 20 с.
11. Кирилюк С. В. Лінгвокогнітивні характеристики концепту WEG/ДОРОГА в німецькій народній казці : автореф. дис. канд. філол. наук : 10.02.04 / Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2016. 23 с.
12. Кирилюк С. В. Лінгвокогнітивні характеристики концепту WEG/ДОРОГА в німецькій народній казці : дис. канд. філол. наук : 10.02.04 / Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2016.
13. Кирилюк С. В. Номінативне поле концепту дорога в німецьких народних казках. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. Вип. 64. С. 153–158.
14. Сегал Н. А. Образ дороги у віртуальному політичному дискурсі. *Культура народів Причорномор'я*. № 94. С. 94–100.

УДК 821.161.2-1.09

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-211-17>

ХУДОЖНЯ РЕЦЕПЦІЯ КРИМУ У ТВОРЧОСТІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ ТА АДАМА МІЦКЕВИЧА

ARTISTIC RECEPTION OF THE CRIMEA IN THE WORKS OF LESYA UKRAINKA AND ADAM MITSKEVYCH

Хома К. М.,

orcid.org/0000-0002-6789-4614

кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри слов'янської та романо-германської філології
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

Статтю присвячено порівняльному аналізу ліричної поезії Лесі Українки та Адама Міцкевича, а саме аналізу частини їхнього поетичного доробку, де знайшли своє втілення індивідуальні враження авторів від подорожі до Криму. Метою статті є аналіз художніх особливостей поетичних циклів «Кримські спогади», «Кримські відгуки» Лесі Українки і «Кримські сонети» Адама Міцкевича.

Аналіз поезій Лесі Українки та Адама Міцкевича здійснено у таких аспектах: обставини відвідування Криму обома авторами, особливості творення художнього простору Криму (екзотичні краєвиди, природній ландшафт і мариністика), специфіка творення антитези рідний край – чужина, художня майстерність образів кримських татар, місцевий фольклор, художня функція ліричного героя.

Автор статті визначає причину звернення А. Міцкевича до сонету, спроби передати враження від мандрівки до Криму саме у цьому поетичному жанрі. У роботі визначено два важливих на змістовому рівні художні простори – рідний край і чужина. Простежується, що в обох поетів, не відбувається протиставлення цих просторів за ознакою ворожості / доброзичливості стосовно ліричного героя. У Лесі Українки протиставлення рідний край – чужина не маркується відчуттям відірваності ліричної героїні від рідного краю, а у Адама Міцкевича воно набуває особливого значення у поєднанні із мотивом туги за рідною землею.

Обидва поети захоплювалися екзотичною природою Криму. У творчості обох авторів вагомим значення набуває морський пейзаж, який постає маркером внутрішніх переживань, борінь ліричних героїв. Природа Криму, ландшафтні образи слугують вираженням захоплення ліричними героями красою Криму. Обоє тут, на півострові, відчували зневіру (Лесья Українка перебувала під гнітом думок про хворобу, Адам Міцкевич не мав надії на повернення у рідний край). Цей факт обґрунтовує силу звучання мотиву смерті у їхніх поезіях: у Лесі Українки – дочасної смерті, у Адама Міцкевича – смерті на чужині, хай і прекрасній, але не рідній стороні.

Зацікавленість історичним минулим, архітектурою, фольклором та побутом є спільною рисою, однак Лесья Українка при зображенні образу кримської татарки використовує народно-пісенні прийоми. Для Адама Міцкевича важливим постає переосмислення місцевої легенди, де головною героїнею постає його землячка.

Для ліричних героїв поезій Лесі Українки і Адама Міцкевича природа Криму виступає джерелом натхнення, творчості, пізнання, а в часи зневіри стає порятунком.

Ключові слова: Лесья Українка, Адам Міцкевич, «Кримські відгуки», «Кримські спогади», «Кримські сонети», поезія, сонет.

The article is dedicated to a comparative analysis of the lyrical poetry of Lesya Ukrainka and Adam Mickiewicz, namely, an analysis of a part of their poetic work that reflected authors' personal impressions from their travels to Crimea. The aim of this article is to analyze the artistic features of the poetic cycles "Crimean Memories," "Crimean Reviews" by Lesya Ukrainka and "Crimean Sonnets" by Adam Mickiewicz.

The analysis of the poetry of Lesya Ukrainka and Adam Mickiewicz is carried out in the following aspects: the circumstances of the visit to Crimea by both authors, the features of creating of the artistic space of Crimea (exotic landscapes, natural landscape, and marine scenery), the specificity of creating the antithesis of native land vs. foreign land, the artistic skill of the images of Crimean Tatars, local folklore, and the artistic function of the lyrical hero.

The author of the article determines the reason for Adam Mickiewicz's choice of the sonnet form, his attempt to convey his impressions from his journey to Crimea in this poetic genre. The work identifies two important

artistic spaces on the semantic level – native land and foreign land. It is observed that both poets do not contrast these spaces based on hostility or friendliness towards the lyrical hero. In Lesya Ukrainka's work, the contrast between the native land and the foreign land is not marked by a sense of separation of the lyrical heroine from her native land, while in Adam Mickiewicz's work it acquires a special significance in conjunction with the motif of longing for the native land.

Both poets were fascinated by the exotic nature of Crimea. In the works of both authors, the sea landscape holds significant importance, serving as a marker of the internal experiences and struggles of the lyrical heroes. The nature of Crimea, with its landscape images, expresses the lyrical heroes' admiration for its beauty. Both felt despondent on the peninsula (Lesya Ukrainka was burdened with thoughts of illness, while Adam Mickiewicz had no hope of returning to his homeland). This fact substantiates the strength of the death motif in their poetry: for Lesya Ukrainka, it is early death, and for Adam Mickiewicz, it is death in a foreign land, though beautiful, even if it is beautiful, but not on the native side.

Interest in the historical past, architecture, folklore, and everyday life is a common feature, but Lesya Ukrainka, when depicting the image of a Crimean Tatar woman, uses folk-song techniques. For Adam Mickiewicz, an important aspect is the reinterpretation of a local legend, where the main character is his countrywoman.

For the lyrical heroes in the poetry of Lesya Ukrainka and Adam Mickiewicz, the nature of Crimea serves as a source of inspiration, creativity, knowledge, and in times of despair, it becomes a refuge.

Key words: Lesya Ukrainka, Adam Mickiewicz, "Crimean reviews", "Crimean memories", "Crimean sonnets", poetry, sonnet.

Постановка проблеми. Частина ліричної поезії Лесі Українки та Адама Міцкевича присвячені кримські тематиці. Обидва поети перебували на півострові в особистісному плані у нелегкі часи, однак сила мистецького таланту у обох не згасала навіть у дні найвищого відчаю. Натхненна краса півострову допомогла з'явитися на світ «Кримським спогадам», «Кримським відгукам» Лесі Українки і «Кримським сонетам» Адама Міцкевича. Цю статтю присвячено порівняльному аналізу поезій Лесі Українки та Адама Міцкевича означених циклів, вивченню індивідуальних особливостей художньої рецепції Криму.

Дослідження поезій Лесі Українки та Адама Міцкевича буде здійснено у таких аспектах: обставини відвідування Криму обома авторами, особливості творення художнього простору Криму (екзотичні краєвиди, природній ландшафт і мариністика), специфіка творення антитези рідний край – чужина, художня майстерність образів кримських татар, місцевий фольклор, особливості творення образів ліричних героїв поезій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед чисельних досліджень, присвячених творчості Лесі Українки, є низка розвідок, автори яких аналізують мовний образ Криму в її поезіях (Н. Данилюк), його художню рецепцію (Д. Павличко, О. Лапко), етнообраз кримських татар (С. Кочерга, О. Вісич), мариністику (Л. Подолей) та метафоричність поезій про Крим (Д. Помазан, Н. Карлова). Життєвий і творчий шлях Адама Міцкевича постав предметом дослідження Г. Вєрвеса, О. Вєчірко вивчала художній світ «Кримських сонетів» автора, Н. Злочевська зосередила у вагу на аналізі мотиву єдності людини і природи у збірці, В. Назарець дослідив її образний світ. Питання пов'язаності поезій кримської тематики Лесі Українки й Адама Міцкевича належить до широко обговорюваних у літературознавстві, зокрема в плані генетико-контактних зв'язків. На схожість у композиційному та тематичному планах «Кримських сонетів» і «Кримських спогадів» наголосив М. Драй-Хмара, про це у своїх розвідках зазначають Р. Радішевський та Н. Якубчак, зокрема Н. Якубчак проводить ретельний аналіз топосу подорожей, зазначаючи, що він є організуючою ланкою для композиції циклів. Однак й донині ця тема не вичерпала себе з огляду на панорамність природи, зображеної у поезіях на кримську тематику, географічних об'єктів і культурних пам'яток Криму, які знаходять свої художнє зображення у поезіях авторів, також важливим є те, що кожен з поетів індивідуально, по-своєму розкриває мотив чужини, творчості, смерті, змальовує морські пейзажі й ландшафти, закладаючи важливі сенси у зображуване, опрацьовує місцевий фольклор. Тривалий час у літературознавстві побувала думка щодо вторинності «Кримських спогадів» Лесі Українки до «Кримських сонетів» Адама Міцкевича, який виступив естетичним орієнтиром для української поетеси.

Метою цієї статті є аналіз художніх особливостей поетичних циклів «Кримські спогади», «Кримські відгуки» Лесі Українки і «Кримські сонети» Адама Міцкевича.

Виклад основного матеріалу. Для Адама Міцкевича вибір жанру сонету мав вагоме значення. Будучи інтелектуалом свого часу (провінціал Адам Міцкевич, за оцінками сучасників-росіян, був краще освіченим і талановитішим за О. Пушкіна [1, с. 35]), поет долучився до суперечки класицистів і романтиків щодо літературної вартості цього жанру. Нагадаємо, що суперечка народилася в 20-х роках ХІХ ст. із статей Ф. Гоффмана, який критикував творчість Ф. Петрарки-поета і сонет у його художньому втіленні як форму класично недосконалу. У цій суперечці А. Міцкевич підтримує думку братів Шлегелів, які вважали Ф. Петрарку першим романтиком, а сонет бачили найвиразнішою поетичною формою втілення душевних поривів і драматичних суперечностей особистості. Між цими двома літературними напрямками істотною є відмінність в художньому моделюванні фольклорних мотивів. Класики не використовували народних мотивів у ліричному тексті, натомість романтики, апелюючи до Середньовіччя, проявляли прихильність до народної творчості. Для Адама Міцкевича рішення оспівати природу Криму в циклі «Кримських сонетів» відкрило можливість творення «панорами країни». На думку О. Астаф'єва [2], замість традиційної для сонетів любовної і філософської проблематики у центрі творів Адама Міцкевича постає місцевий колорит (подекуди з тяжінням до мовної стилізації, використанням мотивів місцевого фольклору). Саме пейзажність, спроба художнього відтворення колориту екзотичних для автора землі, культури і народу визначають мистецьку вартість збірки.

Леся Українка виступає у вітчизняній літературі першою авторкою, хто запроваджує в циклі віршів художню модель подорожі в екзотичні країни. Взірцем для неї стає саме польська література у варіанті творчості Адама Міцкевича. Композиційні і структурні відповідності між «Кримськими спогадами» і «Кримськими сонетами», як уже зазначалося, у своїй розвідці досліджує Н. Якубчак. Авторка зауважує, наскільки подорожня матриця циклу Адама Міцкевича відлунує у Лесі Українки, і в який спосіб ця матриця зазнає трансформації. Дослідниця наголошує: для розуміння естетичної функції, ідейного навантаження циклів важливого значення набуває їхня назва, бо на цей «тектонічний зсув від сонетів (у Адама Міцкевича – примітка наша) до спогадів (у Лесі Українки – примітка наша) дослідники раніше не звертали уваги» [3, с. 97].

Неодноразове відвідування Криму для Лесі Українки було пов'язане з її хворобою – факт, який знає кожний. Побачене тут дістає художнє втілення у циклах «Кримські спогади» і «Кримські відгуки» та кількох окремих віршах. Краса краю зачаровує ліричну героїню «Заспіву» до «Кримських спогадів». У Лесі Українки протиставлення рідний край – чужина не маркується відчуттям відірваності ліричної героїні від рідної землі. Для неї перебування поза межами батьківщини сприймається як подорож, тому мотив туги за рідною землею відсутній. Сум і страждання героїні пов'язані з її долею: «Та я за те докірливого слова Тобі не кину, стороно прекрасна! Не винна ти, що я не маю долі, Не винна ти, що я така нещасна!» [4, с. 99]. Поезія «Зимова ніч на чужині» з циклу «Кримські відгуки» також утверджує думку, що причиною втрати натхнення і смутку виступає не чужий край, а усвідомлення свого безсилля: «Поки я недужа, не клич до відваги, В заржавілих піхвах меча не ворущ» [4, с. 163]. О. Лапко зауважує, що в цій поезії важливішим є не просторове, а часове протиставлення зими як часу сну природи, безсилля, журби, втрати натхнення і весни як часу пробудження природи і творчих сил [5, с. 161].

А. Міцкевич уперше здійснив короткотривалу подорож до Криму у 1825 році. У 1829 році відбулася його друга подорож до півострова. Вона подарувала світові цикл «Кримські сонети». Під час подорожі Адам Міцкевич захоплюється екзотичною природою цього краю і морем, але час від часу веселий настрій поета затьмарюється роздумами про далеку батьківщину. Щоб зрозуміти зміст «Кримських сонетів», треба збагнути духовний світ поета, його інтереси

і прагнення. Висланий з Польщі поет сумував за батьківщиною. У прелюдії до циклу «Акерманські степи» ліричний герой вслухається на чужині до звуків природи, щоб почути бодай щось спільне у них із звуками його батьківщини: «Я так напружив слух, що вчув би в цій землі і голос із Литви» [6, с. 239]. Образ рідної землі супроводжує ліричного героя скрізь: і коли він пливе морем, і коли оплакує жертв ханського свавілля. Йому навіть «рої ясних зір», якими всіяний Чумацький шлях, здаються сльозами польки-бранки, зроненими у пекельній тузі за рідним краєм. У сонеті «Пілігрим» цей мотив виступає найвиразніше: «О Литво! Шум лісів, породжених тобою, Миліший, ніж Байдар всі солов'ї гучні, І більше я радів твоїй трясовині, Як цим шовковицям з їх ніжною красою!» [6, с. 239]. За словами Г. Вервеса, «головним героєм «Кримських сонетів» є мандрівник, а буйна природа Криму – це фон для його роздумів, вона учасниця таємних дум і надій, спільниця його тривожних снів, неспокійного духу. Природа допомагає йому знайти бажану душевну рівновагу, надихає впевненістю в своїх силах» [7, с. 66].

Розмежування художнього простору на категорії рідний край – чужина є спільною рисою у творчості Лесі Українки та Адама Міцкевича. Прикметним є те, що обидва автори не налаштовані протиставляти ці два простори за ознакою ворожості / доброзичливості. Природа для майстрів поетичного слова була одним із джерел натхнення. Кримський півострів став для обох предметом естетичних і філософських рефлексій. Екзотична природа Криму плекала різноплановість настроїв їхніх ліричних героїв.

О. Лапко, порівнюючи творчість Лесі Українки і Я. Щоголева, зазначає, що одним із спільних мотивів у контексті «кримської теми» виступає мотив згасання і дочасної смерті в обох авторів. Якщо ми звернемося до «Кримських спогадів» Лесі Українки, то побачимо, що цей мотив присутній у заключному вірші циклу «Надсонова домівка в Ялті». Поет Семен Надсон помер у молодому віці від сухот. Тема хвороби для Лесі Українки є близькою, однак вона зосереджується не стільки на самому факті хвороби і смерті Надсона, скільки загострює увагу на контрасті між квітучою кримською природою і образом смутку поетової оселі: «В веселій країні, В горах зелених, в розкішній долині Місця веселого ти не знайшов» [4, с. 108]; «Все тут журливе кругом сеї хати, – Та найсмутніші отії кімнати, Де безталанний поет умирав» [4, с. 109].

Мотив дочасної смерті лунає у сонеті «Буря» Адама Міцкевича. Силу розбурханої морської стихії автор передає через слухові та зорові образи. Емоційного навантаження набуває картина на палубі: люди розуміють, що смерть ступила на їхній корабель. Кожний проживає останні хвилини сповнені жахом, по-своєму: «Півмертві там лежать; той руки он ламає, А той товаришам прощання посилає, Той ревно молиться, щоб гібелі втекти» [6, с. 242]. Образ самотнього мандрівника («самотній чужаниця»), контрастує на їхньому фоні. Він переживає бурю всередині, розуміючи, що «щастя той у світі міг найти, Хто друзів має ще, хто може ще молиться» [6, с. 242]. Із цих коротких рядків, в яких так лаконічно і водночас глибоко передано думки ліричного героя, ми відриваємо внутрішній світ людини глибоко самотньої й зневіреної у житті, на стільки, що в останню свою хвилину вона не може звернутися у молитвах до Бога.

Дочасна смерть спіткала на чужині й полячку Софію (Марію) Потоцьку, гробницю якої відвідує в Криму ліричний герой. У сонеті «Гробниця Потоцької» означений мотив поєднується із мотивом туги за батьківщиною. Автор використав легенду про кохання хана Керим-Гірея до своєї наложниці для порівняння долі мандрівника-вигнанця, відірваного від батьківщини, з долею прекрасної полячки. Ліричний герой вбачає подібність своєї долі до долі наложниці хана, розуміючи, що йому доведеться теж померти далеко від батьківщини. Як бачимо, Адам Міцкевич проявляє інтерес до місцевого фольклору на рівні сюжету кримських легенд. Леся Українка теж цікавиться кримськотатарським фольклором і народним мистецтвом, свідченням цьому виступає текст листа, написаного дядькові Михайлу Драгоманову: «Хотіла б я одну річ видати, се, власне, узор татарські, що я в Криму збрала, єсть їх чимало і дуже хороші, ще

й надто подібні до українських... » [8, с. 166]. Однак при творенні образу татарської дівчини у поезії «Татарочка» Леся Українка використовує традиційні саме для українського фольклору художні засоби. Авторка використовує здрібніло-пестливі форми (молоденьке, шапочка маленька, чадра біленька, личко, очиці, брівки темні), побудовані на зразок фольклорних вирази «дівча татарськеє вродливе», «очиці, наче блискавиці».

В обох авторів надзвичайно важливим за своєю художньою семантикою постає мариністичний пейзаж. Розбурхане море та його гладь у години тиші зачаровують ліричних героїв Лесі Українки і Адама Міцкевича. У Лесі Українки цікавою постає асоціація «море – рай», для її створення авторка використовує зорові й слухові образи. Серед зорових оригінальним постає образ золотистої блакиті у вірші «Тиша морська». Море, сповнене сонячним світлом, сприймається як місце божественного спокою, «краєм вічного проміння». Акустика лагідного і спокійного моря передається через рядки: «Тиша в морі... Ледве-ледве Колихає море хвилі». Неквапливий рух хвиль дарує відчуття спокою і гармонії: «Відсутність негативно забарвленої енергетики та потужна експресія золотого сонячного сьйва та блакиті таять у собі підсвідоме ототожнення моря з раєм, де неперевершеність краси природи тотожна з божественним спокоєм та гармонією душі», зазначає Л. Подолей [9, с. 117]. Варто відзначити, що асоціація з раєм присутня у змалюванні кримських природних і рукотворних ландшафтів: «Чи се той світ, загублений, таємний, Забутий незабутній рай наземний, Що так давно шукають наші мрії?» [4, с. 106]; «Мов зачарований, стоїть Бахчисарай. Шле місяць з неба промені злотисті, Блищать, мов срібні, білі стіни в місті, Спить ціле місто, мов заклятий край. Скрізь мінарети й дерева сріблисті, Мов стережуть сей тихий сонний рай» [4, с. 107].

Образ моря у Лесі Українки може асоціативно передавати внутрішній стан ліричної героїні. У поезії «Граї, моя пісне!..» безкрає море асоціюється із поетичною творчістю, натхненням. Пісня, що лине над морем, постає символом лету творчої думки. Відчуття щастя пов'язується із летом птаха над морською водою. Якщо у «Тиші морській» авторка зосереджується на статисти пейзажу, то тут він є динамічним. Образ хвиль, коливання вітру, акустичний образ шуму моря створюють враження легкості лету думки, а звідси і динамічного процесу творчості: «Граї, моя пісне, як вітер сей грає! Шуми, як той шум, що круг човна вирує!» [4, с. 101].

Як зазначає О. Вечірко, ліричний герой «Кримських сонетів», – це романтичний автопортрет Адама Міцкевича, сповнений рис героя-вигнанця, самотнього і загубленого, героя-мандрівника, душа якого переповнена новими враженнями, зачарована кримськими пейзажами; пілігрима-філософа, який прагне у мандрівці досягнути все пережите ним і віднайти життєву рівновагу [10, с. 460]. Для ліричного героя поезій Адама Міцкевича важливою є асоціація море – думка, а символом людського духу постає вітрильник – залежний від хвиль, він здатен рухатися далі, в запалі ігноруючи небезпеку, або благородно прийняти свою долю, скорившись перед синьою безоднею: «Помчавсь між хвилі-гори Свавільний корабель, немов шалений кінь...І мій буяє дух у розгулі стихій, Уява розпина свій парус огняний» [6, с. 241]; «Вітрила зірвано, ревіння, шум завії, Згасає сонця диск – і гаснуть з ним надії» [6, с. 242].

У Адама Міцкевича ми є свідками того, що відбувається під час подорожі. Цьому сприяє введення до циклу діалогічної частини від імені двох ліричних героїв – мірзи та подорожнього. Прикладом слугують сонети «Вигляд гір із степів Козлова», «Могили Гарему», «Чатир-Даг», «Дорога над прірвою в Чуфут-Кале», гора «Кікінеіз».

Більшість дослідників творчості Лесі Українки звертає увагу на збіги тематичні і композиційні у «Кримських спогадах» і «Кримських сонетах», що, свідчать про прагнення молоді поетеси походити на зрілого романтика. Якщо в контексті дослідження взяти до уваги ще один цикл із творчості Лесі Українки, присвячений Криму, – «Кримські відгуки», то стане очевидним, що авторка переслідує власну мету. Лірична героїня її обох циклів – в першу чергу митець, тоді як ліричний герой Адама Міцкевича виступає мислителем, який прагне на чужині

осмислити власне життя, зберегти свою ідентичність. Зокрема авторка у «Кримських відгуках» продовжує використовувати фольклорні форми та елементи, інтерпретуючи їх. У «Кримських спогадах» вона свідомо починає цикл із «Заспіву», формі, яка прийшла до літератури із фольклору. «Імпровізація» із «Кримських відгуків» за своєю структурою нагадує народну колискову, однак в ній іде звернення не до дитини, а до коханої людини. Тут прослідковується стилізація, присутні епітети, звернення з української фольклорної традиції: «спи, моє серце», «вітри північні», «магнолія пишная», «білії квіти», «білявая хвилечка», «саяво срібнее».

Натхненна прогулянкою на Ай-Петрі Леся Українка пише вірш «Уривки з листа», де перед нами відкривається її творча лабораторія. Лірична героїня, переповідає товаришу по листуванню враження від його поезії: «Я тільки що знов прочитала Ваш дужий, неначе у крицю закований, Міцно узброений вірш. Як же за нього я маю віддячити вам? Байку хіба розкажу, а «мораль» ви сами вже виводьте» [4, с. 157–158]. Історія про знайдення на вершині гори Ай-Петрі квітки ломикамінь, допомагає нам осягнути приховану «мораль». Як і ця квітка, лірична героїня ламає каміння задля своєї творчості. У прямому розумінні мова йдеться про складну життєву дорогу Лесі Українки та її нестримне бажання творити, не зважаючи на жодні перепони.

Висновки. Дослідивши поезії Лесі Українки та Адама Міцкевича на кримську тематику, доходимо до висновку, що звернення польського поета до жанру сонета було пов'язано із задумом автора озвучити на загальній арені свою позицію в літературній суперечці класицистів і романтиків щодо мистецької вартості цього жанру. А. Міцкевич виступає як практик, який на прикладі свого циклу «Кримських сонетів» доводить виразність поетичної форми сонету та її безмежні можливості. Принцип зображення у сонеті вимагає від автора логічності, структурованості у викладі художнього матеріалу. Читач стає ніби свідком подій, які відбуваються під час подорожі. Цьому сприяє введення діалогічної частини до циклу (діалог мірзи та подорожнього). Художнє зображення у спогадах є дещо вільним, тому, на нашу думку, поезії Лесі Українки є більш наближеними до оповіді подорожнього про мандрівку, як про факт, який уже відбувся. На творення у текстах поезій антитези рідний край – чужина мали вплив особистісні фактори у житті авторів. Для Лесі Українки подорож не маркується відчуттям відірваності ліричної героїні від рідного краю. У творах Адама Міцкевича мотив туги за рідним краєм є більш відчутним. У його контексті набуває розвитку тема дочасної смерті на чужині. Зміна акцентів відбувається під час творення художнього простору Криму; екзотичні краєвиди, природній ландшафт і мариністика надихають, але водночас змушують задуматися ліричну героїню Лесі Українки про своє, особисте, ліричного героя Адама Міцкевича – про загальнолюдське, швидкоплинне і вічне. Адам Міцкевич звертається до місцевого фольклору, апелюючи до образу прекрасної полячки в ньому. Леся Українка використовує елементи українського фольклору для творення образу дівчини-татарки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ковбасенко Ю. Адам Міцкевич, Олександр Пушкін, Тарас Шевченко: візія національної ідентичності, місце в літературному каноні. Тека komisji polsko-ukraińskich związków kulturowych (XIII), 2019. С. 33–52.
2. Астаф'єв О. Втрачений Крим: «Кримські сонети» Адама Міцкевича. URL: <https://zolotapektoral.te.ua/втрачений-крим-кримські-сонети-ада/>
3. Якубчак Н. Кримські перегуки: подорожні цикли Лесі Українки й Адама Міцкевича. *Магістеріум. Випуск 29. Літературознавчі студії*. 2007. С. 97–100.
4. Українка Леся. Зібрання творів : у 12 т. Т. 1. Поезії. Київ : Наукова думка, 1975. 448 с.
5. Лапко О. Крим у художній рецепції Лесі Українки та Якова Щоголева. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2023. № 61. С. 160–164.
6. Міцкевич А. Вибрані твори : в двох томах. Том 1. / переклади з польської за редакцією Максима Рильського. Київ: Державне видавництво художньої літератури. Київська обласна друкарня, 1955. 420 с.

7. Вєрвєс Г. Адам Міцкєвич. Життя і творчість. К. : Дніпро, 1979. 140 с.

8. Українка Лєся. Повне академічне зібрання творів : у 14 т. Т. 11. Листи (1876–1896) Луцьк: Волинський національний університет імені Лєсі Українки, 2011. 597 с.

9. Подолєй Л. Настрєвий діапазон мариністичних циклів Лєсі Українки «Подорож до моря» та «Кримські спогади». *Філологічний вісник: збірник наукових праць. 2016. № 2: Творчість Лєсі Українки в контексті світової культури*. С. 102–128.

10. Вєчірко О. Художній світ «Кримських сонєтів» Адама Міцкєвича: методичний аспект. *Наукові записки. Серія «Філологія». Випуск 165*. 2018. С. 458–462.

УДК 81'42:81'367.626.2/.3

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-211-18>**ВАРІАНТНІ ВІДМІНКОВІ ФОРМИ ПРИСВІЙНИХ ТА ВКАЗІВНИХ ЗАЙМЕННИКІВ У ПРИЖИТТЄВИХ ПОЕЗІЯХ ІВАНА ФРАНКА****VARIANT CASE FORMS OF POSSESSIVE AND DEMONSTRATIVE PRONOUNS IN IVAN FRANKO'S LIFETIME POETRY**

Шмілик І. Д.,

orcid.org/0000-0002-3289-7997

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри української мови

Національного університету «Львівська політехніка»

У статті описано варіантні відмінкові форми присвійних займенників *мій, твій, свій*, а також вказівних займенників *той, сей*. Зазначено джерельну базу – це всі прижиттєві збірки Каменяря: «Баляди и рассказы» (1876), «З вершин і низин» (1887, 1893), «Зівяле листє» (1896, 1911), «Мій ізмарagd» (1898), «Давне і нове» (1911), «Із днів журби» (1900), «Semper tiro» (1906), «Із літ моєї молодости» (1914). Зазначено, що українська мова кінця XIX – початку XX ст., на відміну від сучасної, репрезентує два типи відмінювання займенників – східноукраїнський (граматики Є. Тимченка та В. Сімовича) та західноукраїнський (граматика С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера), що зумовило наявність варіантних форм. У досліджуваних поезіях І. Франка виявлено варіантні форми присвійних займенників *мій, твій, свій* та *моя, твоя, своя* у родовому (*мого/мойого, твого/твойого, свого/свойого; моєї/моєї, твоєї/твоїї, своєї/своїї/своїї*), давальному (*моєму/мому*) відмінках однини, які були нормативними і для західно-, і для східноукраїнського варіантів мови кінця XIX – початку XX ст. Натомість у місцевому відмінку однини засвідчено варіантні форми, одна з яких була характерна для тогочасної української мови (*в моїм, на твоїм, в своїм*), інша ж відображала словозміну займенників галицько-буковинської групи говорів (*в моєму, на твоєму, в своєму*). Зафіксовано стягнені та нестягнені варіантні форми *вказівних займенників* у називному та знахідному відмінках однини жіночого та середнього роду, а також у множині (*та, те, ті/тая, тее, тії; ся, се/сяя, сеє; сю/сюю*). Виявлено поодинокі випадки вживання редульованих форм (*тота; тото, тоту*) та складних форм (*тамтой, тамті*) вказівних займенників. Засвідчено варіантні форми займенника *та, сей* в родовому відмінку однини, які відображають західно- та східноукраїнський літературні варіанти мови кінця XIX – початку XX ст. (*тої/тієї; сього*), а також характерні галицько-буковинській групі говорів південно-західного наріччя (*сеґо*). Аналіз такого матеріалу може слугувати основою для майбутніх напрацювань, які стосуватимуться мови творів не лише Каменяря, а й інших письменників кінця XIX – початку XX ст.

Ключові слова: І. Франко, поезія, прижиттєві збірки, присвійні займенники *мій/моя, твій/твоя, свій/своя*, вказівні займенники *та/тая/тота, те/теє/тото, ся/сяя, се/сеє, ті/тії/тамті*, відмінювання займенників, варіантні відмінкові форми слова.

The article describes the variant case forms of the possessive pronouns namely (*мій*) my, (*твій*) your, (*свій*) one's own, as well as the demonstrative pronouns such as that (*той*) and this (*сей*). The source base, which is all Stone-Hewer's lifetime collections, includes «Ballads and Tales» (1876), «From the Heights and Lowlands» (1887, 1893), «Withered Leaves» (1896, 1911), «My Emerald» (1898), «Ancient and New» (1911), «From the Days of Sorrow» (1900), «Semper Tiro» (1906), «From the Years of My Youth» (1914).

The article indicates that the Ukrainian language of the late nineteenth and early twentieth centuries, unlike the modern one, represents two types of pronoun declension such as Eastern Ukrainian (grammar by E. Tymchenko and V. Simovych) and Western Ukrainian (grammar by S. Smal'-Stotskii and F. Gartner), which led to the presence of variant forms.

The variant forms of the possessive pronouns my(*мій*), your(*твій*), one's own (*свій*) and my(*моя*), your(*твоя*), one's own(*своя*) were found in the genitive such as my(*мого/мойого*), your(*твого/твойого*), yours (*свого/свойого*), my/mine(*моєї/моєї*), your/yours(*твої/твоїї*), yours/yours', my/his/her/your/their(*свої/своїї/своїї*), dative my/my (*моєму/мому*) cases in the singular, which were normative for both the Western and Eastern Ukrainian variants of the language at that time.

On the other hand, in the locative case of the singular, variant forms are found, one of which was characteristic of the Ukrainian language of the time (in my, on your, in yours) (в моїм, на твоїм, в своїм, while the other reflected the word change of pronouns of the Halych-Bukovyna group of dialects, for instance, in my, on your, in one's own (в мойому, на твоїому, в своїому). There were used contracted and non-contracted variant forms of demonstrative pronouns in the nominative and accusative cases of the singular feminine and neuter genders as well as in plural such as that, those, this, those (та, те, ті/тая, тее, тії; ся, се/сяя, сее; сю/сюю).

The usage of reduplicated forms of that (тота; тото, тоту) and compound forms of that (тамтой, тамті) of demonstrative pronouns were found in some rare cases. Variant forms of the pronouns such as that (та) and this (сей) were used in the genitive case of the singular, reflecting the Western and Eastern Ukrainian literary variants of the language at the end of the 19th to the beginning of the 20th century, for example, this (тої/тієї; цього), as well as characteristics of the Halych-Bukovyna dialect group of the Southwestern dialect of that (cero). Analyzing such material can serve as a foundation for future studies regarding the language of works not only by Franko but also by other writers from the late 19th to the early 20th century.

Key words: I. Franko, poetry, lifetime poetry, possessive pronouns my/mine, your/yours, one's own, demonstrative pronouns this/ that/these/those forms, declension of pronouns, variant case forms.

Постановка проблеми. У граматиці української мови займенник посідає важливе місце і водночас дискусійне, адже не всі мовознавці трактують цю частину мови як самостійну.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українському мовознавстві є чимало наукових досягнень щодо граматичних особливостей займенника як частини мови. Це праці І. Вихованця, К. Городенської, В. Горпинича, Н. Дзюман, І. Матвіяса, М. Плющ, С. Самійленко, О. Шпить та інших мовознавців. У сучасному традиційному мовознавстві семантику займенника не ставлять під сумнів такі мовознавці: С. Самійленко, І. Білодід, Б. Кулик, М. Леонова, М. Жовтобрюх, В. Горпинич, Г. Насенко, О. Микитюк та інші. У статті дотримуємося погляду, що займенник – це самостійна, змінна частина мови з частиномовним значенням дейктичності (вказує на предмети, ознаки та кількість, але не називає їх), оскільки в мовознавчих працях кінця ХІХ – початку ХХ ст. займенник – це окрема частина мови. На думку мовознавиці Оксани Микитюк, український займенник є стрижневим у відтворенні національної самобутності та неповторності. Наповнюючись словесним змістом у сфері мовлення, займенники всіх розрядів дають змогу простежити національну специфіку на основі низки форм та особливостей вживання [1, с. 70]. Граматична «займенниковість» полягає в строкатості морфологічних характеристик, в індивідуальному оформленні кожного розряду займенника, відповідно до тих частин мови, з якими він співвідноситься. Отже, займенники утворюють особливу систему слів-субститутивів [2, с. 20].

Мета цього наукового дослідження – виявити й описати всі можливі варіантні відмінкові форми присвійних займенників *мій, твій, свій*, а також вказівних займенників *той, сей* у поезіях Івана Франка. **Джерельною базою** послужили поезії, видані за життя письменника, зокрема такі збірки Каменяра: «Баляды и рассказы» (1876), «3 вершин і низин» (1887, 1893), «Зів'яле листе» (1896, 1911), «Мій ізмарагд» (1898), «Давнє і нове» (1911), «Із днів журби» (1900), «Semper tiro» (1906), «Із літ моєї молодости» (1914). Тема наукового дослідження є **актуальною**, оскільки аналіз такого матеріалу може слугувати основою для майбутніх напрацювань, які стосуватимуться мови творів не лише Каменяра, а й інших письменників кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Українська мова кінця ХІХ – початку ХХ ст., на відміну від сучасної, репрезентує два типи відмінювання займенників – східноукраїнський [3] та західноукраїнський [4], що зумовило наявність варіантних форм.

1. Варіантні відмінкові форми займенників *мій, твій, свій*. У сучасній українській мові присвійні займенники *мій, твій, свій* у родовому відмінку однини набувають форми *мого, твого, свого* [5, с. 142], які утворилися внаслідок стягнення звуків (асиміляція *e* до *o* та випадіння інтервокального *j*: *моєго* → *мојого* → *мо-ого* → *мого*) [6, с. 170; 7, с. 158]. Пам'ятки української мови, зокрема ХVІ–ХVІІ ст. засвідчують в основному нестягнені форми, хоча фіксують

також і поодинокі випадки стягнених [8, с. 152]. Нестягнені форми збереглися в низці говорів, зокрема в говірках карпатської діалектної зони [9, с. 284; 6, с. 171; 10, с. 142].

Українські граматики XIX – початку XX ст. фіксують варіантні форми: *мого* (*моєго, мойого*) [4, с. 85]; *мого* (*мойого, мойго*) [3, с. 113]; *мойого, мого* [11, с. 214], що свідчить про нормативність вживання в тогочасній українській мові варіантних форм.

Аналізовані поетичні твори І. Франка у родовому відмінку однини репрезентують такі варіантні форми присвійних займенників чоловічого та середнього роду (без надання переваги якійсь із них):

– *мого–мойого*: *Пісні ті стали красою єдиною Бідного мого, тяжкого життя* (ЗВН 1887, с. 36); *Не повинен допустити Так довго мойого морити в тюрмі* (ЗВН 1887, с. 241); *З мойого сердечка щастє унесла* (ЗЛ 1896, с. 60); *Не радий із щастя мого?* (МІ 1898, с. 96); *З мойого саду бистра річка на млин сусідови текла* (МІ 1898, с. 88); *День і ніч сердитий вітер бєсь о дому мого ріг* (ІДЖ 1900, с. 3); *Се часть єства мойого, хоч не в ній душа моя* (ІДЖ 1900, с. 64); *І кождий відрух мого серця почав ся в нім* (СТ 1906, с. 98); *Ти взяв один з мого життя момент* (ДН 1911, с. 17); *І до мойого ти порога прийшов* (ДН 1911, с. 14);

– *твого – твого*: *І щоб світу добра служба З твого плоду стала!* (ЗВН 1887, с. 8); *Не твого ума се діло* (ЗВН 1887, с. 165); *Може в тім осміянім суть твого життя* (ЗЛ 1896, с. 25); *Шлемо тобі привіт від твого мужа* (МІ 1898, с. 155); *От бач, твою зневажив волю, З твого шляху геть утік* (МІ 1898, с. 87); *Я бою ся твого ока, твоїх уст, твого лиця* (ІДЖ 1900, с. 9); *Загнівалась на Яса твого?* (СТ 1906, с. 24); *Ми з твого заповіту Не вронили ні атому* (СТ 1906, с. 126); *Потратували всю ниву убогого твого сусіда* (ДН 1911, с. 29); *Твого я найкраща частка* (ДН 1911, с. 14);

– *свого – свого*: *На кождім кроці свого ходу Він щось цікаве зустрічав* (ЗВН 1887, с. 96); *З людства свого ні пилінки В вічність не хоче нести с собою* (ЗЛ 1896, с. 106); *Яка тобі заслуга, коли кохаєш свого брата, друга?* (МІ 1898, с. 20); *Хоч кров йій із серця свого точки* (МІ 1898, с. 32); *Щоб згладилась моя провина, Він віддав за мене свого сина* (СТ 1906, с. 99); *Щоб держались ви, як добрі пастирі свого стада* (СТ 1906, с. 128); *Недавно куплений невольник має намір пана свого вбити* (ДН 1911, с. 48); *Брата свого не любиш* (ДН 1911, с. 14). Інколи таке варіювання присвійних прикметників зумовлене акцентуаційними змінами відповідно до вимог ритмомелодики тексту: *Любка милого жде свОго Не убитого – живОго* (БР 1876, с. 10), *І враз ти зупинила ся, злякалась голосу свогО* (ІДЖ 1900, с. 17).

Сучасна українська мова у родовому відмінку засвідчує присвійні займенники жіночого роду у формі *моєї, твоєї, своєї* [5, с. 142]. Натомість в українській мові XIX – початку XX ст. мовознавці допускали форми *мої, моєї* [4, с. 85]; *моєї, мої (меї)* [3, с. 113]; *моєї, мої* [11, с. 214]. Форми родового відмінка *мої, твої, свої* (← *моѣ, твоѣ, своѣ*) збереглися в окремих говорах (у гуцульському, у закарпатському) [6, с. 171] та відбивають більш ранній етап у становленні присвійних займенників [7, с. 158]. У досліджуваних поезіях І. Франка у родовому відмінку однини засвідчено такі паралельні форми присвійних займенників жіночого роду:

– *моєї – мойі*: *Праця чекає моєї руки* (ЗВН 1887, с. 36); *Моєї жінки ти не знаєш?* (МІ 1898, с. 31); *Щоб ти був одним з моєї добрової дружини* (СТ 1906, с. 134); *Може се моєї тінь покійної любови* (ІДЖ 1900, с. 7); *Чи ще ти мало мойі муки?* (ЗВН 1887, с. 226);

– *твоєї – твої*: *І сам не зглянеш ся, як пасмо Твоєї гордости урвєсь* (ЗВН 1887, с. 194); *Тебе шука душа, І до твоєї груди припадає* (ДН 1911, с. 18); *Не ткнутий блеском твої краси?* (ЗВН 1887, с. 59);

– *свої – свої*: *Веде йїх літом в поле, в гай, зимою до своєї хати* (ЗВН 1887, с. 95); *Так своєї судьби не дійдеш без праці й труду* (МІ 1898, с. 48); *То мала б доста для потреби свої!* (ЗВН 1887, с. 59); *Мати, райська рожє, О глянь на мене з свої висоти!* (ЗВН 1887, с. 60); *Не зречемось ми правди свої!* (ЗВН 1887, с. 109).

Зафіксовано одиничний випадок вживання словоформи *свеї* у поезії «Поступовець» із поетичної збірки «Із літ моєї молодости» (1914), характерної для гуцульських [12, с. 272] та бойківських [13, с. 208] говірок: *Я згоди хочу, та не зміню гадки свеї, бо так чіпати ся раз тої, а раз сеї, то... гм... застій!* (ЛІМ 1914, с. 53). Припускаємо, що використання діалектної форми присвійного займенника зумовлене або потребами римування (*свеї* – *сеї*), або небажанням поета відриватися від галицького мовлення як вияв любови до свого рідного.

У давальному відмінку однини присвійні займенники чоловічого роду *мій, твій, свій* набувають форм *моєму, твоєму, своєму* [5, с. 142]. Однак в українській мові кінця ХІХ – початку ХХ ст. нормативними були: *мому (моєму, мойому)* [4, с. 85]; *моєму, мойму, мому* [3, с. 113]; *мойому, мому* [11, с. 214]. Стягнені форми широко репрезентовані в південно-західних говорах, зокрема в гуцульському, у закарпатських; у говорі батюків [6, с. 171].

В аналізованих поетичних творах І. Франка засвідчено стягнені форми *твому, своєму, мому*: *О, скоро так, то буде й твому Життю кінець* (ЗВН 1887, с. 245); *Будь вірна своєму мужу* (ЗЛ 1896, с. 99); *Та замітний вже оку мому* (ЗЛ 1896, с. 32), які відомі переважно в говорах південно-західного наріччя. Досліджувані поезії в збірці «Semper tūo» також фіксують і давню нестягнену форму *мойому*: *Мойому читачеві* (СТ 1906, с. 8); *Вірь мойому коханю!* (СТ 1906, с. 24).

У сучасній українській мові присвійні займенники чоловічого роду *мій, твій, свій* у місцевому відмінку однини набувають форм *на моєму/моїм, на твоєму/твоїм, на своєму/своїм* [5, с. 142]. Однак в українській мові кінця ХІХ – початку ХХ ст. нормативними були: *на(у) моїм* [4, с. 85; 11, с. 214]; *на моїм, моєму* [3, с. 113]. У місцевому відмінку однини стягнені форми *в моїм, на твоїм, в своїм* засвідчено і в аналізованих поезіях І. Франка: *То всіх вас жидів в моїм царстві Без милости виріжу в пень* (ЗВН 1887, с. 28); *Його мисль в моїм слові чути* (СТ 1906, с. 100); *В своїм небі я ряджу ся* (СТ 1906, с. 127); *В моїм небі місця много* (СТ 1906, с. 127), *І згадаєш ти своє Нудьгуваннє в своїм світку* (ДН 1911, с. 20); *Чи комарик забринить На вікні твоїм весною* (ДН 1911, с. 20).

Проте поетичні твори І. Франка фіксують вживання нестягнених форм *(у) мойому, (у/на) твому, (у/на) свойому*, які характерні для галицько-буковинської групи говорів південно-західного наріччя: *Пісня-ж твоя в невмираючій силі В мойому серці ясніє, живе* (ЗВН 1887, с. 36); *А що сумнів ся ти в мойому слові* (СТ 1906, с. 82); *І багато пасажерів Їде в мойому експресі* (СТ 1906, с. 127); *Смуток на твому Ясному личеньку* (ЗВН 1887, с. 63); *Сліз гірких потоки на твому лиці блідому Лишають слід свій* (ЗЛ 1896, с. 32); *Чи в твому серці зима* (ЗЛ 1896, с. 55); *Хотів у свойому царстві живучих Усіх повбивати жидів* (ЗВН 1887, с. 27); *І кождий на свойому полі Для себе і жиймо й працюймо* (ЗВН 1887, с. 52); *Що пан у свойому селі Чогось то зборонить не сміє* (ЗВН 1887, с. 102); *Та й доси в блиск свойому нетлінний!* (СТ 1906, с. 111).

2. Вказівні займенники. Українська мова ХІХ – початку ХХ ст. репрезентує стягнені та нестягнені форми вказівних займенників *та, те, ті* [4, с. 86; 3, с. 114; 11, с. 217], а також *ся, се* [3, с. 114]. Хоча в сучасній літературній мові нормативними є лише нечленні форми [5, с. 142], членні ж збереглися в діалектах південно-західного наріччя.

У досліджуваних поетичних творах І. Франка фіксуємо такі варіантні форми вказівних займенників:

1) у називному відмінку однини жіночого роду *та/тая, ся/сяя* : *Ох, і зблідне щічка та румяна* (ЗВН 1887, с. 35); *І досі снить ся ім та руськая вольниця* (СТ 1906, с. 92); *Ох, і не раз тая пісня невгодин життя Тихий привіт мені слала* (ЗВН 1887, с. 36); *Отсе тая стежечка, де дівчина йшла* (ЗЛ 1896, с. 60); *У мене ж тая Русь кровава в серці рана* (ДН 1911, с. 16); *Широко рознеслась отак на все Підгір'я і Поділя Ся вість* (ЗВН 1887, с. 211); *Авжеж вартнійша сая золота!* (МІ 1898, с. 71; ДН 1911, с. 74); середнього роду *те/теє, се / сеє*:: *Є море страшенне, кипуче, Самбатіон море те звесь* (ЗВН 1887, с. 26); *В той час як раз ви не теряйте Надії й твердо*

теє знайте (ЗВН 1887, с. 84); *Та зовсім не те, не теє, що хотілося сказати* (ЗЛ 1896, с. 15); *Нам самим теє знать* (ІДЖ 1900, с. 41); *розбити рада б те житє мізерне* (ST 1906, с. 132); *Блаженний муж, кого за теє лають* (ST 1906, с. 80); *Хто на сьому місці повинність сповняє, яку теє місце на нього вкладає* (ДН 1911, с. 41); *Покиньте се пустее діло* (ЗВН 1887, с. 101); *Як могла сказати се так рівно?* (ЗЛ 1896, с. 19); *Хоч яке се житє і трудне і сумне* (МІ 1898, с. 106); *Хто, як, за що скосив се гарне тіло, На все лишилось темним сеє діло* (ST 1906, с. 23);

2) у знахідному відмінку однини жіночого роду *ту* / *тую*, *сю* / *сюю*: *Як мало вмiли-б ще цінити ту волю* (ЗВН 1887, с. 130); *Посумніли на тую мову смільчаки* (ЗВН 1887, с. 103); *Ті, що вгору йдуть з долини в тую кузню* (ІДЖ 1900, с. 57); *Зви се діалектом, зви жартоном Тую дошку, ту букову ложку* (ST 1906, с. 90); *І дармо ліку я шукав на сю свою хворобу* (ЗЛ 1896, с. 54); *І все, що діяло ся з ним сю ніч* (МІ 1898, с. 68); *Пописав і попечатав власноручно сюю вість* (МІ 1898, с. 94); *Я спішу на сю стежину і розшукую твій слід* (ІДЖ 1900, с. 4); *Ніж віру сю весь вік Отак давать на сміх* (ДН 1911, с. 37);

3) у називному та знахідному відмінках множини *ті* / *тіі* (*тіі*): *І впали жиди ті на землю* (ЗВН 1887, с. 28); *Мовляли тіі небораки* (ЗВН 1887, с. 123); *Ох, тіі очі темнійші ночі* (ЗЛ 1896, с. 47); *Чи ти взяв тіі гроші в ту ніч?* (МІ 1898, с. 134); *І ми були готові наплювати на всі ті мрії* (ІДЖ 1900, с. 49); *Та при думці про ті звуки Я, їй Богу, одурію* (ST 1906, с. 131); *Чей знайду очі тіі, що безмежно кохаю* (ST 1906, с. 46); *Уважай на ті смертельні труби* (ДН 1911, с. 14) тощо.

У ранніх аналізованих поезіях І. Франка виявляємо поодинокі випадки вживання редукованих форм *тота*, *тото*, *тоту*: *Тота палата, що ми мурували* (ЗВН 1887, с. 83); *То рвесь, скигить тота голота* (ЗВН 1887, с. 209); *Чи на тото вас ваші власті попом поставили оттут* (ЗВН 1887, с. 116); *Аж ось гайдук зліз з воза, взяв тото до рук* (ЗВН 1887, с. 198), *Най одберу тоту пшеницю* (БР 1876, с. 30), які збереглися в карпатських говорах, зокрема в закарпатських, в говорі галицьких лемків, в гуцульському говорі [6, с. 177]. У частині наддністрянських говорів збереглися складні форми цих вказівних займенників *тамтой*, *тамті*, які виявляємо і в поетичних творах І. Франка: *Бачучи невольника живого, а в обрусі голову тамтого* (ДН 1911, с. 50); *Тамті в жидах вина шукали* (ЗВН 1887, с. 89). У західноукраїнському варіанті літературної мови вказівні займенники *тот*, *тота*, *тото*, *тамтой*, *тамта*, *тамто*, *тамті* були нормативними [4, с. 86], однак до сучасної української мови вони не ввійшли.

В аналізованих поезіях І. Франка вказівний займенник жіночого роду *та* в родовому відмінку однини засвідчено з варіантними формами *тої* (*тої*)/*тієі*: *Для нас тобі жаль тої частки* (ЗВН 1887, с. 52); *От з тої то доби тяжкої У мойій памяті старій Пригода згадуєсь* (ЗВН 1887, с. 82); *А серед тої колотнечі Мужик стояв* (ЗВН 1887, с. 89); *З тої праці та добра не видить* (ST 1906, с. 66); *На дні тієі балки Страшна гадюка вєть ся* (МІ 1898, с. 54), що на сьогодні є нормативними [5, с. 142]. Натомість українські граматисти XIX – початку XX ст. не мали однозначної думки щодо цього; зокрема вони виокремили форми: *тої* [4, с. 86]; *тої* (*теї*, *тієї*, *тії*) [3, с. 114]; *тої*, *тієї* [11, с. 217], що й зумовило, на нашу думку, наявність паралельного вживання цих словоформ в поетичних творах І. Франка.

У сучасній українській мові [5, с. 142], а також в українській мові XIX – початку XX ст. [4, с. 86; 3, с. 114; 11, с. 218] вказівний займенник *сей* у родовому відмінку однини набуває форми *сього*. Однак галицько-буковинські говірки у непрямих відмінках займенника *сей* зберегли кореневий голосний [e] (*сього*←*сего*) [14, с. 125; 6, с. 170]. Саме цю діалектну форму *сего* фіксуємо в аналізованих поетичних творах І. Франка: *Тоді в імя сего ладу Судить мене без милости!* (ЗВН 1887, с.40); *І сего б я ніяк не припустив* (ST 1906, с. 52); *Хто смів красу й пишноту сего поля Втоптать в болото* (ЗЛ 1896, с. 36); *На сего власне зло его впаде* (МІ 1898, с. 34); *І потоптать найвисше і найкрасше З сего, що ти дала нам* (ДН 1911, с. 11) та ін., проте вже у збірці «Semper tiro» (1906) репрезентовано нормативну форму *сього*: *Пусти мене, мій Боже, З сього сьвітлого округа* (ST 1906, с. 131).

Висновки. Отже, українська мова кінця XIX – початку XX ст. репрезентує особливості словозміни й формотворення займенників відповідно до західно- та східноукраїнського варіантів літературної мови. У досліджуваних поезіях І. Франка виявлено варіантні форми присвійних займенників *мій, твій, свій* та *моя, твоя, своя* у родовому (*мого/мійого, твого/твійого, свого/свійого; моєї/моєї, твоєї/твійої, своєї/своїї/своїї*), давальному (*моєму/моєму*) відмінках однини, які були нормативними і для західно-, і для східноукраїнського варіантів мови кінця XIX – початку XX ст. Натомість у місцевому відмінку однини засвідчено варіантні форми, одна з яких була характерна для тогочасної української мови (*в моєм, на твоєм, в своєм*), інша ж відображала словозміну займенників галицько-буковинської групи говорів (*в мійому, на твоєму, в свійому*). Зафіксовано стягнені та нестягнені варіантні форми *вказівних займенників* у називному та знахідному відмінках однини жіночого та середнього роду, а також у множині (*та, те, ті/тія, тес, тії; ся, се/сяя, сес; сю/сюю*). Виявлено поодинокі випадки вживання редульованих форм (*тата; тото, тоту*) та складних форм (*тамтой, тамті*) *вказівних займенників*. Засвідчено варіантні форми займенника *та, сей* в родовому відмінку однини, які відображають західно- та східноукраїнський літературні варіанти мови кінця XIX – початку XX ст. (*мої/мієї; сього*), а також характерні галицько-буковинській групі говорів південно-західного наріччя (*сеґо*). Глибше досліджуючи варіантні відмінкові форми присвійних та *вказівних займенників* інших літературних родів Каменяра, а також інших письменників того часу, можемо простежити особливості творення літературної мови кінця XIX – початку XX століття.

Джерела матеріалу та їхні умовні скорочення

- БР 1876** – Франко І. Баляды и рассказы. Львів: Зь друкарнѣ Товариства имени Шевченка, 1876. 32 с.
- ДН 1911** – Франко І. Давне й нове. Друге побільшене видане збірки Мій «Ізмарагд». Львів: Накладом українсько-руської видавничої спілки, 1911. 263 с.
- ЗВН 1887** – Франко І. З вершин і низин: Збірник поезій. Львів: [Б.в.], 1887. 251 с.
- ЗВН 1893** – Франко І. З вершин і низин: Збірник поезій. Друге, доповн. видане. Львів, накладом Ольги Франко, 1893. 468 с.
- ЗЛ 1896** – Франко І. Зівяле листе. Лірична драма. Львів: З друкарні Інст. Ставропігійського, 1896. 112 с.
- ЗЛ 1911** – Франко І. Зівяле листе. Лірична драма. Друге видане. Київ: Друкарня «С.В. Кульженко», 1911. 109 с.
- ІДЖ 1900** – Франко І. Из днів журби: поезії. Львів: З друкарні В. Шийковського, 1900. 127 с.
- ІЛМ 1914** – Франко І. Из літ моєї молодости. Збірка поезій Івана Франка з п'ятиліття 1874–1878. Львів, 1914. 126 с.
- МІ 1898** – Франко І. Мій Ізмарагд: поезії. Львів: З друкарні нар. ст. Манецкого і Спілки під зарядом В. Годака, 1898. 174 с.
- СТ 1906** – Франко І. Sempet tiro: Збірка поезій. Львів: накладом україн.-руської видавничої спілки, 1906. 135 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Микитюк О. Український займенник – основа творення національної неповторності. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Серія : Філологічні науки. Мовознавство. 2013. № 1 (250). С. 67–71. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/5597>
2. Шабат-Савка С.Т. Займенник у системі координат української мови: відкрита лекція. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/7268>
3. Тимченко Є. Українська грамати́ка. 2-ге вид. К.: Друкарня Ун-ту св. Володимира Акц. Т-ва друк. і видавн. діла, 1917. 168 с.
4. Смаль-Стоцький С., Гартнер Ф. Грамати́ка руської мови. Вид. 3. Відень, 1914. 202 с.
5. Український правопис. К.: Наукова думка, 2019. 391 с.
6. Бевзенко С. П. Історична морфологія української мови (Нариси із словозміни та словотвору). Ужгород: Закарпатське обласне видавництво, 1960. 416 с.

7. Самійленко С. П. Іменник. Бевзенко С.П., Грищенко А.П., Лукінова Т.Б., Німчук В.В., Русанівський В.М., Самійленко С.П. *Історія української мови. Морфологія*. К: Наукова думка, 1978. С. 16–128.
8. Шпить О. Граматика і семантика займенника в українській мові XVI–XVII ст.: дис.... канд. філол. наук: 10.02.01 / Львівський національний ун-т ім. І. Франка. Львів, 2016. 280 с.
9. Панькевич І. Українські говори Підкарпатської Русі і сумежних областей. Частина I. Звучня і морфологія. Прага, 1938. 550 с. Прага, 1938. 555 с.
10. Керницький І. Система словозміни в українській мові. На матеріалах пам'яток XVI ст. К.: Наукова думка, 1967. 287 с.
11. Сімович В. Граматика української мови для самовчання та в допомогу шкільній науці. Друге видання з одмінами й додатками. Київ–Ляйпціг: Українська накладня, 1919. 584 с.)
12. Лесів М.Я. Українські говірки у Польщі. Варшава: Вид-во «Український архів», 1997. 496 с.
13. Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок. К.: Наукова думка, 1984. Ч.І: А–Н. 495 с.; Ч. II: О–Я. 517 с.
14. Бевзенко С. П. Українська діалектологія. К.: Вища школа, 1980. 233 с.

НОТАТКИ

Наукове видання

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія:
Філологічні науки

Випуск 4 (211)

Коректор *І. М. Чудеснова*
Комп'ютерне верстання *О. І. Молодецька*

Підписано до друку 24.12.2024 р.
Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 15,35. Зам. № 1224/914
Наклад 100 прим.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.